

*Empowered lives.
Resilient nations.*

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ПРИ ПРЕЗИДЕНТОВІ УКРАЇНИ

ОСНОВИ ҐЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ В ПАРЛАМЕНТСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

(НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК)

ЗА ЗАГАЛЬНОЮ РЕДАКЦІЄЮ В. А. ГОШОВСЬКОЇ

КИЇВ 2011

УДК 328:304.4-055.1/.2](075.8)

ББК 67.400.6я73

О-75

ISBN 978-966-2333-31-2

Авторський колектив:

Гошовська Валентина Андріївна, доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри парламентаризму та політичного менеджменту, директор Інституту підвищення кваліфікації керівних кадрів Національної академії державного управління при Президентові України;

Ларіна Наталія Борисівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри парламентаризму та політичного менеджменту, перший заступник директора Інституту підвищення кваліфікації керівних кадрів Національної академії державного управління при Президентові України;

Святненко Вікторія Володимирівна, науковий співробітник кафедри парламентаризму та політичного менеджменту, головний спеціаліст відділу аналізу та координації роботи з підвищення кваліфікації Інституту підвищення кваліфікації керівних кадрів Національної академії державного управління при Президентові України.

Рецензенти:

Кальниш Юрій Григорович, доктор наук з державного управління, старший науковий співробітник, завідувач кафедри політичної аналітики Чорноморського державного університету ім. Петра Могили.

Протасова Наталія Георгіївна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри управління освіти Національної академії державного управління при Президентові України.

Основи ґендерної політики в парламентській діяльності: навчальний посібник. / Автор. колектив: В. А. Гошовська, Н. Б. Ларіна, В. В. Святненко / за заг. ред. В. А. Гошовської. – К. : НАДУ, 2011. – 100 с.

Навчальний посібник "Основи ґендерної політики в парламентській діяльності" спрямований на здобуття знань і вмінь з використанням інноваційних підходів щодо реалізації політики ґендерного партнерства, яка характеризує нові суспільні відносини, за яких чоловіки і жінки мають рівні можливості щодо самореалізації та самовдосконалення, на рівних умовах займаються всіма видами суспільної діяльності, мають рівні права на трудову діяльність, що, у свою чергу, потребує нових підходів у системі державного управління.

Навчальний посібник «Основи ґендерної політики в парламентській діяльності» призначений для підготовки магістрів зі спеціальності 8.15010012 «Парламентаризм та парламентська діяльність» напряму «Державне управління» Національної академії державного управління при Президентові України всіх форм навчання, викладачів, працівників, а також для всіх, хто цікавиться даною проблематикою.

Видано за фінансової підтримки Програми розвитку ООН та Європейського Союзу.
Не для продажу.

УДК 328:304.4-055.1/.2](075.8)

ББК 67.400.6я73

ISBN 978-966-2333-31-2

- © В. А. Гошовська, Н. Б. Ларіна, В. В. Святненко та ін. 2011
- © Національна академія державного управління при Президентові України, 2011

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ І. ЗАКОНОДАВЧЕ І НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ.....	8
1.1. Об'єктивна зумовленість гендерних перетворень в Україні.....	8
1.2. Практика європейських країн щодо утвердження гендерної рівності.....	14
1.3. Імплементация основних міжнародних актів з питань утвердження гендерної рівності у вітчизняне законодавство.....	22
1.4. Конституційне закріплення гендерної рівності в Україні.....	26
1.5. Гендерні аспекти вітчизняного виборчого законодавства.....	27
1.6. Ключові компетенції проведення гендерної експертизи українського законодавства.....	30
Висновки.....	32
Список використаних джерел.....	33
Завдання для самоконтролю.....	34
РОЗДІЛ ІІ. ГЕНДЕРНА ПРОБЛЕМАТИКА В ДІЯЛЬНОСТІ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ.....	37
2.1. Трансформація інституту партійного лідерства в сучасній Україні: гендерний підхід.....	37
2.2. Гендерні особливості парламентської діяльності в Україні. Гендерний склад Верховної Ради України.....	42
2.3. Фактори забезпечення переваг чоловікам – народним депутатам України.....	50
2.4. Активізація гендерної діяльності Верховної Ради України.....	57
2.5. Компетенція Верховної Ради України: гендерний підхід.....	60
2.6. Гендерна складова в реалізації конституційних функцій Парламенту.....	62
Висновки.....	65
Список використаних джерел.....	66
Завдання для самоконтролю.....	68
РОЗДІЛ ІІІ. ФОРМУВАННЯ ІМІДЖУ ЖІНКИ-ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРА.....	69
3.1. Основні чинники формування іміджу жінки-політичного лідера.....	69
3.2. Умови формування іміджу жінки-політичного лідера.....	73
Висновки.....	76
Література.....	77
Завдання для самоконтролю.....	78
Список використаних джерел.....	79
Глосарій.....	83

ВСТУП

Україна – це одна з найбільших держав Європи, територія якої – 603,700 кв. км, чисельність населення – близько 46 млн., з них майже 54 % населення становлять жінки, причому в робочій силі їхня частка теж становить, як уже зазначалося, більше половини. Для того щоб належно оцінити гендерну ситуацію в країні, необхідно розглянути численні спеціальні дослідження, які було проведено останніми роками (у тому числі й державними структурами). Усі ці дослідження показують, що сучасне становище чоловіків і жінок в українському суспільстві характеризується нерівністю. Можливість реалізації конституційно закріпленого права громадян України на рівність із чоловіками в усіх проявах стало залежним від їхньої жіночої біологічної статі. Так, дуже часто, навіть за умови однакової кваліфікації й за умови, що жінка має більше досвіду й ініціатив, на роботу наймають чоловіка. По службових щаблях також просувають у більшості чоловіків. Хоча рівень зайнятості чоловіків і жінок майже однаковий, проте перевага надається чоловікам, бо чоловік вважається стабільнішим працівником, аніж жінка.

У жодній із галузей заробітки жінок не перевищують заробітки чоловіків. Найбільш суттєвий прояв цієї нерівності є у тих галузях економіки, де переважно більшість працюючих складають жінки. Протягом тривалого періоду часу заробітна плата жінок по країні не перевищує 70 % заробітної плати чоловіків. Це викликано тим, що, незважаючи на високу професійну й освітню підготовку, жінки обіймають посади менш престижні, менш оплачувані, тому й отримують заробітну плату в середньому на 30 відсотків меншу, ніж чоловіки.

Наявна в суспільстві дискримінація за ознакою статі виявляється в невизнанні виробничої праці жінок у домашньому господарстві як соціально значущої. З урахуванням домашньої роботи українські жінки в середньому зайняті різними видами робіт майже на 25 % часу більше, ніж чоловіки. Вибудовується цікавий ланцюжок соціальних ролей і прав жінок в українському суспільстві, коли для соціальної самореалізації жінка прагне мати дітей. Паралельно вона має робити внесок до сімейного доходу, тобто працювати поза домом, а робота не повинна перетворитися на кар'єру.

У сучасній Україні жінки практично відсутні у вищих ешелонах виконавчої та законодавчої влади.

Свідченням глибокої гендерної нерівності в країні й відсутності рівноваги між жінками й чоловіками у політичній сфері є незначна кількість жінок – депутатів парламенту.

Статистика чітко показує недостатнє представництво жінок у Верховній Раді, а також на керівних посадах в органах виконавчої влади й управління. Усе це не дає змоги жінкам реально впливати на процес прийняття рішень і брати активну участь у їх реалізації, знижує статус жінок у суспільстві.

Отже, політична влада в Україні є практично одностатевою, тому більшість населення (пригадаймо, що жінок таки 54 % населення!) нашої країни у сферах державного і громадсько-політичного життя не мають виразників своїх поглядів і побажань! Оскільки жінки в нашому суспільстві мають інші потреби, ніж чоловіки, то виходить, що жінки України, їхні проблеми, цінності та стандарти залишаються незабезпеченими, нереалізованими.

Особливо переконливими є результати опитування громадської думки щодо економічних, політичних прав та соціальних ґендерних ролей у суспільстві, проведеного на зламі тисячоліть Gallup International у дослідженнях (Millennium Survey) в 60-ти країнах світу, включно з Україною. На жаль, порівняльний аналіз цих досліджень свідчить про значну віддаленість українського суспільства від розвинених ліберально-демократичних країн.

Згідно з цими дослідженнями, в Україні давно досягнуто паритет можливостей отримання всіх рівнів освіти, і тут можна говорити про наближення до ґендерної рівноваги. Проте опитування громадської думки фіксує неоднозначне ставлення до необхідності здобуття освіти чоловіками й жінками. Ось який вигляд має Україна на тлі інших регіонів світу щодо згоди чи незгоди з тим, що освіта важливіша для хлопчиків, ніж для дівчаток. В Україні кожна п'ята опитана людина (20 %) висловила згоду з твердженням, що освіта більше необхідна для хлопчиків. Причому українські чоловіки значно частіше (25 %), ніж жінки (15 %), впевнені у важливості освіти насамперед для хлопчиків. Як висновок – за загальним розподілом відповідей у цьому питанні Україна не відрізняється від інших країн Східної Європи, Азії та Африки, де також кожен п'ятий респондент вважає, що освіта є важливішою для хлопчиків, ніж для дівчаток.

За традицією, що відтворюється віками, від жінок суспільство очікує виконання насамперед ролей матері й домогосподарки (навіть якщо жінка працює поза домом), а від чоловіків – ролей працівника-годувальника і політичного лідера. Міра неприйняття такого чоловічого й жіночого рольового набору дуже різниться серед регіонів світу. В Україні дослідження показало, що лише 55 % опитаних вважають, що жінки й чоловіки мають рівні права в нашій державі. До того ж чоловіки переконані в цьому значно частіше (65 %), аніж жінки (47 %).

Дані досліджень у 60-ти країнах світу підтверджують, що погляди населення України більшою мірою наближені до Азії й Африки, аніж до Західної Європи. Для прикладу, Україна вже давно належить до країн, де стимулюється і схвалюється заняття жінок оплачуваними видами діяльності й де мало хто заперечує проти участі жінок у забезпеченні сімейного добробуту. Переважна більшість опитаних українських громадян і громадянок (75 %) згодні з тим, що обоє – і чоловік, і дружина – мають робити внесок до сімейного доходу. Ніякої відмінності в цьому питанні між думками чоловіків і жінок не існує. Проте ставлення до жінок, як до рівних (за правами й можливостями) учасниць на ринку праці є далеко неоднозначним. Так, у ситуації економічної кризи і безробіття серед населення дуже швидко виявляється і знаходить виправдання й підтримку ґендерна дискримінація. І на запитання: «Чи згодні Ви з тим, що якщо не вистачає робочих місць, чоловіки повинні мати більше прав на одержання роботи, ніж жінки?» загалом 35 % українства дало позитивну відповідь. Цей поширений у суспільстві патріархальний стереотип про справжнього чоловіка-годувальника призводить до постійно відтворюваної різниці середньої заробітної плати чоловіків і жінок, що нині складає близько 30.7 %, звичайно ж, не на користь останніх. Найбільше від цього страждають жінки, які самі піднімають дітей і є для них єдиними годувальницями. До того ж кількість таких сімей у суспільстві постійно зростає.

У різних видах політичної діяльності (участь у виборах, інтерес до політики, підтримка тих чи тих політичних партій і лідерів, участь у політичних акціях, робота в органах виконавчої і законодавчої влади) співвідношення чоловіків і жінок суттєво різняться. У суспільній свідомості за жінкою не вкоренився образ працівниці й політичного лідера,

а натомість і досі продовжує домінувати образ матері-доглядальниці, виховательки і домогосподарки. Тому жінки практично не беруть участі у виробленні державної політики, залишаючись пасивними спостерігачками й виконавицями, а також реципієнтами соціальної допомоги. І все це – у той час як реалізація громадянських прав передбачає повноцінну участь не тільки чоловіків, а й жінок на всіх рівнях наявних у суспільстві соціальних інституцій, включаючи однаковий доступ до всіх позицій соціальної структури суспільства.

Політика держави, основні принципи і механізми втілення якої формулюються переважно представниками однієї статі, не може відповідати потребам усіх громадян. Відсутність чи мізерне представництво жінок в органах, що приймають політичні рішення, є важливою проблемою навіть для сучасних ліберальних демократій, не кажучи вже про країни, що розвиваються чи трансформуються.

Хоча в українському суспільстві протягом останнього десятиліття з'явилося вже чимало жінок-політиків, проте значна частина населення продовжує надавати перевагу виключно чоловікам-політикам.

Серед опитаних в Україні згоду з тим, що чоловіки є кращими політичними лідерами, ніж жінки, висловили 45 %. На цьому наголошують 60 % чоловіків. На тлі інших регіонів світу українське суспільство щодо визначення переваги політичних лідерів за ґендерною ознакою знову таки наблизилося до країн Східної Європи й Азії, однаковою мірою віддавшись і від африканських, і від розвинених західних країн.

Підсумовуючи результати дослідження в 60-ти країнах світу, можна чітко побачити, що ті країни, які найбільшою мірою наближені до ґендерної рівності, є, водночас, і найрозвиненішими економічно, з найбільшими соціальними гарантіями для населення. Усі ті держави, які ще в 70-х роках прийняли ґендерні закони, уже в 90-х увійшли до кола найпрогресивніших і найбільш забезпечених країн світу. У той час як Україна в ґендерному вимірі суттєво відстає від Європи.

Світовий поступ показав, що відсутність ґендерної рівності в суспільстві гальмує сталий розвиток держави. Тому ґендерний підхід – не данина моді, а нагальна потреба сьогодення. Якщо Україна стає повноправною частиною європейської спільноти, то вона має наблизитися до неї за основними соціально-економічними показниками і стандартами життя. Оскільки демократичний розвиток європейських країн початку XXI століття невіддільний від подальших ґендерних перетворень, то й Україні не оминати цього шляху. Яким він буде? Чи довгим і складним, чи коротким і ефективним, як не дивно, у багатьох аспектах залежить від вирішення питання ґендерної рівності.

Історія ґендерного інтегрування в українському парламенті налічує вже близько п'яти років, хоча в цілому цей процес в Україні триває значно довше.

Відправною точкою можна вважати 2004-й рік, коли Верховною Радою України спільно з Програмою сприяння Парламенту і Програмою розвитку ООН були проведені семінари для працівників секретаріатів комітетів з метою ознайомлення їх із ґендерною проблематикою. Це стало першим кроком до призначення в кожному парламентському комітеті осіб, які, окрім своїх безпосередніх службових обов'язків, стали займатися ще й питаннями ґендерного інтегрування за предметом відання комітету

Важливим чинником таких змін стало прийняття 8 вересня 2005 року Законом України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». Закон визначив доро-

говказ на шляху досягнення ґендерної рівності, відповідальні структури й осіб з боку держави, які повинні вивести цей процес на інституціональний рівень.

Роль єдиного органу законодавчої влади в цьому процесі неможливо переоцінити. Ст. 8 даного Закону розкриває повноваження Верховної Ради в плані реалізації принципу рівних прав і можливостей жінок і чоловіків.

Виходячи з цього, підвищення ґендерної компетентності депутатів Верховної Ради України, державних службовців Апарату Верховної Ради України, помічників парламентарів, депутатів усіх рівнів — один із найдієвіших механізмів досягнення ґендерної рівності в суспільстві, запорука створення передумов для самореалізації кожної особистості незалежно від її статті.

Навчальною програмою передбачено доповнення змісту факультативів новою навчальною дисципліною «Основи ґендерної політики в парламентській діяльності» для магістрів, які навчаються за спеціальністю 8.15010012 «Парламентаризм та парламентська діяльність» напряму підготовки «Державне управління» Національної академії державного управління при Президентові України, а також оновлення змісту курсів підвищення кваліфікації керівних кадрів, зокрема, для голів обласних і районних рад, керівників апаратів місцевих рад, депутатів місцевих рад, впровадження якого сприятиме розвитку взаємовідносин між суб'єктами державного управління, побудованих на принципах рівних прав і можливостей жінок і чоловіків, ґендерної рівності в парламентській діяльності, діяльності державних органів влади й органів місцевого самоврядування.

РОЗДІЛ І. ЗАКОНОДАВЧЕ І НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ҐЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Ключові слова: суспільні відносини, ґендерні перетворення, ґендерні перспективи, ґендерна рівність, рівність прав і свобод, регулювання ґендерних відносин, егалітарне регулювання, паритетний парламент, ґендерні квоти, ґендерно-правова експертиза.

1.1. ОБ'ЄКТИВНА ЗУМОВЛЕНІСТЬ ҐЕНДЕРНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ В УКРАЇНІ

В юриспруденції ґендерне питання стали розглядати у двох площинах: з одного боку, це формальне закріплення рівності чоловіків і жінок шляхом встановлення рівних прав і можливостей у правових нормах (є питанням законотворчої діяльності); з іншого боку, практичне існування рівних умов реалізації наданих законом можливостей, втілення правових принципів і норм у повсякденній діяльності. Останнє є питанням правореалізаційної і правозастосовчої діяльності, що пов'язано з функціонуванням судових органів, місцевих і загальнодержавних інститутів влади й органів місцевого самоврядування, а також усіх суб'єктів приватного права, включаючи кожного індивіда.

Ґендерні перетворення в суспільстві набувають розвитку найчастіше і найбільше поза державним впливом. Імпульс ґендерним процесам надається саме зсередини суспільства. Водночас право відіграє суттєву роль регулятора ґендерних відносин. Воно втілює їх у нормативно-абстрактній формі, робить мірилом, еталоном поведінки, надає ґендерній рівності загальнообов'язкового характеру й наділяє її юридичними гарантіями захисту. Уведені у сферу правового простору ґендерні відносини стають об'єктом правового регулювання й елементом правової системи, а тому залежать від будь-яких структурних чи елементарних перетворень у ній. Отже, ґендерні відносини зазнають владного впливу з боку держави, стають регульованими, набувають ознак стійкості, органічності, упорядкованості, етапності розвитку. Водночас, питання про необхідність правового регулювання ґендерних відносин і межі такого регулювання залишається відкритим.

Суб'єктивні умови визначають внутрішні характеристики правового регулювання ґендеру, вони такі.

1. *Всебічний аналіз стану суспільних відносин і перспектив їх розвитку.* Втілення ґендерної рівності є питанням складним і великим за обсягом і не обмежується її нормативним закріпленням, на практиці праву кореспондують відносини в економічній, культурній, політичній, моральній сферах життя суспільства. Тому законодавець повинен заздалегідь враховувати комплексний вплив правового регулювання на ґендерні процеси в усіх сферах життєдіяльності, передбачити соціальний ефект, можливі й бажані наслідки, проаналізувати ґендерні перспективи.

2. *Визначення мети регулювання* – встановлення рівності прав і можливостей чоловіка і жінки. З огляду на комплексний характер такої рівності може ставитись проміжна мета – встановлення рівності у правах, у свободах, у відповідальності, у можливостях. У контексті загальної мети рівності необхідно враховувати право на відмінності, зумовлене анатомічними особливостями статі. Досягнення мети потребує виконання низки конкретних завдань – подолання дискримінації за ознакою статі, пропорційного представництва

жінок і чоловіків в органах влади й органах місцевого самоврядування, справедливого вирівнювання доходів жінок і чоловіків тощо.

3. *Обрання оптимального варіанта регулювання*, у першу чергу, – форми правового закріплення гендерної рівності.

Фундаментальні принципи, такі як рівність прав і свобод, рівність перед законом, рівність прав жінки і чоловіка, закріпленого в Конституції, особливості регулювання відносин в окремих сферах встановлюються галузевим законодавством – сімейним, виборчим, законодавством у сфері праці тощо, стосовно конкретних правовідносин на підприємствах, в установах, організаціях можуть прийматись корпоративні акти. Дискусійним на сьогодні є питання щодо методу регулювання гендерних відносин.

З одного боку, широко використовується диспозитивний метод, який передбачає надання жінкам цілого спектра прав і можливостей, що забезпечують їх рівність поряд із чоловіками, а жінки залежно від індивідуальних потреб користуються тими чи іншими правами.

З іншого боку, значного поширення набула практика застосування імперативного методу. Його суть полягає у введенні в органах влади й управління, а також на підприємствах обов'язкових квот для представниць жіночої статі.

Отже, відповідні органи формуються з чоловіків і жінок, при цьому пропорційна кількість представників кожної статі є нормативно встановленою. Зазвичай, такі заходи є гендерно асиметричними, однак проблему гендеру слід розглядати не в абстрактній площині, а в конкретних життєвих умовах. Вони нині такі, що майже всі керівні чи управлінські посади займають чоловіки. Закріплення в законодавстві рівних прав є ефективним за умови фактичного існування рівних стартових можливостей. Однак такі можливості в сучасних умовах не є рівними, тому вже на початкових стадіях здійснення прав, наприклад, у сфері політичних відносин, перевагу мають чоловіки.

Для виправлення ситуації необхідне проведення відповідної державної політики, зокрема адміністративними методами квотування.

Квоти можуть впроваджуватися як тимчасовий захід для вирівнювання явної гендерної деформації у відносинах влади, власності, праці. Крім того, навряд чи квоти можуть бути розцінені як дискримінаційні щодо чоловіків, оскільки навіть у найбільш розвинених країнах вони встановлюються на рівні 20/80, 30/70.

4. *Своєчасність правотворчості* – право повинно задовольняти нагальні потреби суспільства й особи. Правове регулювання, яке не враховує сучасного стану відносин, і їх сьогоденних особливостей, не матиме бажаного регулятивного ефекту, а створюватиме недіючий, «мертвий» нормативний матеріал.

Наприклад, подання Кабінетом Міністрів України на розгляд Верховної Ради наприкінці 1999 р. «Концепції поліпшення становища жінок» не відповідало вимогам розвитку гендерної проблематики, оскільки вже тоді замість одностатевих підходів, звернених до потреб лише жінок, активно запроваджувались стандарти гендерної рівності. На сьогодні актуальність гендерної проблематики дедалі зростає, натомість питання правового захисту лише однієї статі є безсистемними й застарілими.

5. *Удосконалення чинного законодавства* – незважаючи на проголошення Україною рівності прав чоловіків і жінок, численні норми чинного законодавства й досі містять дискримінаційні гендерні «викривлення». Наприклад, велика кількість норм трудового,

кримінального права, права соціального забезпечення не враховує інтересів і особливостей статусу чоловіка-батька, але водночас передбачає низку пільг для жінок-матерів. Основною проблемою вітчизняного законодавства у сфері ґендеру є декларативність його положень.

Більшість загальних норм щодо рівності прав і свобод, їх охорони і захисту, неприпустимості дискримінації не реалізуються на практиці. Перепоною цьому є відсутність конкретних юридичних механізмів, прямих санкцій, значна кількість норм-принципів. Відсутність правозастосовчої практики щодо ґендерних правовідносин, зокрема рішень судів про відновлення порушених прав у зв'язку з дискримінацією за ознакою статі, свідчить, що громадяни не мають належних правових засобів для захисту своїх прав. виправити таку ситуацію може створення предметного законодавства, орієнтованого на розв'язання практичних ґендерних проблем, детальне регулювання окремих аспектів становлення ґендерної рівності, законодавче визначення всього спектра прав і можливостей, які містить поняття «ґендерна рівність».

Удосконалення потребують не лише закони, а й підзаконні нормативно-правові акти, які деталізують, конкретизують, визначають практичні шляхи реалізації норм закону. Кожна галузь народного господарства має свої ґендерні особливості, які треба враховувати в правотворчій діяльності відповідних міністерств і комітетів. Дія навіть найдосконалішого загального припису закону не буде достатньо ефективною, якщо він не підтримується системою підзаконних правових актів. Законодавство завжди діє як єдина злагоджена система, тому вади її елементів впливають на якість функціонування всієї системи.

6. *Регулювання ґендерних відносин повинно мати ознаки стабільності*, здійснюватись на основі єдиних політичних, правових орієнтирів. Утвердження в різних сферах життєдіяльності принципу рівних можливостей матиме реальний зміст лише тоді, коли держава і право впливатимуть на життя громадян планомірно, комплексно, на основі єдиних всезагальних підходів. Актуалізація ґендерного питання повинна мати не тимчасовий характер, а стати пріоритетом державної політики в усіх без винятку сферах. У протилежному випадку суспільство відтворюватиме нерівність у регіонах, сферах, у різні періоди.

7. *Ясність, чіткість правових приписів є важливим питанням* не лише для правового регулювання, а й для законодавчої техніки. Загальновизнаною є думка, що мова права повинна бути чіткою, лаконічною, однозначною, мати досконалу термінологічну базу. Саме відсутність усталеної системи юридичних термінів ускладнює впровадження ґендерних підходів у вітчизняне законодавство.

8. *Активність правозастосовчих органів необхідна*, оскільки значна кількість норм законодавства передбачає виникнення прав і обов'язків, визначених диспозицією норми, залежно від рішення суду.

Наприклад, згідно зі ст. 23 Сімейного Кодексу України за заявою особи, яка досягла 14 років, за рішенням суду їй може бути надано право на шлюб, якщо буде встановлено, що це відповідає її інтересам. Тому суд у кожному конкретному випадку аналізує особу заявника, у тому числі з ґендерних позицій. Отже, суд під час розгляду і вирішення справ керується власною правосвідомістю щодо ґендерних питань, яка до певної міри відображає ґендерні аспекти правосвідомості, що панує в суспільстві. Важливою є також актив-

ність органів опіки й піклування, оскільки від прийнятих ними рішень залежить реалізація принципу гендерної рівності у здійсненні прав батька й матері. Саме ці органи вирішують, як бере участь у вихованні дитини той з батьків, хто проживає окремо, надають висновки, які мають суттєве значення для вирішення справ у суді. Органи правозастосування фактично втілюють політику держави щодо гендерних питань, тому необхідно забезпечувати високий рівень гендерної правосвідомості державних службовців. Особа, яка перебуває в проблемному соціальному становищі, є найбільш чутливою і вразливою щодо будь-яких проявів дискримінації, ось чому державні службовці, працівники правоохоронних органів, посадові особи органів місцевого самоврядування повинні не лише правильно застосовувати норми закону, а й спілкуватися з особою, визначати своє ставлення до неї з позицій гендерної рівності. У зв'язку з цим гендерний компонент слід розглядати як складову етики державного службовця.

Правозастосовчі органи повинні займати активну правову позицію щодо гендерної рівності, тому що від їхньої діяльності залежить її реалізація на практиці. Нині трапляються випадки, коли в органах міліції, прокуратури людина зазнає принизливого, неповажного, упередженого ставлення у зв'язку з її гендерною належністю.

9. Свідомість, психологічна підготовленість громадян до здійснення ними суб'єктивних прав і юридичних обов'язків.

Запроваджуючи основи гендерної рівності в певній сфері соціального буття, необхідно закладати гендерний компонент і в культурологічні й виховні процеси. Правосвідомість індивідів має бути підготовленою до сприйняття й використання практичних моделей рівних прав і можливостей чоловіків і жінок. Суб'єкти права повинні мати принаймні елементарні знання про основи гендерної рівності, шляхи і способи її досягнення, про свої права й обов'язки. В основу правового регулювання покладено інтерес особи. Саме цей суб'єктивний фактор стає рушійною силою на стадії правореалізації.

Механізм правового регулювання є лише технологією забезпечення інтересів особи, сам же інтерес народжується у свідомості людини під впливом виховних, освітніх процесів і суб'єктивних мотивацій. Жінки повинні самі проявляти інтерес до політичної діяльності, свою громадянську активність, підвищувати професійний рівень, демонструвати свої лідерські якості. Вони мають бути зацікавлені в зайнятті вищих керівних посад і здобутті мандатів, адже жодна правова конструкція чи механізм не будуть ефективними, якщо в них не зацікавлений сам індивід. З іншого боку, високий рівень колективної правосвідомості передбачає й відповідне сприйняття ідей гендерної рівності чоловіками. У чоловіків, що є великою соціальною групою, не повинно домінувати ставлення до гендерної політики як спроби юридичними методами позбавити їх соціальної влади. Навпаки, за допомогою правового регулювання, правової освіти, запровадження на законодавчому рівні спеціальних програм слід сформулювати ставлення до гендерної проблематики як засобу соціально-статевого консенсусу, складової паритетної демократії.

Одним із завдань гендерних досліджень є подолання на рівні суспільної й індивідуальної свідомості ідеології протиставлення. Жіночі права, обов'язки, ролі не повинні протиставлятися чоловічим, соціальні можливості обох статей мають взаємозумовлений характер і єдиний правовий орієнтир – свободу особистості.

На сьогодні перед законодавцем стоїть нелегке завдання: необхідно законодавчо визначити такий механізм правового регулювання, який би не лише відповідав

досконалій правовій формі, мав високу прикладну оцінку, а й культивував правосвідомість громадян, закладав світоглядні основи гендеру. Водночас слід враховувати такі споконвічні правові й моральні цінності, як справедливість, свобода, рівноправність. Адже на них ґрунтується правова свідомість громадян, яка миттєво реагує на викривлення цих категорій, неадекватне їх застосування. Про це свідчить досвід американських феміністок, коли в справах про сексуальне домагання і сексуальне переслідування приймалися занадто жорсткі санкції, або ж особа обвинуваченого в ході таких процесів була значною мірою дискредитована, а подальше виправдання повністю не поновлювало репутацію.

Внаслідок цього в суспільстві виникло невдоволення подібною політикою гендерної рівності, вона розглядалась як несправедлива. Взаємодія гендеру і права має взаємозумовлений характер, оскільки, з одного боку, правова система включає гендерні відмінності й наділяє жінок і чоловіків певним соціальним статусом, а з іншого, – існуючі гендерні стереотипи й усталена система гендерних відносин впливають на формування і реалізацію окремих правових інститутів і норм. Залежно від характеру правового регулювання гендерних процесів воно може бути дискримінаційним, патерналістським або егалітарним.

Дискримінаційним є регулювання, яке обмежує права і можливості жінок порівняно з чоловіками, поглиблює гендерну віддаленість шляхом усунення жінки з публічної сфери життя і визнання її пріоритетами материнства і ведення домашнього господарства, закріплює стереотипи влади і права як чоловічих атрибутів.

Патерналістський тип правового регулювання означає захист прав і свобод жінки, закріплення додаткових гарантій для забезпечення рівності її з чоловіком, поліпшення становища жінок у сфері виробництва і праці; охорону материнства й дитинства.

Егалітарне регулювання – це система правових норм і реальних механізмів право-реалізації, які створюють для жінок і чоловіків рівні права й можливості в усіх сферах, забезпечують паритет їх участі у формуванні інститутів влади й суспільства, гендерно рівномірний розподіл власності і свободи професійної й особистісної самоідентифікації.

Тип правового регулювання гендеру залежить від втілення в змісті правових норм принципу рівності, наявності гарантій та дієвих механізмів його реалізації, а також системи відповідних державних органів, які контролюють дотримання гендерної рівності, закріплюють її в процесі правотворення чи усувають її порушення під час правозастосування.

Гендер є комплексною категорією, яка проходить крізь усі зрізи юридичної матерії і суспільного життя. Тому на рівні національної правової системи має бути враховано досвід ООН стосовно секторального впровадження гендерних підходів, коли виробляється певна програма впливу на жіноче і чоловіче населення з урахуванням специфіки сектора або сфери його життєздатності. Отже, правове регулювання гендерних процесів повинно бути спеціалізованим за сферами суспільних відносин, на які здійснюється вплив. На рівні національної правової системи це, у першу чергу, відображається у ході систематизації і спеціалізації законодавства. Слід відзначити, що право є лише одним із видів соціальних регуляторів. У суспільстві широко представлені й інші види норм – моральні, політичні, корпоративні, звичаєві, норми культури, традицій тощо, які також потребують гендерного оновлення. Рівність можливостей реально виявляється в суспіль-

них відносинах, які, у свою чергу, формуються під впливом різноманітних нормативних регуляторів. Гендерні процеси не можуть регулюватися лише правом, їх життєздатність залежить від прийняття і підтримки суспільством. Найбільш наближеним до права нормативним регулятором є корпоративний. Корпоративні норми – це правила поведінки, які прийняті певною організацією суб'єктів права й забезпечуються можливістю впливу з боку цієї організації. Вони регулюють відносини всередині підприємств, установ, організацій, громадських об'єднань тощо. Особлива цінність корпоративних норм полягає в тому, що вони перебувають у безпосередній близькості до адресатів, у зв'язку з чим будь-які соціально значущі процеси майже відразу відбиваються в них. Крім того, корпоративний регулятор діє на рівні різного роду професійних асоціацій, об'єднань і здатний так впливати на реалізацію гендерної політики в професійній, трудовій сфері. Останнім часом поряд з афірмативними заходами у сфері політики і державного управління пропонується вводити квоти на зайняття жінками посад у правлінні великих компаній. Певні кроки в цьому напрямку здійснено в Європі. У ході аналізу результатів гендерних перетворень на корпоративному рівні з'ясувалось, що на півночі Європи жінки-директори займають близько 20–22 % посад у правліннях великих компаній. Натомість правління компаній в Іспанії і Південній Італії майже повністю складають чоловіки. У Німеччині і Великій Британії цей показник становить 10 %, у Нідерландах – 7 % у Франції – 6%. Гендерну поляризацію корпоративної Європи можна пояснити, з одного боку, загрозою введення квот для жінок. Так, у Норвегії наміри уряду ввести у 2005 р. 40-відсоткову жіночу квоту стали фактором, який стимулював в останні роки зростання кількості жінок у правліннях найбільших компаній. Ініціатива, підтримана самими компаніями й організаціями, такими як Асоціація міжнародних і професійних ділових жінок, призвела до збільшення чисельності жінок серед членів правління компаній без уведення обов'язкових квот. З іншого боку, у Швеції і Норвегії, які є лідерами в Європі стосовно кількості жінок у правліннях крупних компаній, гендерні традиції є найдавнішими. Соціальне спрямування політики цих країн, широкомасштабні гендерні програми і посилена увага до гендерних питань відіграли важливу роль у формуванні національного культурного чинника і гендерної свідомості громадян. Гендерні відносини потребують регулювання на корпоративному рівні, оскільки саме в рамках конкретної організації чітко відображаються практичні сторони гендерної нерівності. Відповідно, корпоративні норми матимуть більшу практичну спрямованість, ніж норми права. Великим плюсом корпоративного регулятора є адресність, оскільки він звернений не до абстрактного узагальненого індивіда, а до кожного працівника чи всього колективу організації. Отже, більш чутливий до гендерних потреб конкретної групи індивідів, цей регулятор стає логічним продовженням правового регулювання у сфері гендеру, втілює правові приписи на рівні окремих суб'єктів права, а в деяких випадках передре праву. Так, затвердження квот для жінок – членів політичних партій неможливе без введення цього положення до корпоративних документів – статутів партій. Важливість гендерної корекції корпоративних норм визнається міжнародними документами. Європейський Союз у Директиві 76/207/ЕЭС від 9 лютого 1976 р. про імплементацію принципу рівності чоловіків і жінок у питаннях працевлаштування і професійної освіти, службового просування й умов праці визначив, що для забезпечення принципу рівності щодо умов праці, доступу до професійної підготовки, професійної освіти, підвищення рівня кваліфікації і перепідготовки, а також

працевлаштування, включаючи критерії підбору кадрів, чоловікам і жінкам повинні гарантуватися однакові умови без будь-якої дискримінації за ознакою статі. Для цього держави-члени повинні не лише відмінити законодавчі, регламентарні чи адміністративні положення, які порушують принцип рівності, а й вжити заходів, спрямованих на анулювання чи приведення у відповідність з принципом ґендерної рівності всіх положень колективних угод, трудових договорів, внутрішніх трудових розпорядків, правил про вільні професії, тобто корпоративних, внутрішніх документів, які діють на окремих підприємствах. В Україні юридичні особи володіють необхідними правовими засобами для покращання ґендерного становища, можуть за власною ініціативою встановлювати додаткові гарантії для своїх працівників, заохочення, проводити навчання, семінари. Збагачення корпоративної культури ґендерним компонентом є вагомим кроком у реалізації принципу рівних прав і можливостей.

Отже, правове регулювання має першочергове значення для формування ґендерної рівності і ґендерної культури в українському суспільстві. Його ефективність прямо залежить від юридичної грамотності, соціально-економічної обґрунтованості, активної позиції державних органів, недержавних інститутів і самих громадян. Необхідно розробити спеціальні законодавчі механізми досягнення ґендерної рівності, визначити основні методи і способи регулювання ґендерних процесів, забезпечити їх поетапне й стабільне впровадження в практику правовідносин.

1.2. ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН ЩОДО УТВЕРДЖЕННЯ ҐЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ

Для створення справжнього суспільства ґендерної рівності необхідне включення ґендерного компоненту у формування і функціонування державного механізму на різних рівнях і створення спеціальних інституцій для моніторингу ефективності таких дій. У цьому значну роль покликані відігравати всі гілки законодавчої і виконавчої влади.

Парламент

Світовий досвід забезпечення ґендерної рівності в парламенті засвідчує зв'язок між процесами його формування і функціонування.

Участь у виборах – як пасивна, так і активна – один із найважливіших напрямів самостворення чоловіком і жінкою своєї власної ґендерної сутності, політичного самовизначення статі й ґендерно свідомого політичного середовища. Вибори детерміновані ґендерним статусом їх учасника, ґендерною ієрархією в суспільстві, моделями ґендерної поведінки громадян, ґендерною належністю виборців, вбудованою в структуру всіх інститутів поряд з національною, класовою належністю, яка відповідно задає тональність у системі реальних соціальних відносин «панування – підкорення». Усе це, безумовно, відбивається на результатах виборів як до парламенту, так і до органів місцевого самоврядування.

У сучасних умовах, парламенти в більшості країн світу залишаються за своїм складом чоловічими. Водночас, з другої половини ХХ ст. світова практика формування парламентів засвідчує тенденцію до паритетності їх складу. Найліпше вона проявляється в північних країнах Європи. Зокрема, у складі парламентів на 2003 рік відсоток жінок становить: Швеція – 45,3 %, Данія – 38,0 %, Фінляндія – 37,5 %, Нідерланди – 36,7 %, Норвегія – 36,4 %, Іспанія – 36,0 %, Бельгія – 35,3 %, Австрія – 33,9 %, Німеччина – 32,2 %, Ісландія – 30,2 %,

Болгарія – 26,2 %, Швейцарія – 25,0 % та ін. Про зростання ґендерної орієнтації в парламентах інших регіонів свідчить обрання жінок до їх складу в Мозамбіку – 30,0 %, Південно-Африканській Республіці – 29,8 %, Коста-Ріці – 35,7 %, Аргентині – 30,7 %, Австралії – 25,3 % та ін. Така тенденція зумовила виникнення у світовій політології і ґендерних дослідженнях терміну «паритетний парламент».

Паритетний парламент - це парламент, у складі якого досягнуто (або майже досягнуто) ґендерну рівність 50/50. Паритетними парламентами називають парламенти Португалії і Швеції, в складі яких понад 50 % становлять чоловіки і близько 50 % – жінки. Майже 50 % представництва жінок і чоловіків досягли регіональні парламенти в Німеччині, Шотландії. До Конституції Франції внесено зміни, відповідно до яких до парламенту цієї країни має обиратися по 50% жінок і чоловіків.

У Верховній Раді України VI скликання працює 34 депутати-жінки, що становить 7,6 % від усього складу парламенту.

Після 70 років активного комуністичного будівництва, постійної участі жінок у комсомольській, профспілковій і партійній роботі, виявилось, що жінки досить слабо підготовлені до політичної діяльності і минулі вибори тільки зайвий раз засвідчили цей факт. Відбулася відстороненість жінок від влади, зменшення їх впливу на прийняття державних рішень, навіть порівняно з доперевбудовним часом. До Верховної Ради прийшло дуже мало жінок віком менше 40 років на момент виборів, тобто молода генерація жінок, які займаються політичною діяльністю, надто політично слабка і не підготовлена до активних дій. Їх участь у партіях і рухах не додає їм політичної ваги і впливовості, вони залишаються на другорядних і допоміжних ролях, що ніяк не сприяє їх успіху на виборах.

Отже, обраний на виборах 2007 року Парламент ґендерно розбалансований. У своїй діяльності він залишиться ґендерно малочутливим, мало сприйнятливим до ґендерних проблем у країні, до ухвалення ним ґендерного законодавства, що може призвести до силових методів розв'язання питань, до чого схильна саме чоловіча психологія, а, отже, розраховувати на орієнтації щодо прискорення розвитку соціальної сфери з боку чоловічого мислення парламенту годі сподіватися. Соціальна сфера, будучи слабо розвиненою, створює основні перешкоди для вивільнення жінки від домашнього господарства. Мало уваги віддаватиметься виконанню міжнародних документів з ґендерної проблематики, як це робилося досі. Усе це зумовлюватиме збереження ґендерної нерівності в країні, а, отже, й дискримінованого становища жінки, й утримуватиме відчуженість держави від цієї проблеми. Оскільки ґендерна проблематика є індикатором порушення й розв'язання проблеми прав людини і загалом людського розвитку, то можна передбачити, що гуманістична спрямованість гуманітарної сфери життя залишиться другорядною проблемою, а питання належного управління знов відкладатимуть на майбутнє.

Усі попередні вибори показали, що український парламент за ґендерним складом знаходиться на ґендерній периферії Європи. І не тільки Європи. Доводить це ґендерний рейтинг України серед інших країн. Як свідчать дані ООН, за рейтингом щодо ґендерної збалансованості в парламенті Україна займає 102-е місце серед країн світу. Порівняймо з країнами, близькими за рейтингом: Росія займає 78-е місце, Угорщина – 75-е, Білорусь – 74-е, Казахстан – 73-е, Азербайджан – 72-е, Литва – 71-е тощо.

Світова практика ґендерної діяльності парламентів набула досвіду створення таких структур: комітет у справах ґендерної рівності (рівних можливостей) або підкомітет у

справах ґендеру при одному з парламентських комітетів; науково-дорадчий орган із питань ґендеру; жіночі фракції. Ці структури спрямовані на діяльність з питань ґендеру в парламенті.

Світовий потік модерного, прогресивного розвитку, де кожна людина, і жінка, й чоловік, є вільною, становить як соціальну цінність, так і є самоцінною в усіх сферах свого самовираження, лише набуває поширення. Однак чоловіки, передусім ті, що знаходяться при владі, не завжди прагнуть використовувати жіночий потенціал у публічній сфері (без чого конституційні цілі залишаються великою фантазією).

Залучення жінки як рівного суб'єкта до процесу прийняття рішень, до вироблення загальнодержавних, загальнонаціональних стратегій суспільного розвитку задля виведення жіночого соціуму за межі приватного життя і входження в публічний процес обох статей як рівних у можливостях, є історично зумовленою тенденцією. Вона потребує історичного часу для входження жінки у сферу публічного життя й оволодіння всіма правилами поведінки й діяльності.

Формування парламентів, тобто вибори, або входження жінок і чоловіків до них на рівних принципах, зумовило таке явище, як квотування. Проблема ґендерного квотування є важливою й у міжнародних і регіональних структурах, і в національних суспільствах. Її обговорювали в Комісії ООН з питань статусу жінок – органі, сформованому в складі Економічної і соціальної ради ООН, що діє від 1946 року в складі 45 членів і є одним з основних органів, який контролює виконання Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, реалізацію програми «Платформа дій», прийнятої Четвертою всевітньою конференцією зі становища жінок 1995 року в Пекіні й готує рекомендації і звіти для Ради щодо підтримки прав жінок у політичній, економічній і соціальній сферах. Комісія ООН 1990 року визначила критичний поріг, а саме – 30%, який є мінімальним для обрання або призначення жінок на керівні посади в національних суспільствах. 10–21 березня 1997 року на 41 сесії Комісії ООН з питань статусу жінок, що відбулася в Нью-Йорку, розглядали питання щодо виконання рішень Пекінської Платформи дій з таких критичних галузей, як: політика і прийняття рішень, економіка, довкілля, освіта та навчання. На сесії прийнято рекомендації щодо проблем «Жінка, влада і прийняття рішень», серед яких рекомендовано урядам, політичним інститутам і неурядовим організаціям активно сприяти участі жінок у прийнятті рішень на всіх рівнях влади, що передбачало здійснення спеціальних програм, спрямованих на заохочення участі жінок в управлінні на місцевому рівні, на використання квот, щоб гарантувати участь жінок в офіційних політичних інститутах.

Такий відсоток називався на Спеціальній конференції «До партнерства чоловіків і жінок у політиці», яка відбулася 14–18 лютого 1997 р. в Нью-Делі, та на інших форумах. «Критична маса» представництва жінок у парламенті – визнаний світовою практикою рівень співвідношення не менше 30 відсотків представників однієї статі. Він дає змогу долати ґендерну асиметрію, впливати на формування і прийняття рішень у парламенті. Таке співвідношення передбачає також представництво не менше 30 відсотків жінок у складі партійних і державних структур.

Ґендерні квоти – спосіб забезпечення представництва жінок у владних структурах, відповідно до якого правовим чином відводиться певна частина депутатських місць у парламенті для обрання жінок депутатами. Ґендерні квоти взагалі можуть встановлюватися для обох статей. Але оскільки частка чоловіків у різних органах управління

перевищує 90 %, то позитивна дискримінація використовується переважно для встановлення ущемлених жіночих прав.

Гендерні квоти передбачають збільшення жіночого представництва на виборних посадах. Головною метою гендерного квотування є подолання історичної несправедливості: ізоляції жінки від участі в політичному житті; залучення жінок до прийняття політичних рішень; гарантування участі жінок у представницьких органах влади. Гендерні квоти не тотожні жіночим, що їх практикували за радянських часів. Гендерна рівновага в демократичному суспільстві має бути предметом турботи всіх виборців, політичних і державних структур, громадськості.

Введення гендерних квот – тимчасовий механізм для забезпечення рівних можливостей. Вони спрямовані на виправлення гендерних перекосів у владі. З розвитком гендерної культури жінок і чоловіків, з утвердженням їхніх рівних прав і можливостей у різних життєвих сферах потреба в гендерних квотах об'єктивно відпаде не тільки де-юре, а й де-факто. В сучасних умовах гендерні квоти – це вид позитивної дискримінації. Під позитивною дискримінацією мається на увазі встановлена державою система пільг, заохочень, заборон і компенсацій, спрямованих на підвищення соціального статусу жінок.

У частині першій ст. 4 Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок про позитивну дискримінацію сказано: «Вжиття державами-учасницями тимчасових спеціальних заходів, спрямованих на прискорення встановлення фактичної рівності між чоловіками й жінками, не вважається дискримінаційним, проте воно в жодному разі не повинно зберігати нерівноправні або диференційовані стандарти; ці заходи слід скасувати, коли будуть досягнуті цілі рівності можливостей і рівноправного ставлення». Квоти може законодавчо встановлювати держава. Тоді вони діють як державні гендерні квоти, тобто законодавчо визначена кількість місць для статей під час формування органів законодавчої, виконавчої або судової влад.

Квоти можуть встановлювати й політичні партії, це партійні гендерні квоти. Міжнародний досвід формування парламенту дав зразки партійних квот як форми долання гендерних віддаленості й нерівноваги. Партійні гендерні квоти – схвалені певною політичною партією гендерні принципи й підходи до формування представницьких партійних і державних органів, управлінських структур, за яких у списках кандидатів пропорційно і по чергово представлені обидві статі (жінка – чоловік, жінка – чоловік і так далі за списком). До партійного гендерного квотування вдаються політичні партії багатьох країн світу. Такі квоти встановлюються до 50 відсотків. Зокрема, 50-відсоткову квоту для чоловіків і жінок у партійних списках встановили партія «Зелена альтернатива» Австрії, Соціалістична партія Бельгії, Ліберальні демократи і Робітничка партія Великої Британії, Партія лівих соціалістів Данії, Еквадорський революційний народний рух, Нова демократична партія Канади, Партія демократичного соціалізму Німеччини, Федерація зелених Італії, Революційна партія Мексики та інші.

Гендерне квотування є показником не лише декларування, а й втілення реально визначеної практичної політики рівності й справедливості, пошуку критерію гендерного прогресу. Гендерне квотування також є політичною формою можливостей реалізувати конституційне право рівності чоловіків і жінок. Воно спроможне:

- забезпечити подолання гендерної нерівноваги, віддаленості, дисбалансу, сприяти оновленню кадрів, складу політичної еліти країни;

- сприяти підвищенню значення в суспільстві державної соціальної політики, виробленню її стійких параметрів й індикаторів розвитку;
- активізувати розширення рядів політичних партій додатковим членством, зацікавленим в оновленні їх діяльності;
- зміцнити принцип паритетності, співробітництва статей як у межах державних і партійних організацій, так і поміж ними. Упровадження квотування супроводжується й розв'язанням низки проблем, серед яких:
  - питання про дефіцит жінок – практичних політиків;
  - можливість виникнення «скляної стелі» і «скляної стіни»;
  - намагання чоловіків відібрати й допустити до влади тих жінок, з якими їм зручно працювати, які обстоюють їх інтереси й потреби, якими легко управляти, маніпулювати;
  - протидія чоловіків щодо залучення жінок – політиків-професіоналів, які об'єктивно за своїми здібностями можуть загрожувати їм витісненням із займаних місць;
  - протидія прийняттю рішень, у яких відбиті гендерні проблеми;
  - загострення суперечностей у політичних партіях між прихильниками й супротивниками гендерної рівності тощо.

У світі існує різне ставлення до квотування й резервування місць в органах влади. Противники гендерних квот стверджують, що їх упровадження є явищем «недемократичним»; не відбиває волевиявлення народу; є створенням переваг-можливостей для жінок.

Інші стверджують, що система квот є перешкодою на шляху жінок до парламенту, бо вони не можуть «перескочити» поставлений квотою ліміт. Та слід мати на увазі, що квоти є тимчасовим заходом, доки не буде подолана гендерна віддаленість, по-перше, і, по-друге, квоти тією ж мірою є способом долання переваг-можливостей чоловіків.

Практика свідчить, що завдяки квотуванню кількість жінок у законодавчих органах країни зростає. Останнім часом гендерні квоти були застосовані в 76 країнах світу. Світовий досвід розвинених країн світу (Швеція, Франція тощо) показав позитивні результати введення системи гендерних квот до партійних списків (пропорційна виборча система) і пропорційної системи виборів представницьких органів державної влади.

Президент, його адміністрація

Президент як політична фігура представляє країну у світі і впливає на весь політичний і управлінський процес силою свого авторитету. Він підписує міжнародні документи з різних питань світового масштабу, які має виконувати держава-учасниця.

У сучасних умовах вага й цінність кожного такого документа визначається також і тим, наскільки він ґрунтується на науковому знанні тенденцій соціально-політичних перетворень, грамотності визначених пріоритетів і цінностей, розумінні історичного і політичного часу.

Зокрема, гендер як пріоритетна проблема розгляду міжнародних структур стає дедалі більше в центрі уваги глав держав і урядів на саммітах. Гендерні ідеї пронизують матеріали Всесвітнього самміту Тисячоліття. Світові лідери затвердили комплекс цілей у Декларації Тисячоліття Організації Об'єднаних Націй, серед яких – сприяння рівності статей і розширення прав і можливостей жінок. У Декларації, прийнятій главами держав і урядів на Самміті, що відбувався 6–9 вересня 2000 р., вказується на глобальність гендерного підходу, коли говориться про визнання главами держав і урядів індивідуальної і колективної

відповідальностей за «...утвердження принципів людської гідності, справедливості й рівності на глобальному рівні» і підтвердження своїх обов'язків підтримувати зусилля, спрямовані на забезпечення поряд з іншими вказаними напрямками діяльності поваги до прав людини і основних свобод; дотримання рівних прав для всіх незалежно від раси, статі, мови і релігії...».

У Декларації глави держав і урядів визначили низку фундаментальних цінностей: свободи, рівності, солідарності, терпимості, збереження природи, загальних зобов'язань, що стануть найсуттєвішими для міжнародних відносин у XXI столітті.

Зокрема, так формулюються окремі цінності, гендерний зміст яких очевидний. «Рівність. Жодна людина і жодна країна не повинні позбавлятися можливості користуватися благами розвитку. Має бути гарантована рівність прав і можливостей чоловіків і жінок. Солідарність. Глобальні проблеми мають розв'язуватися при справедливому розподілі витрат і тягаря відповідно до фундаментальних принципів рівності й соціальної справедливості. Ті, хто страждає або перебуває в найменш сприятливому становищі, заслуговують на допомогу з боку тих, хто знаходиться в сприятливіших умовах». На рівні Самміту особливо наголошено на гендерних проблемах у розв'язанні соціально-економічних питань: «Сприяти рівності чоловіків і жінок та розширенню прав і можливостей жінок як ефективного засобу боротьби зі злиденністю, голодом і хворобами та стимулювання розвитку, що має справді стійкий характер.»

Такий підхід спрямований на розвиток гендерної демократії, яка є системою волевиявлення обох статей – жінок і чоловіків у громадянському суспільстві як рівних у правах і можливостях, що законодавчо закріплені й реально забезпечені в політико-правових принципах, діях, розбудові суспільних і державних структур з урахуванням гендерних інтересів і потреб.

Глави держав і урядів сповнені рішучості «продовжувати зміцнювати співробітництво Організації Об'єднаних Націй і національних парламентів через їх світову організацію – Міжпарламентський союз – у різних галузях, зокрема й стосовно миру та безпеки, економічного та соціального розвитку, міжнародного права й права людини, демократії і гендерних питань». Як свідчить перелік питань, гендерне питання поставлено в рівень інших світового значення і світового масштабу розв'язання.

Розв'язання гендерних проблем у світовому масштабі вимагає від глав держав професійних знань і професійного аналізу проблеми. Це також зумовлює й необхідність мати при президентові радника з гендерних питань, а при адміністрації президента – консультативно-дорадчий орган з гендерної проблематики. Як приклад, таку Національну раду з питань жінок, сім'ї та гендерного розвитку створено при Президентові Киргизької Республіки. У межах наданих Раді повноважень на неї покладено нагляд за виконанням Закону про основи державних гарантій забезпечення гендерної рівності, публікацію щорічних звітів про виконання Закону. В Королівстві Норвегії король призначає Раду з рівності, мандат і кількість членів якої встановлює стортінг (парламент).

Уповноважений у справах гендерної рівності (рівних можливостей)

Останніми десятиліттями все більшу роль у системі державного механізму забезпечення гендерної рівності країн світу починає відігравати фігура Уповноваженого з рівних прав і можливостей. У різних країнах його ще називають посередником, контролером, адвокатом. Уповноважений з рівних прав і можливостей (омбудсмен)

– державний посадовець, якого обирає представницький орган влади для здійснення контролю за законодавством з рівних прав і можливостей. Уперше посаду омбудсмена юстиції запроваджено ще 1809 року в Швеції. Вона довела свою необхідність, і протягом двох століть ця ідея не втратила ні значення, ні актуальності. В останню третину ХХ століття у Швеції поступово запровадили посади п'яти омбудсменів із захисту прав у різних сферах соціального життя: з рівноправності статей, з етнічної рівноправності, з прав споживачів, з прав дітей, з прав інвалідів тощо. Обрання такої кількості омбудсменів – важливий показник визнання і поваги до гідності й недоторканності людської особистості, а також того, яку увагу шведи приділяють правозахисній і правоохоронній діяльності. Посаду уповноваженого Рикстагу з рівності статей серед інших запроваджено 1980 року. Омбудсмена обирають на чотири роки, він щороку звітує перед парламентом про стан юридичної забезпеченості рівних прав і можливостей у країні, про свою роботу із захисту прав жінок і чоловіків.

У сучасних умовах омбудсменів обирають у багатьох країнах світу. Практика запровадження посади і служби омбудсмена дедалі поширюється. 1978 р. таку службу введено в Норвегії, 1980 р. – у Швеції, 1987 р. – у Фінляндії, 1999 р. – у Литві, 2001 р. – в Німеччині, 2002 р. – у Словенії, Боснії та Герцеговині, 2003 р. – у Хорватії, Киргизстані тощо.

Процес створення посади, обсяг компетенції і безпосередня діяльність омбудсмена в різних країнах має свої особливості. Наприклад, законом Німеччини про встановлення рівноправності між жінками й чоловіками, ухваленого бундестагом у листопаді 2001 р., у країні введено посади уповноважених з питань рівноправності і їх заступниць від найвищого органу влади до всіх організацій і колективів. Закон із властивою для німців ретельністю надзвичайно детально регламентує процес обрання уповноважених і їх заступниць у всіх організаціях і колективах, розподіл обов'язків і координацію дій між ними на всіх рівнях і зв'язків із керівництвом організацій і підприємств, визначає санкції, до яких мають вдаватися уповноважені в разі порушення ґендерної рівності.

Практика запровадження посади омбудсмена засвідчила необхідність правового захисту рівності чоловіків і жінок, гарантій забезпечення механізму юридичного регулювання ґендерних відносин, особливо в країнах з усталеними традиційними відносинами і з укоріненими традиційними ролями жінки й чоловіка.

Урядові структури забезпечення ґендерної рівності

Світова практика державного управління ґендерними процесами засвідчує велику різноманітність його форм у різних країнах світу. Забезпечення рівності статей на урядовому рівні здійснюється через різні структури, створені кабінетами міністрів в кінці ХХ – початку ХХІ ст. Серед них такі найтиповіші:

- розширення повноважень прем'єр-міністра з питань ґендерних питань. Створення при ньому посади радника з ґендерних питань;
- структури з питань рівності статей, підпорядковані безпосередньо прем'єр-міністрові;
- покладання відповідальності за ґендерні питання на віце-прем'єр-міністра;
- тимчасові комітети, комісії або робочі групи з ґендерних питань при урядах;
- постійні інституційні органи з питань забезпечення рівності статей;
- спеціалізоване міністерство рівних прав і можливостей;
- спеціальні відділи, комітети, ради, служби з питань рівності Кабінету Міністрів;

- спеціалізовані відділи, служби з рівних прав і можливостей як структури при окремих міністерствах;
- міжміністерські органи.

Останніми десятиліттями компетенція уряду багатьох країн світу розширилась за рахунок питань із забезпечення ґендерної рівності. Проблеми ґендерної рівності все більше стають у центрі уваги перших осіб виконавчої влади держав і всієї управлінської системи. Це виражено в прийнятті в країнах національних планів щодо забезпечення ґендерної рівності. Національний план дій – це прийнятий владними структурами документ, у якому окреслено систему намірів, заходів і зобов'язань державних і громадських структур щодо виявлення форм ґендерної активності й навчання певних дій, спрямованих на досягнення за вказаний період ґендерних цілей.

Національні плани дій узагальнюють всю систему планування в країнах – охоплюють регіональні, місцеві плани з питань рівності. Там усе більше наголошується на створенні механізму державного й громадського забезпечення ґендерної рівності. Їх створюють на тривалий час, розраховуючи на ґендерні перспективи. Національні плани дій з ґендерної рівності є певним узагальненням подібних галузевих. Такими документами є Плани діяльності конкретних міністерств або галузей з пріоритетних напрямків і стратегій щодо ґендерного розвитку. У такому плані відбито конкретні ґендерні цілі, завдання, перспективи й індикатори успіху.

Проблема нерівності статей у системі галузевого управління залишається актуальною на світовому рівні й на рівні національних суспільств. Актуальним є також створення структур, які б аналізували й аргументували необхідність здійснення кадрової революції, відстежували б здійснення ґендерних перетворень.

У країнах перехідного типу панівним є нехтування ґендерним підходом під час формування міністерств. Система державного регулювання ґендерними перетвореннями потребувала створення спеціального цільового механізму управління ґендерними процесами. На рубежі тисячоліть відбувається процес створення міністерств із рівних прав і можливостей у різних країнах світу. Виникнення таких міністерств, наявність у них мандату й необхідних ресурсів багато в чому залежить від волевиявлення урядів, їх готовності до ґендерних перетворень, розвиненості ґендерного світогляду, сформованості ґендерної культури.

Рада Європи збирає регіональні європейські конференції з ґендерних питань, куди запрошують міністрів з рівних прав і можливостей. Саме так називають посади міністрів у сучасному розумінні Ради Європи. На конференції приїздить і міністри, які очолюють міністерства з традиційними назвами турботи про становище жінок або сім'ю, про материнство й дитинство, але слід розуміти, що своїм приїздом і підписами під прийнятими там документами вони підтверджують орієнтованість на ґендерні підходи, голосуючи за рішення ґендерного змісту. Така суперечливість часу поступово розв'язуватиметься входженням усе більшої кількості держав Європи до європейського простору, підвищенням ґендерної культури в країнах і розвитком у них демократії, усвідомленням ролі державного управління в цих процесах як прискорювального й організаційного чинника.

Творення державних структур, які б займалися проблемами рівних прав і можливостей, є новим у суспільному житті України. Цей процес відбувається напружено й нерішуче, дискретно і вузьковпливово. Щойно на початку XXI століття він набрав темпів. У системі

структур Міністерства України у справах сім'ї, дітей та молоді створене управління ґендерної та сімейної політики, у якому виділено підрозділ – відділ з питань ґендерної політики.

Ці перші кроки є показником структурних зрушень у країні в напрямку управління ґендерними процесами. Створення міністерств, які мають на меті ґендерні перетворення й чітко визначають для себе ґендерну сферу діяльності, у різних країнах світу збігається з часом перетворення міністерств у справах жінок на міністерства ґендерної рівності.

Місцеві структури забезпечення ґендерної рівності

Ґендерна активність на місцях проявляється в найрізноманітніших формах: створення місцевих комітетів, рад з питань рівності при владних структурах, різних спостережних, консультативних комітетів з обстоювання ґендерної рівності, кризових центрів, запровадження посад експертів з питань рівності, введення ґендерного квотування під час формування місцевих органів, розроблення муніципальних програм з рівноправності статей тощо.

В Україні на місцях активізується ґендерний рух. Він стає дедалі змістовнішим. Прем'єр-міністр України дорученням від 10 липня 2003 р. зобов'язав голів місцевих державних адміністрацій при розподілі функціональних обов'язків між своїми заступниками на одного з них покласти відповідальність із забезпечення рівності прав жінок і чоловіків.

Створення в багатьох країнах світу різноманітних структур з рівності статей з ґендерними повноваженнями засвідчує перебудову системи управління у світовому просторі в напрямку впровадження ґендерного компонента в усі управлінські сфери. Він дедалі більше стає складником діяльності урядів. І про це свідчить не лише організаційний механізм ґендерної діяльності, а й розширення його компетенції з рівних прав і можливостей.

1.3. ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ОСНОВНИХ МІЖНАРОДНИХ АКТІВ З ПИТАНЬ УТВЕРДЖЕННЯ ҐЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ У ВІТЧИЗНЯНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

Одним із головних завдань демократичного суспільства і держави є створення ефективного міжнародного й національного правового механізму регулювання ґендерних відносин і реального забезпечення його функціонування.

У формуванні й реалізації ґендерно-правової політики Україна враховує результати розвитку міжнародних відносин і їх залежність від:

оцінки прогресу, зокрема у сфері права, досягнутого в умовах її незалежності;

- необхідної політичної волі щодо політико-правових основ входження до світового і європейського співтовариства;
- органічного перебування у ньому з відповідними якісними параметрами організації суспільного і державно-правового життя;
- виконання домовленостей, принципів і норм міжнародного права.

Це зумовлює необхідність узгодження національних принципів рівності статей з міжнародними стандартами ґендерної упорядкованості соціального життя. При визначенні та втіленні ґендерно-правової політики вихідною методологічною позицією Україна розглядає врахування таких рівнів:

загальносвітовий (планетарний) підхід до рівності статей;

- європейський підхід як відображення соціокультурних і соціоекономічних особливостей Європи, до якої належить Україна;
- національний, що передбачає врахування особливостей, притаманних українському суспільству.

Як член міжнародних і європейських організацій, в інтересах розвитку, миру і прогресу, а також демократії і національної безпеки, Україна підписала всі міжнародні документи світового і європейського значення, у яких викладено положення ґендерної рівності, і як країна-підписант визнала їх правомірність, сприйняла як орієнтир і взяла зобов'язання щодо їх виконання. Серед таких документів:

- Загальна декларація прав людини (1948 р.);
- Міжнародний пакт ООН про громадянські і політичні права (1966 р.);
- Міжнародний пакт ООН про економічні, соціальні і культурні права (1966 р.);
- Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (1979 р.) і Факультативний протокол до неї (1999 р.);
- Віденська декларація прав людини (1993 р.);
- Декларація ООН про соціальний прогрес (Копенгаген, 1995 р.);
- Декларація і Платформа дій, прийняті на Четвертій всесвітній конференції зі становища жінок (Пекін, 1995 р.);
- Політична декларація й Підсумковий документ «Подальші заходи й ініціативи щодо здійснення Пекінської декларації і Платформи дій», прийняті на Спеціальній сесії Генеральної Асамблеї ООН з порядком денним «Жінки у 2000 році: рівність між жінками і чоловіками. Розвиток і мир у XXI столітті»;
- Декларація тисячоліття Організації Об'єднаних Націй «Цілі тисячоліття», затверджена резолюцією Генеральної Асамблеї ООН (2000 р.).

Досягненню успіхів в утвердженні ґендерної рівності, змінам у правовому статусі жінок України сприяла діяльність з узагальнення національного досвіду країн Європи і вироблення ґендерних стратегій і перспектив європейськими структурами.

Держави-члени Європейського Союзу зробили значний крок уперед у розробці єдиної ґендерно-правової політики. Як член Ради Європи (з 1995 р.) і за умовами членства, Україна зобов'язалася узгодити національне ґендерне законодавство з відповідними європейськими документами, ставши частиною європейської регіональної системи. Серед таких документів:

- Європейська конвенція про захист прав людини й основних свобод, прийнята 4 листопада 1950 року в Римі;
- Європейська соціальна хартія, прийнята Радою Європи у 1961 р., і Європейська соціальна хартія (переглянута) 1999 р.;
- Декларація про рівноправність жінок і чоловіків, прийнята Комітетом Міністрів Ради Європи у 1988 р.;
- Заключна декларація другого самміту глав держав і урядів Ради Європи, прийнята у Страсбурзі 10–11 жовтня 1997 р.;
- Декларація Ради Європи про застосування рекомендацій Комісії із захисту гідності жінок і чоловіків на робочому місці, включаючи Кодекс практичних дій щодо боротьби проти сексуальних домагань 1991 р.;
- Європейська конвенція з питань боротьби проти торгівлі людьми 2005 р. та ін.

Рішення й рекомендації Ради Європи, серед яких: про політичне, соціальне й громадянське становище жінки (1975 р.), про участь жінок і чоловіків на принципах рівного представництва в комітетах та інших органах Ради Європи (1981 р.), про становище жінок у Секретаріаті Ради Європи (1981 р.), про створення Консультативного комітету з рівності

можливостей для жінок і чоловіків (1982 р.), Про поширення рівних можливостей для жінок (1982 і 1986 рр.), про заохочення позитивних дій щодо жінок (1984 р.), про жінку в політиці (1985 р.), про рівноправність чоловіків і жінок у політичному та суспільному житті (1986 р.), про участь жінок у прийнятті рішень на місцевому та регіональному рівнях (1986 р.), про збалансованість участі чоловіків і жінок у прийнятті рішень (1995 і 1996 рр.), про тягар доказування у справах про дискримінацію на основі статі (1997 р.), про впровадження комплексного підходу до проблеми рівності між жінками і чоловіками (1998 р.), про боротьбу з торгівлею людьми з метою сексуальної експлуатації (2000 р.), про проведення кампанії проти торгівлі жінками (2002 р.), про захист жінок від насильства (2002 р.), про комплексний підхід до проблеми рівності між жінками і чоловіками (1998 р.) і про заходи у галузі рівності (2000 р.), про збалансовану участь жінок і чоловіків у процесі прийняття рішень у галузі політики і громадського життя (2003 р.).

Ці й інші документи закладають для України основи правових можливостей гендерних перетворень, юридичного регулювання гендерних процесів у різних сферах життя. Впровадження гендерно-правових підходів до впровадження гендерної рівності в різних сферах життєдіяльності суспільства і держави формує самостійну гендерну сферу, її внутрішню стратегічну визначеність, політику та механізми регулювання гендерними процесами.

Україна брала участь у шести європейських конференціях міністрів із питань рівності між жінками і чоловіками, що скликалися Радою Європи, підсумкові документи яких прийняті ідеєю рівності між жінками і чоловіками як принципом прав людини й обов'язковою умовою демократії і соціальної справедливості. Так, Третя Європейська конференція міністрів з рівності між жінками і чоловіками прийняла План дій по боротьбі з насильством щодо жінок (Рим, жовтень 1993 р.), Четверта – Декларацію про рівність між жінками і чоловіками як основний критерій демократії (Стамбул, листопад 1997 р.) і Багатогалузеві стратегії дій, спрямовані на досягнення рівності між жінками і чоловіками як основного критерію демократії, П'ята Європейська конференція міністрів з питань рівності між жінками і чоловіками (Скоп'є, січень 2003 р.) прийняла Декларацію і Програму дій «Рівність статей: ключове питання для суспільств на етапі змін» і Резолюцію «Роль жінок і чоловіків у попередженні конфліктів, миробудівництві й у демократичних процесах на етапі після врегулювання конфліктів – гендерні підходи», шоста – Резолюцію «Досягнення гендерної рівності: виклик для прав людини і передумова економічного розвитку» (Стокгольм, червень 2006 р.) і сьома, яка відбулася у Баку у 2010 році. У цих документах закріплюються норми щодо протиправності дискримінації за ознакою статі.

Однак будь-які міжнародні акти та інші документи забезпечують гарантії там, де сильна влада закону, де прийняті закони та інші нормативно-правові акти гарантують дотримання конституційних прав і міжнародних домовленостей, де добрі наміри не витісняються політичною доцільністю.

Україна ратифікувала майже всі міжнародні документи, у яких закріплено гендерний підхід до формування міжнародної і національної політики, до впровадження його в усі сфери життя суспільства. Цим держава визнала його як найдоцільніший у визначенні планів, програм національних перетворень і зобов'язалась забезпечувати Рівність, Розвиток і Справедливість у країні, регіоні й світі, керуючись ідеями соціальної і гендерної рівності.

У цих та інших документах суспільний розвиток і прогрес пов'язується з визнанням гідності й свободи людини, у них показано важливість ґендерного чинника для сучасного цивілізаційного розвитку. Свобода від дискримінації за ознакою статі є необхідною складовою в структурі всіх свобод, оскільки визначає їх суб'єкта, носія, а саме – жінку і чоловіка.

Визнання Україною основних міжнародних підходів до рівності статей

Підписавши прийняті на світовому і європейському рівні документи, Україна цим самим визнала і сприйняла до дії окреслені в них *основні підходи* до рівності статей, а саме те, що:

рівність жінок і чоловіків нерозривно взаємопов'язана з оцінкою соціального прогресу, розвитку та миру;

- пріоритетність ґендеру в забезпеченні прав людини поряд із такими пріоритетами, як бідність, демографія, екологічні питання і мир;
- рівність жінок і чоловіків є універсальною й незмінною в системі основних прав і свобод людини;
- права жінок і дівчаток є невід'ємною і неподільною складовою частиною загальних прав людини і повинні захищатися на всіх стадіях життєвого циклу – у дитинстві, юності, дорослому і похилому віці;
- ліквідація всіх форм дискримінації за ознакою статі є першочерговими цілями міжнародного співтовариства;
- рух за рівність чоловіків і жінок у всьому світі є одним із визначальних факторів сучасності;
- рівність можливостей для всіх людей має ключове значення для побудови справедливих демократичних суспільств у XXI ст.;
- рівність жінок і чоловіків є першорядною серед семи пріоритетних сфер і напрямків політики, визначених главами держав і урядів світу на Самміті Тисячоліття в документі «Цілі Тисячоліття», (вересень 2000 р.), а саме рівність жінок і чоловіків; навколишнє середовище; розвиток сільських районів; розвиток міст; система охорони здоров'я; освіта і наука; технічна й інноваційна діяльність;
- рівність жінок і чоловіків є фундаментальною цінністю Третього Тисячоліття поряд зі свободою, справедливістю, толерантністю;
- головна відповідальність у країні за здійснення зобов'язань з питань рівності статей лежить на урядах;
- ґендерна проблематика є центральним елементом всіх стратегій і програм;
- ґендерна перспектива має бути інтегрована в усі стратегії і програми.

Викладені в міжнародних актах ключові підходи потребують від політичних структур країни ґендерної активності у сфері політичної і законодавчої діяльності. За цими підходами сучасне українське суспільство і держава моделює і програмує своє майбутнє. Цьому сприяють і такі важливі документи, як Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейським Союзом (1994 р., вступила в силу 1 березня 1998 р.), а також Стратегія інтеграції України в Європейський Союз (1998 р.), затверджена Указом Президента України.

Ґендерна політика потребує врахування прийнятої у 1998 р. постанови Кабінету Міністрів України, якою затверджена Концепція адаптації законодавства України до зако-

нодавства Європейського Союзу, якою передбачено поетапне приведення національного законодавства у відповідність до правових норм, що діють у країнах – членах ЄС.

Європейська інтеграція стає пріоритетом міжнародної діяльності Уряду, який планує конкретні кроки щодо взаємин з Європейським Союзом з перспективою членства. Гендерна політика держави є умовою такої європейської інтеграції. Відповіддю України на світовий і європейський виклик часу є свідомі й науково осмислені ефективні дії щодо творення суспільства гендерної рівності.

1.4. КОНСТИТУЦІЙНЕ ЗАКРІПЛЕННЯ ҐЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ

Конституція України проголошує й юридично унормовує політико-правовий принцип, згідно якого людина – чоловік і жінка, – є найвищою цінністю. Вона відображає те, що розбудова й оновлення українського суспільства в період нової й новітньої історії відбувається в умовах наймасштабнішої у світі революції – становлення рівності жінки і чоловіка у правах, свободах, обов'язках, відповідальності, можливостях та шансах.

Конституція дає розгорнуте політико-правове завершення прогресу юридичного закріплення прав рівності у статусі і правовому регулюванні відносин між чоловіком і жінкою. У загальній системі права своє чільне місце займають *права рівності*. Такі права регулюють рівність у становленні і функціонуванні націй, держав, політичних партій, громадських структур, особистісних відносинах жінок і чоловіків. У такому механізмі, насамперед, важливим є забезпечення прав людини, у системі яких все більшу роль відіграють гендерні права. Та рівність у відносинах всіх структур пов'язана з базовою рівністю, а саме насамперед – рівністю між чоловіком і жінкою, які мають рівно поціновуватися і самореалізовуватися як особистості і як громадяни.

Характерною особливістю Конституції України є відображення в ній рівності прав і свобод у тісній взаємозалежності із забезпеченням *рівності можливостей* для чоловіка й жінки стати рівноправними як де-юре, так і де-факто в усіх сферах суспільної життєдіяльності. Ідея рівноцінності статей і гарантування її в реальному житті виражена в статті 24 Основного Закону у формулі рівних прав і можливостей чоловіків і жінок. Отже, у XXI ст. Україна, як і все світове співтовариство, усе більш актуалізує питання забезпечення гендерної рівності, що відповідає високому соціальному замовленню історії XXI сторіччя, у якій розвиток чоловіка і жінки як соціальних суб'єктів є умовою і силою забезпечення прогресу й запобігання регресивним соціальним явищам – насильству, гнобленню, пригнобленню.

У концептуальному плані принцип рівних прав і можливостей пронизує всі конституційні права і свободи. Водночас проголошення незалежності України, демократичні перетворення, входження її у світове співтовариство зумовлюють необхідність критичного переосмислення ідеї розподілу соціальних функцій жінки і чоловіка і внесення відповідних змін до Конституції України. Найбільше це стосується статті 24, де перша, друга і третя частини статті потребують доопрацювання і логічного взаємоузгодження. Частина перша статті 21 і 24 зосереджені на рівності прав, у них не згадується про обов'язки, тоді як у частині третій закладена гендерна асиметрія. Відповідного уточнення задля усунення гендерних невідповідностей потребують й інші статті.

1.5. ҐЕНДЕРНІ АСПЕКТИ ВИБОРЧОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Законодавчі акти України не містять дискримінаційних норм і обмежень щодо участі жінок і чоловіків у політичному житті країни. Народ є єдиним джерелом влади і носієм суверенітету, жінка нарівні з чоловіком конституційно має всі права і свободи. В Конституції України, прийнятій у 1996 р., чітко виписано, що незалежно від статі всі громадяни з визначенням віку юридично можуть бути обраними й мають право висувати кандидатів у депутати. Народним депутатом в Україні може бути громадянин України, який на день виборів досяг двадцяти одного року, має право голосу і проживає в Україні протягом останніх п'яти років. Ґендерний аспект полягає у проголошеному праві всім громадянам, незалежно від статі, брати участь у виборах на рівних засадах, безпосередньо обирати депутатів шляхом голосування за кандидатів у депутати, включених до виборчого списку (партії) блоку і за кандидатів у депутати в одномандатних округах, вільно формувати свою волю і вільно виявляти її при голосуванні.

Конституційні положення про народне волевиявлення розгорнуті у виборчому законодавстві України, насамперед у Законі України «Про вибори народних депутатів України». Обидві статі є рівними перед законом і беруть участь у виборах до органів державної влади на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування.

Законодавчо визначається участь громадян у виборчому процесі без будь-яких елементів ґендерної дискримінації на всіх його етапах, а саме при: складанні списків виборців; утворенні одномандатних округів, утворенні виборчих дільниць, утворенні виборчих комісій; висуванні та реєстрації кандидатів у депутати, включених до виборчих списків партій (блоків) у багатомандатному окрузі та кандидатів у депутати в одномандатних округах, проведенні передвиборчої агітації; голосуванні; підрахунку голосів виборців та встановленні підсумків голосування та результатів виборів депутатів, реєстрації обраних депутатів; офіційному оприлюдненні Центральною виборчою комісією результатів виборів депутатів.

Отже, виборче законодавство України в цілому є ґендерно-нейтральним – воно декларує рівність статей у виборчому процесі і не містить жодних дискримінаційних обмежень щодо них.

Закон України «Про статус народного депутата України» визначає права народного депутата України, ступінь забезпечення рівності в реалізації яких для осіб тієї чи іншої статі потребує ґендерно-правової експертизи і відповідного аналізу

Наприклад, відповідно до статті 11 Закону народний депутат має право у визначеному Регламентом Верховної Ради України порядку обирати й бути обраним на посади Голови Верховної Ради України, Першого заступника і заступника Голови Верховної Ради України; обирати і бути обраним до органів Верховної Ради України. Проте зазначені норми не забезпечують рівного представництва кожної зі статей під час формування керівних органів Верховної Ради України. Досягнення ґендерного паритету у керівних органах Верховної Ради України можливе не лише через присутність у парламенті збалансованої за статтю кількості депутатів, а й через наявність необхідного впливу представників обох статей на процес ухвалення рішень, що має ґрунтуватися на розумінні відмінностей їх досвіду й потреб.

Отже, проблема паритетного представництва й участі жінок у політичному житті країни полягає у відсутності не наявних юридичних прав, а механізмів і можливостей, спроможних забезпечувати рівне представництво жінок і чоловіків у всіх виборних органах. Під час прийняття виборчого законодавства не було враховано реальної практики його втілення, а саме – фактичної ґендерної нерівності в органах законодавчої влади. Верховна Рада України є органом переважно чоловічого представництва протягом всіх шести її скликань. Її діяльність є продуктом чоловічого волевиявлення світобачення, про що свідчить, зокрема, аналіз виборів і функціонування державних владних структур.

Виборче законодавство України обходить увагою ґендерну розбалансованість складу депутатів парламенту, міжнародний досвід розв'язання проблеми ґендерної нерівності, рекомендації Конвенції ООН «Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок» (1979 р.), Четвертій Всесвітньої конференції зі становища жінок (Пекін, 1995 р.), Підсумкового документу Спеціальної сесії Генеральної Асамблеї ООН (Нью-Йорк, 2000 р.) та інших міжнародних документів, підписаних Україною, у яких йдеться про застосування позитивної дискримінації, тобто впровадження ґендерних квот. Встановлення таких квот є шляхом гарантування для жінок і чоловіків ґендерної рівності у разі незбалансованості статей. Закон «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» у восьми статтях звертається до необхідності прийняття спеціальних тимчасових заходів. Отже, український законодавець має визначитися в правових підставах закріплення квот, виходячи з наявного дисбалансу статей у державних структурах і насамперед – у законодавчому органі влади.

Державне інтегрування ґендерного підходу в усі сфери суспільного життя в Україні, надання жінкам і чоловікам рівних можливостей для самореалізації в цих сферах потребує реалізації конституційного принципу рівноправності. Натомість, декларуючи ґендерну рівність, виборче законодавство України, фактично містить приховану дискримінацію. У ньому не вписано й юридично не розгорнуто конституційну норму про створення можливостей для забезпечення ґендерної рівності у виборчому процесі. Ні законодавство про вибори, ні Закон України «Про політичні партії» не містить вироблених процедур і механізмів щодо реального забезпечення вписаних в них рівних прав обох статей і долання ґендерного розриву в кількісному складі українського парламенту. Уже на нинішньому етапі становлення партійної системи в Україні потребує долання відсторонення жінок від політики. Відчуження жінок від політичної участі не сприяє становленню й розвитку демократичного процесу. Законодавство, спрямоване на прогресивний розвиток багатопартійної системи, має юридично забезпечувати ліквідацію наявного в державних структурах ґендерного дисбалансу, зокрема й через формування партійних списків на паритетних засадах.

Парламент України ще залишається індіферентним і до міжнародного досвіду розв'язання проблеми ґендерної нерівності.

Конституційне встановлення квоти для національних парламентів: положення про квоти закріплені в конституції країни.

Міжнародна практика свідчить про утвердження практичної реалізації конституційних квот для національних парламентів на всіх континентах світу. Країни, у яких необхідність ґендерного квотування визнана конституційно, різні за розвитком, традиціями і культурою в цілому. За даними Міжнародного інституту демократії та підтрим-

ки у виборах (ІДЕА) і Стокгольмського університету, опублікованими 2003 р., положення про гендерні квоти внесені до конституцій 11 країн. Конституційне закріплення гендерного квотування мало безперечний вплив на зростання кількісного складу жінок в парламентах.

Квоти, встановлені національним законодавством або нормативними актами країни у виборчому законодавстві або регламентах парламентів.

Конституційно й у виборчому законодавстві гендерні квоти закріплені на субрегіональному рівні в країнах: Аргентина, Бангладеш, Болівія, Бразилія, Франція, Греція, Індія, Намібія, Непал, Пакистан, Перу, Філіппіни, Південно-Африканська Республіка, Тайвань, Танзанія, Сербія і Чорногорія.

Квоти для кандидатів, які встановлюють політичні партії: правила або цільові показники, встановлені політичними партіями, що передбачають включення визначеного відсотка жінок серед кандидатів на виборах.

Враховуючи світовий досвід гендерних перетворень і виходячи з аналізу реального дисбалансу жінок і чоловіків у законодавчому органі влади України, Державна програма з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року (пункт 11) передбачала вивчення цього питання й підготовку пропозицій щодо внесення змін до виборчого законодавства і Закону України «Про політичні партії в Україні» щодо впровадження гендерних квот як тимчасових спеціальних заходів з утвердження рівності прав жінок і чоловіків. Державна програма також серед заходів щодо утвердження гендерної рівності розглядала забезпечення паритетного представництва жінок і чоловіків у складі Центральної, територіальних і дільничних виборчих комісій і комісій з референдуму (пункт 12) на основі вивчення питання і підготовки проекту закону про внесення змін до Законів України «Про Центральну виборчу комісію», «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих Рад та сільських, селищних, міських голів». Можливим і доцільним є внесення змін до Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», зокрема до статті 15 цього Закону в частині формування виборчих списків, що створить додаткові гарантії забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків бути обраними за списками політичних партій і блоків до Верховної Ради України.

Творення гендерного законодавства

В Україні все більше посилюється увага до гендерного аспекту під час творення гендерного законодавства. Розпочато формування гендерної юриспруденції як системи поглядів із гендерних позицій юристів-професіоналів на галузі права і їх відображення в правовій доктрині, законодавстві й судовому процесі принципу рівних прав і можливостей. Юридична наука виробляє правове поняття гендеру, конструює методику, за якою проводиться аналіз чинного законодавства, і розробляє пропозиції з його вдосконалення.

На юридичне забезпечення рівних прав і можливостей і формування правового механізму їх втілення спрямовувалися укази президента:

Указ Президента України «Про підвищення соціального статусу жінок в Україні» (квітень 2001 р.);

Указ Президента України «Про вдосконалення роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (липень 2005 р.).

31 січня 2006 р. вступив в силу Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», який є надзвичайно важливим кроком у створенні юридичних можливостей самореалізації жінки і чоловіка як рівних. Та, не зважаючи на порівняно недавнє прийняття цього Закону, він уже нині потребує розширення наявних у ньому гарантій і можливостей щодо ґендерної рівності, зокрема щодо механізму їх втілення.

Творення ґендерного законодавства є важливим напрямом впливу на ґендерні процеси і нагальною реальною проблемою в Україні для розвитку тих уже зроблених кроків у напрямку юридичного забезпечення ґендерної рівності. До таких кроків слід зарахувати ґендерні аспекти Кодексу про шлюб та сім'ю України, Кодексу про працю України, Кримінально-процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу України про адміністративні правопорушення, а також у Законах України «Про громадянство», «Про зайнятість населення», «Про пенсійне забезпечення», «Про загальний військовий обов'язок і воєнну службу», «Про пенсійне забезпечення військовослужбовців та осіб керівного і рядового складу органів внутрішніх справ», «Про охорону праці» та ін.

Останнє десятиліття позначене суттєвими здобутками у формуванні законодавчої бази й інституційного механізму у сфері подолання насильства. У цьому напрямку важливою стала ратифікація у 2004 р. Верховною Радою України Конвенції ООН з боротьби з транснаціональною організованою злочинністю (Палермська Конвенція) і додаткові протоколи до неї, зокрема Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї.

Знаковою подією стало ухвалення у 2001 р. Закону України «Про попередження насильства в сім'ї», який став першим серед країн Центральної і Східної Європи і СНД спеціальним законом щодо боротьби з насильством над жінками. Прийняття цього Закону засвідчило, що протидія ґендерному насильству стала частиною державної ґендерної політики.

Здійснюється приведення галузевих нормативно-правових актів у відповідність із Законом України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» і вимогами Державної програми з утвердження ґендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року (пункти 2 і 3).

У забезпеченні рівності жінки і чоловіка українське законодавство зосереджувалось на системі норм охоронного й пільгового характеру. Сучасні умови потребують законодавчого закріплення спеціальних заходів щодо забезпечення ґендерної рівності, особливо там, де вона порушена. Цього вимагає Конвенція ООН «Про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок», до якої приєдналася Україна.

1.6. КЛЮЧОВІ КОМПЕТЕНЦІЇ ПРОВЕДЕННЯ ҐЕНДЕРНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Уперше в історії України необхідність проведення ґендерно-правової експертизи закріплено на законодавчому рівні. У статті 4 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» зазначається, що чинне законодавство підлягає ґендерно-правовій експертизі; розроблення проектів нормативно-правових актів здійснюється з обов'язковим урахуванням принципу забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків; проекти нормативно-правових актів підлягають ґендерно-правовій

експертизі і висновок ґендерно-правової експертизи є обов'язковою складовою пакета документів, що подаються разом із проектом нормативно-правового акта до розгляду.

На виконання Закону Кабінет Міністрів України, на який покладено визначення порядку проведення ґендерно-правової експертизи, прийняв постанову № 504 «Про проведення ґендерно-правової експертизи». Зокрема, згідно з чинним законодавством, передбачається щорічне подання пропозицій і складення плану проведення ґендерно-правової експертизи актів законодавства на відповідний рік Міністерством юстиції України, іншими центральними і місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування за участю громадських організацій. Така експертиза чинного законодавства сприяє утвердженню юридичного рівноправ'я, стає гарантом самоутвердження й самовираження особистості, її прав, свобод, обов'язків і відповідальності, забезпечуватиме постійне оновлення законодавчих засад.

Міністерство юстиції України активізувало роботу всіх своїх структур щодо здійснення ґендерно-правової експертизи українського законодавства й творення правового поля щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків. Ним розроблені Методичні рекомендації щодо здійснення ґендерно-правової експертизи нормативно-правових актів, затверджені наказом міністра юстиції від 9 вересня 2004 р. У них наголошується, що завданням такої експертизи законодавства Міністерство юстиції України є:

- об'єктивне, комплексне дослідження чинного законодавства;
- оцінка відповідності законодавства міжнародно-правовим документам з прав людини щодо дотримання й реалізації прав жінок і чоловіків, встановлення ґендерної рівності;
- порівняльний аналіз чинного законодавства і законодавства передових іноземних держав;
- оцінка ефективності законодавчого регулювання прав і можливостей жінок і чоловіків;
- підготовка обґрунтованих експертних висновків;
- підготовка пропозицій щодо приведення чинного законодавства відповідно до міжнародних норм.

ґендерно-правова експертиза забезпечує узгодження законодавства і всіх нормативно-правових актів з Конституцією України і прийнятим Законом, а також із міжнародним законодавством із ґендерної рівності. Якість такої експертизи потребує виключення відмінностей визначень багатьох термінів, що використовується як основа в корупційних ситуаціях для довільного вибіркового використання правових положень.

Виходячи з перших результатів експертизи, Міністерство юстиції подало на розгляд Верховної Ради України законопроект «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», у якому запропонувало внести зміни до таких законодавчих актів, як Кодекс законів про працю України – визначення в колективному договорі положень, що забезпечують рівні права й можливості жінок і чоловіків (ст. 13), Закон України «Про колективні договори і угоди» – щодо визначення у колективному договорі й угоді положень, що забезпечують рівні права й можливості жінок і чоловіків (ст.ст. 7, 8), Закон України «Про об'єднання громадян» – щодо встановлення додаткових прав об'єднань громадян з питань забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків (ст. 20),

Закон України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» – щодо здійснення Уповноваженим контролю за дотриманням рівних прав і можливостей жінок і чоловіків; висвітлення у щорічній доповіді Уповноваженого аналогічних питань (ст. 13, 18) та ін.

Творення ґендерного законодавства спрямоване на забезпечення обґрунтованої і чітко окресленої ґендерної політики. Внесення змін до законодавчих актів потребує запровадження процедур «ґендерного обґрунтування» використання результатів соціологічних досліджень тощо. Наявна потреба в розробці індикаторів прогресу, ефективності прийнятих правових норм у системі українського законодавства. Активна співпраця у цьому напрямі здійснюється з неурядовими громадськими об'єднаннями і Міжнародними організаціями, зокрема активну діяльність з творення ґендерного законодавства і здійснення ґендерно-правової освіти проводиться Програмою рівних можливостей ПРООН, Місії USAID в Україні, Канадського агентства з міжнародного розвитку (CIDA) та інші.

ВИСНОВКИ

Отже, ґендерна політика стає оптимальною, коли формується й реалізується в умовах ґендерно вихованого середовища. Формування ґендерної чутливості в чоловіка й жінки може відбуватися стихійно шляхом перебування в середовищі, яке діє на основі засвоєних ґендерних принципів і стандартів повсякденного життя, а також під впливом освітніх і виховних структур, різних державних, партійних і громадських об'єднань, що цілеспрямовано формують ґендерний світогляд і зразки ґендерної поведінки в межах спільностей і різноманітних організаційних структур. Ґендер є певною формою організації нації через формування маскуліності й фемінності. Цей процес потребує визрівання, формування, а також ґендерного виховання. Ґендерне виховання – це процес цілеспрямованого систематичного прищеплення особам обох статей способів і форм паритетності у відносинах, моральних і правових норм рівності, рівноправності, взаємоповаги, врахування як спільного, так і відмінного, що властиво жінці й чоловікові, а також формування вільної особистості з ґендерним світоглядом і навичками ґендерно орієнтованої поведінки.

Ґендерне виховання лежить в основі формування ґендерної культури особистості, яка є важливим чинником у творенні ґендерного середовища і ґендерного клімату співжиття в системі організації й управління на різних рівнях. Ґендерна культура самовираження й самоутвердження жінки й чоловіка є важливим підґрунтям у формуванні й реалізації ґендерної політики, яка є важливим складником у системі всіх політичних перетворень у країні, регіоні й світовому співтоваристві.

XXI ст. потребує оновлення всіх форм буття, зокрема й політичного. Жінки разом з чоловіками мають навчатися політиці: теорії партійного будівництва, партійної діяльності, входження в систему влади. Таке навчання в сучасних умовах передбачає не лише засвоєння політичного чоловічого досвіду партійної діяльності, набутого за попередні десятиліття й століття, а привнесення до нього нових ґендерних особливостей, тобто модифікації і модернізації такого досвіду й вироблення нових форм і методів політичних дій, відповідного політичного розв'язання державних і суспільних проблем. Саме жінки в ситуації переважно чоловічої партійної діяльності стають тією активною силою, яка міццю логіки розуму, політичною активністю й діяльністю має впровадити ґендерні підходи в політичну сферу;

віднайти, сформувані гендерно чутливих, гендерно свідомих політиків-чоловіків, спроможних сприяти проведенню гендерної політики.

Сучасність потребує формування нового типу політичного лідера – жінки і чоловіка, що поєднує позитивні, як «жіночі», так і «чоловічі», управлінські якості. Такий лідер – досвідчена, далекоглядна, смілива та відповідальна особистість, здатна до аналізу й прогнозування, яка є авторитетом для соціального оточення, яка володіє природними й інтелектуальними можливостями впливу на нього, уміє об'єднати маси задля реалізації ідеї, якій присвятила себе.

Входження України, як рівноправної, до світового і європейського співтовариства вимагає концептуального визначення і здійснення гендерної політики як основи формування гендерної культури, утвердження принципів паритетної демократії, забезпечення рівних прав жінок і чоловіків і рівних можливостей їх реалізації як основного права людини.

За останній час урядом України зроблено рішучі кроки на шляху утвердження гендерної рівності. Гендерні питання включено до Національної стратегії європейської інтеграції України, до плану заходів, спрямованих на її реалізацію, прийнято закони України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» і «Про попередження насильства у сім'ї», а також питання забезпечення гендерної рівності визначено як один із шести основних напрямів «Цілей Розвитку Тисячоліття: Україна».

Розпочато гендерну експертизу чинного законодавства, впроваджується гендерний компонент в науку, освіту й інформаційно-просвітницьку діяльність, здійснюються розробка і формування механізму управління гендерними процесами в системі виконавчої влади, національне законодавство у сфері гендерної рівності дедалі більше гармонізується з міжнародними правовими стандартами.

Юридична база для ліквідації нерівності жінки і чоловіка в Україні є важливою складовою формування і функціонування демократичної і соціальної держави й розвитку гендерної демократії в країні, упорядковуючи зв'язок між юридичним правом і статусом, з одного боку, і становищем жінки і чоловіка, з іншого. Статус і становище статей впливають на формування юридичних норм; водночас наявний і зворотній вплив, коли необхідні правила поведінки статей встановлюються у правових нормах. Такі норми, будучи закріплені в нормативно-правових актах різного рівня, скеровують розвиток певних гендерних відносин у бажаному напрямі й активно формують правосвідомість і гендерну свідомість у суспільстві. Право виступає тим чинником, що, не виключаючи особливостей, властивих кожній статі, веде до рівного розподілу економічних, політичних, соціальних та інших можливостей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. Із змінами, внесеними Законом України від 8 грудня 2004 р. № 2222-IV. – К., 2006. – 124 с.
2. Закон України «Про державну службу» від 16 грудня 1993 р. № 3723-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua.
3. Указ Президента України «Про Концепцію адаптації інституту державної служби в Україні до стандартів Європейського Союзу» від 5 березня 2004 р. № 278 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.president.gov.ua.

4. Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» від 15 листопада 2001 р. № 2789-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua.
5. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 08 вересня 2005 р. № 2866-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua.
6. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України “Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків”» від 15 квітня 2008 р. № 274-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua.
7. Указ Президента України «Про підвищення соціального статусу жінок в Україні» від 25 квітня 2001 р. № 283/2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua.
8. Указ Президента України Про Концепцію розвитку законодавства про державну службу в Україні від 20 лютого 2006 р. №140/2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.president.gov.ua.
9. Постанова Кабінету Міністрів «Про затвердження державної програми протидії торгівлі людьми на період до 2010 року» від 7 березня 2007 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua.
10. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної програми з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року» від 27 грудня 2006 р. № 1834 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua.
11. Постанова Кабінету Міністрів України «Про проведення гендерно-правової експертизи» від 12 квітня 2006 № 504 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua.
12. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової програми підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції України на 2008–2011 роки» від 5 листопада 2008 р. № 974 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.kmu.gov.ua.
13. Будагьянц Людмила. Гендерний аспект сучасної демократії / Л. Будагьянц // Народна армія. — 2010. — 10 берез. — С. 6.
14. Гендерний розвиток у суспільстві: (конспект лекцій). – 2-е вид. – К. : ПЦ «Фоліант», 2005. – 315 с.
15. Гендерна рівність в Україні та ЄС: проблема одна, гострота — різна // Профспілкові вісті. — 2009. — 11 груд. (№ 49/50). — С. 14.
16. Головка Т. М. Правове забезпечення гендерної рівності в законодавстві України : (кримінально-правовий контекст) / Т. М. Головка // Бюлетень Міністерства юстиції України. — 2010. — № 1. — С. 113–119.
17. Голяк Л. В. Спеціалізовані омбудсмени у механізмі утвердження гендерної рівності: конституційно-правові аспекти організації та функціонування / Л. В. Голяк // Бюлетень Міністерства юстиції України. — 2010. — № 3. — С. 126–133.
18. Дашковська О. Державно-правовий механізм впровадження гендерної рівності в канадському суспільстві / О. Дашковська // Вісник Академії правових наук України. — 2009. — № 3. — С. 192–198.

19. Законотворчість: Практичні аспекти впровадження принципу рівних прав та можливостей жінок і чоловіків в діяльності Верховної Ради України / Програма сприяння Парламенту II: Програма розвитку законотворчої політики. – К. : Москаленко О.М. ФОП, 2010. – 180 с.
20. Законотворчість: забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків / ред. О. І. Сулова. — К. : Заповіт, 2006. — 189 с.
21. Майор Марина. Законодавчі засади інституалізації гендерної рівності в Україні / М. Майор // Політичний менеджмент. — 2009. — № 6. — С. 127–134.
22. Мельник Т. М. Міжнародний досвід гендерних перетворень: закони зарубіжних країн з гендерної рівності / Т. М. Мельник. — К. : Логос, 2010. — 320 с.
23. Основи теорії гендеру : навч. посібник. – К. : «К.І.С.», 2004. – 536 с.
24. Орлова Тетяна. Фемінізм в Україні: проблема та історіографія / Т. Орлова // Історичний журнал. — 2009. — № 4. — С. 47–58.
25. Петрова Р. Г. Гендерология и феминология : учеб. пособие для студ. вузов / Р. Г. Петрова. — М. : Дашков и К, 2009. — 272 с.
26. Скар О. Гендер у політиці: проблеми та перспективи запровадження [Електронний ресурс] / О. Скар. – Режим доступу : –<http://www.galarina@kiev.ldc.net>.
27. Український шлях до гендерної рівності : збірник матеріалів по проекту. – Ч. 2 / уклад. О. В. Плахотнік. — Х. : Крона, 2007. — 27 с.
28. Табышалиева А. Женщины и лидерство: доступ к политической власти [Електронний ресурс] / А. Табышалиева. – Режим доступу : – http://rus.geteway.kg/gender_lead. – Дата перегляду – 12.04.07.
29. Шестопал Е. Б. Психологический профиль российской политики 1990-х. Теоретические и прикладные проблемы политической психологии / Е. Б. Шестопал. – М. : «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2000. – 431 с.
30. Харченко Л. Г. Представления о гендерных ролях в современном украинском обществе как фактор формирования современных гендерных стереотипов / Л. Г. Харченко // Соціальна педагогіка: теорія та практика. — 2005. — № 4. — С. 57–61.
31. Центр політичних та соціологічних досліджень «Социс» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.byut.com.ua/ukr/news-753>.
32. Шкуратова О. Власть по женской линии / О. Шкуратова // Коммерсант. – Рейтинг. – 2006. – № 1. – С. 36–39.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Стан суспільних відносин в Україні і їх вплив на питання гендерної рівності.
2. Спільні й відмінні ознаки суспільних відносин України і європейських країн.
3. Особливості правового закріплення гендерної рівності в Україні.
4. Практика застосування імперативного методу в політичній діяльності та державному управлінні України та європейських країнах.
5. Особливості гендерного квотування в реалізації конституційного права рівності чоловіків і жінок в зарубіжних країнах.

6. Патерналістський тип правового регулювання питань ґендерної рівності.
7. Егалітарне регулювання питань ґендерної рівності.
8. Світовий досвід забезпечення ґендерної рівності в парламенті.
9. Уповноважений у справах ґендерної рівності.
10. Урядові структури забезпечення ґендерної рівності.
11. Місцеві структури забезпечення ґендерної рівності.
12. Узгодження національних принципів рівності статей з міжнародними стандартами ґендерної упорядкованості соціального життя.
13. Міжнародні документи світового і європейського значення з питань ґендерної рівності.
14. Визнання Україною основних міжнародних підходів до рівності статей.
15. Конституційне закріплення ґендерної рівності.
16. Пропозиції щодо усунення ґендерних невідповідностей у законодавчих і нормативно-правових актах.
17. Особливості творення вітчизняного законодавства з питань ґендерної рівності і можливостей жінок і чоловіків.
18. Відповідність виборчого законодавства України з питань ґендерної рівності і можливостей міжнародним стандартам.
19. Механізми проведення ґендерно-правової експертизи у вітчизняних законодавчих і нормативно-правових актах.
20. Результативність проведення ґендерно-правової експертизи у вітчизняних законодавчих і нормативно-правових актах 2008–2011 рр.

РОЗДІЛ II. ҐЕНДЕРНА ПРОБЛЕМАТИКА В ДІЯЛЬНОСТІ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ

Ключові слова: *інститут партійного лідерства, ґендерний аспект, політичне лідерство, ґендерно-чуттєвий напрям, ґендерно-нейтральний підхід, ґендерно-стереотипний напрям, чоловіче домінування, ґендерні стратегії, ґендерні ситуації, ґендерний аналіз, ґендерна статистика.*

2.1. ТРАНСФОРМАЦІЯ ІНСТИТУТУ ПАРТІЙНОГО ЛІДЕРСТВА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ: ҐЕНДЕРНИЙ ПІДХІД

Пошук ефективних шляхів подальшого соціально-політичного розвитку України, яка перебуває в стані сутнісної трансформації, сприяв зацікавленню проблемою політичного лідерства, зокрема дослідженням його ґендерних характеристик, визначення тих переваг, які можуть виникнути внаслідок диференціації й інтеграції жіночого і чоловічого лідерських начал. Адже демократизація всіх сфер життєдіяльності сучасного суспільства неможлива без паритетного представництва жінок нарівні з чоловіками в структурах політичної влади, їх активної участі в процесах ухвалення політичних рішень.

Найвизначніші мислителі всіх часів і народів з давніх-давен замислювались над явищем, яке в сучасній політології позначають терміном «політичне лідерство» (від англ. Leader — ведучий, керівник). Проблема лідера і лідерства відіграє особливу роль, перш за все, тому, що природа людських відносин формувалась в умовах, коли існування лідера було важливим фактором розвитку суспільної структури і людства в цілому. Історія людства є описом дій царів, королів, полководців, релігійних та політичних лідерів.

Одним із найцікавіших явищ новітньої політичної історії людства стала поява жіночого політичного лідерства, що сприяло розвитку світових політичних процесів. У політичній історії людства було чимало видатних жінок, які через обставини або внаслідок родинних зв'язків і знатного походження вагомо вплинули на розвиток політичних подій у своїх країнах. Політична зірка багатьох цих жінок загорілася після трагічної загибелі їхніх чоловіків або родичів, колишніх політичних діячів (Індіра Ганді, Карасон Акіно, Беназір Бхутто та ін.). Крім того, історія ілюстрована прикладами, коли під кінець політичної кар'єри чоловіків-політиків, їхні дружини ставали ефективнішими і визнаними лідерами політичних партій і рухів (наприклад, у світі 11 % лідерів партій – жінки). Хоча політологи й історики, розглядаючи роль видатних жінок у політиці, щораз більше уваги зосереджено на таких їхніх особистісних якостях, як розум, воля, уміння завойовувати союзників і здобувати популярність у народі, наголошується також особлива роль, яку відіграють в їхній політичній кар'єрі «випадок» або «походження». Ці жінки, зазвичай, грали за традиційними (тобто чоловічими) правилами.

Традиційно лідерство як соціально-психологічне явище вивчали майже без урахування статі, тому що лідерську роль апріорно вважали маскуліною. Система розподілу праці, що історично склалася в нашому суспільстві, визначила переважно чоловічий характер лідерства, влада жінок концентрувалась переважно в межах сімейного життя. На керівних державних посадах, а також у масових громадсько-політичних організаціях, партіях перебувають здебільшого чоловіки, які й формують політику держави в її власне «чоловічому

вбранні». Проте логічно припустити, що жінка-політик зможе компетентніше оцінити проблеми жінок, що вона буде розумніше, чутливіше, адекватніше представляти жіночу частину населення. Так само політикові чоловічої статі простіше і зрозуміліше репрезентувати інтереси чоловіків як природно близької йому біологічно-соціальної групи.

Інститут лідерства і діяльність лідерів як активних, енергійних, цілеспрямованих, відповідальних та амбітних особистостей відіграють важливу роль у розвитку суспільних відносин й історії людства. Нині політичний пантеон представлений здебільшого чоловіками, добре захищений за допомогою концентрації різноманітних форм соціальної влади, зміцнений системою міфів і стереотипів.

Чи справді лідерство – суто чоловіча перевага, і лідерські риси властиві тільки чоловікам? По-перше, лідерство визначається як набір певних рис, моделей поведінки, впливовості, авторитету, здатності до керівництва тощо. По-друге, лідерство не ототожнюється з позицією, яку займає та чи та особа. Не обов'язково людина стає лідером, коли одержує високу посаду.

Однією з поширених форм лідерства в політичній сфері є партійне лідерство. Аналізуючи проблему партійного лідерства, доречно визначити, кого можна вважати лідером політичної партії. На думку В. В. Мейтуса і В. Ю. Мейтуса, лідером політичної партії є індивід, який керує процесом постановки і виконання партією своїх стратегічних планів, спрямованих на досягнення поставленої мети.

Як же нам означити різницю між лідерами жінками і чоловіками? Адже існує припущення, що серед лідерів жінок менше, оскільки їм бракує нахилів, здібностей, мотивації. Жіночі риси емоційності, чутливості, залежності вважають несумісними з лідерством. Жінки частіше визначають свою модель поведінки.

Проаналізувавши поведінку політичних лідерів, психологи дійшли висновку, що вона визначається низкою таких чинників:

- потреба у владі;
- потреба в контролі над людьми й подіями, що тісно пов'язана з потребою у владі;
- потреба в досягненнях;
- потреба в належності до якоїсь групи і схваленні цієї групою.

Варто зазначити, що і чоловік, і жінка можуть у соціальній ролі політичного лідера стверджуватись як людина взагалі. Вони можуть також зарекомендувати себе ще й у гендерній ролі чоловіка і жінки. Тобто, кожний політичний лідер своїм суб'єктивним вчинком актуалізує не тільки властиву йому загальнолюдську сутність, а й сутність статево-рольову, стверджується як політик-чоловік або як політик-жінка, керуючись не тільки загальними, а й специфічно чоловічими чи специфічно жіночими почуттями, ціннісними орієнтаціями, мотивами, використовуючи не тільки універсальні, а й специфічні, властиві їхній статі, способи діяльності. Саме за таких умов вони матимуть змогу максимально самоутверджуватись, а, отже, будуть спроможні ефективно виконувати свої соціальні функції. Гендерний аспект проблеми політичного лідерства має орієнтуватися на два принципи: ідентичності й додатковості. Політик-чоловік повинен бути здатний у кожній проблемі, яку він розв'язує, розрізнити, крім іншого, власне свій – чоловічий і власне жіночий інтерес, а також знайти відповідні форми його задоволення. Те саме стосується і жінки-політика. Водночас, слід зазначити, що, оскільки кожний конкретний політичний лідер не може враховувати і «свої», і «не

свої» гендерні інтереси, набуває актуальності проблема пропорційного представництва в політиці лідерів чоловічої і жіночої статей.

Пропорційне представництво в політичній діяльності лідерів від жінок і чоловіків суттєво збагачує і стимулює суспільство, оптимізує процес ухвалення рішень. На жаль, нині існує тільки своєрідна мрія про соціальне партнерство чоловіків і жінок, про той час, коли чоловіче і жіноче не будуть нівелюватися і як єдність протилежностей сприятимуть розвиткові нашого суспільства. Гендерний баланс, як і будь-який політичний і соціальний баланс у суспільстві, полягає в узгодженому дотриманні інтересів усіх груп суспільства. І представляти ці інтереси зовсім не обов'язково мають тільки члени цих груп. Зрозуміло, що само собою представництво не може бути інтересом групи, оскільки формальна належність до неї не є гарантією (або здатністю) захисту інтересів самої групи.

Існування різноманітних концепцій лідерства зумовило потребу виділення якісних рис політичного лідера, серед яких основними є:

- гострий розум, ерудиція, інтелектуальність;
- цілеспрямованість і сила волі;
- енергійність;
- організаційні здібності;
- компетентність, усебічна інформованість;
- готовність брати відповідальність за ухвалення рішення;
- здатність викликати довіру у співгромадян;
- зовнішня привабливість і фотогенічність.

Перелічені тільки позитивні якості індивіда, якими було б бажано, щоб володів лідер. Однак існує безліч негативних рис, таких як жорстокість, безпринциповість, підозрілість, здатність порушувати обіцянки, готовність іти на все задля досягнення мети. Такі риси (позитивні й негативні) можуть бути властиві і чоловікам, і жінкам. Важливу роль у цьому відіграють жорсткі умови виживання в нашій політичній реальності. Українські жінки-політики зрозуміли, що в українській політиці можна перемогти тільки чоловічими методами.

Суспільна, політична активність жінок дає найбільший ефект, коли жіноче лідерство поєднується з постійним тиском на владні структури і впливом на суспільну свідомість. Гасло, яке у відкритій чи закритій формі приймають більшість виборців про те, що «інтереси жінок можуть і повинні представляти й захищати тільки жінки», лише на перший погляд здається розумним. Такі, твердження формують ставлення до гендерної проблеми, яке негативно впливає на її розв'язання. Жіноче лідерство повинно стати політичною метою, особливо якщо йдеться про участь у владних відносинах. У тім і тут важливо залучити до процесу все суспільство, а не тільки його жіночу частину.

Застосування гендерного підходу до аналізу проблем лідерства дає змогу визначати те, що дозволяє і заперечує суспільство людині в системі влади і політичній субординації відповідно до її статевої належності. Зважаючи на варіативність поняття гендер, зауважимо, що сам підхід охоплює декілька напрямів, які визначають теоретичний ракурс проблеми гендерних аспектів політичної діяльності:

- *гендерно-чуттєвий напрям* зосереджує увагу науковців на дослідженні індивідуальної різниці й різниці в системі поглядів чоловіків і жінок, за умови що, їхні статусні статеві ознаки визначають як рівні;

- *гендерно-нейтральний підхід* визнає статеву рівність тільки в ситуації відсутності або мінімальної ваги гендерної різниці і відповідних ціннісних орієнтацій;
- *гендерно-стереотипний напрям* повністю визнає гендерні відмінності й ними пояснює нерівність статей і їх можливостей у політичному процесі.

Інтерпретація власної політичної участі відображає два можливих підходи до жіночого політичного лідерства й оцінки його ефективності. Перший, умовно названий «професійний» або гендерно-нейтральний підхід, ідеологічно пов'язаний із ліберальним напрямом у світовому жіночому русі, заснований на визнанні принципів гендерної рівності й відсутності гендерних відмінностей у політичній сфері. Подолання структурних і ситуативних бар'єрів сприяє, на думку його прихильників, подоланню маргіналізації жінок у політиці і дозволяє їм повноправно, тобто однаково з чоловіками, брати участь у політиці. Тому орієнтиром у їхній політичній діяльності має бути передусім професіоналізм і пошук партійно-політичних союзників. Другий, «материнський» або гендерно-чуттєвий підхід, акцентує увагу на гендерних відмінностях у перевагах, цінностях, пріоритетах і стратегіях жінок-політиків і особливу роль і призначення жінок у владі.

На думку прихильників гендерно-нейтрального підходу, у політиці не може і не повинно бути ні особливих жіночих інтересів, ні жіночого типу лідерства (і відповідно ніякої специфічної ролі жінки в політиці). Заперечення потреби проводити спеціальну політику з урахуванням гендерних розбіжностей артикулюється переважно як небажання понизити планку своїх політичних амбіцій. Оскільки «особливі» жіночі інтереси асоціюються в суспільній свідомості або з досвідом радянського патерналізму, або із суто жіночою відповідальністю за «неосяжну» соціальну сферу, то політика з «жіночим обличчям» виявляється, у їхніх очах, тождна слабкості, деякій збитковості, неповноцінності та другорядності.

Політики-«професіонали» заперечують наявність дискримінації і гендерної напруги в політичних інститутах. На їхню думку, згадування дискримінації має зв'язок із радянським емансипованим минулим, коли практика партійно-номенклатурного висунення і квотування дискредитувала ідею жіночого лідерства. Цей тип відтворював образ слухняного, залежного політика.

Прихильники першого підходу вважають, що політична участь жінок як проблема не актуальна. Збільшення кількості представництва жінок, на їхню думку, не змінить характеру влади, оскільки самі собою жінки не вносять специфічно позитивного бачення проблем і не сприяють ухваленню соціально значущих рішень.

На противагу першому підходові, прихильники другого, наполягають на тому, що жінки мають особливі інтереси і свою природу можуть змінити характер усієї політичної влади в країні. Гендерно-чуттєва інтерпретація жіночого політичного лідерства ґрунтується на есенціалістській концепції особливої, біологічно визначеної жіночої сутності. Їхні політичні стратегії побудовані на ідеології «жінка – мати» і «жінка – господиня дому». Відповідно під особливою «місією» жінок у політиці розуміють традиційну сферу жіночої компетентності – соціальну і сімейну політику. Закріплюючи одноосібну відповідальність за негаразди в цій сфері за жінками, «жінки – господині» оголосили чоловіків нездатними вирішувати питання через їхню природу.

Відмінною рисою публічної риторики «жінок – господинь» стало визнання «другорядності» і сфери свого впливу, і власної ролі. Поділяючи тезу про те, що соціальна орієнтованість жіночої політики доводиться світовим досвідом жіночого представництва, прихильники цього підходу прагнуть відповідати традиційним очікуванням і навіть наполягають на підтриманні встановлених відносин субординації, не претендуючи на владу більшу, ніж їм відведено ґендерною системою. Вони вважають, що жінкам потрібно йти в політику не для того, щоб боротися з чоловіками, а для того, щоб допомогти останнім подивитися на проблему очима жінки. Публічне наголошення своєї залежності, на їхню думку, має сприяти успішності передвиборчої стратегії в умовах традиційної ґендерної культури України.

Цікаво, що характерною ознакою їхньої риторики стало «визнання не типовості» професійної кар'єри політика для жінки. Визнаючи особливий образ і роль «політика з жіночим обличчям», вони вважають, що потрібно підтвердити стійкість стереотипних ґендерних норм для решти жінок. Оскільки жіноча політична участь – радше виняток із загального правила, то таку модель життєвої самореалізації навряд чи можна пропонувати іншим жінкам.

Жінки-політики першої «професійної» групи, які заперечують ґендерну специфіку власної політичної участі, врешті виступають за зміну ґендерної системи, відкидаючи традиційно приписані моделі життєвих стратегій для жінок. Ефективна стратегія політичної участі, на їхню думку, заперечує наголошування статевої різниці й виокремлення специфічно жіночих проблем. «Жіночі» політики другої групи виходять з біологічно визначеної «натуралізованої» ґендерної ролі. Лідерство, що визнається як суто маскулінна якість, має або маскуватись в публічній сфері, або від нього слід відмовитись, віддаючи себе під захист і опіку «справжніх» сильних політиків.

Проаналізувавши проблему партійного лідерства в ґендерному вимірі, можна констатувати, що в підготовці жінок-лідерів є низка проблем:

- у минулому, можливим було проходження сходинок лідерства в школі (наприклад, комсомол), у ВНЗ, на виробництві (партія, профспілки);
- просування жінок службовою драбиною і їх політична кар'єра забезпечувались спеціальною політикою партії і держави;
- у наш час ніхто не підтримує жінок-лідерів на державному рівні;
- програми, обмежені й невідомі більшості жінок, а тому помітно не впливають на ситуацію;
- позаурядові організації дають шанси виявляти і формувати лідерські риси у жінок, але їх вплив обмежений;
- партії не виявляють особливого інтересу до проблеми жіночого лідерства, вважаючи його безперспективним.

Узгодження інтересів і прав різних соціальних груп на рівні ухвалення рішень є умовою стабільності демократії. У соціокультурному контексті пострадянської України найважливішою є проблема актуалізації особистісного, індивідуального потенціалу жінок, репрезентація їх незалежної політичної поведінки. Наступним завданням стане побудова на цій основі колективних політичних стратегій дій і участі у відносинах влади. Поступове звільнення від синдрому повної залежності від держави має супроводжуватись формуванням самостійної, активної, свідомої особистості. Власне бачення загальних проблем політики, економіки і культури, а також запропоновані нові рішення

зможуть забезпечити реальне залучення жінок до перебудови ґендерної системи і демократичне реформування суспільства.

За таких обставин важлива підготовка жінок-лідерів, які зможуть сприяти становленню паритетної демократії в Україні. У нових умовах лідерські риси жінка виявляє передусім, забезпечуючи матеріально сім'ю. Жінка долає життєві негаразди, стає фактично головою і годувальником сім'ї. Це повільно, але ґрунтовно підготовлює визнання ролі жінки-лідера не тільки в сім'ї, а й у суспільстві й у державі. Проте подібний процес не спостерігається у владних структурах, де доля і роль жінок різко знизилась.

2.2. ҐЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ. ҐЕНДЕРНИЙ СКЛАД ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ

Ґендерна ситуація в Україні надзвичайно виразно проглядається через структуру влади й механізми її формування і здійснення. На сьогодні включення ґендерного підходу до державно-політичної і правової діяльності є доволі впевненим початком процесу ґендерних перетворень, що є переконливим свідченням того, що подальший розвиток діяльності в ґендерній сфері сприятиме розгортанню можливостей в Україні для її входу в Європейське співтовариство як сучасної розвиненої і ґендерно впорядкованої держави, керованої сучасними європейськими цінностями.

2.2.1. Ґендерні особливості формування вітчизняного парламенту

У 1980 році Верховною Радою УРСР ратифіковано Конвенцію ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. Як наслідок, у період 1980-х років частка парламентарів жіночої статі загалом становила 36 %. Необхідно зауважити, що вибори в Радянському Союзі відбувалися на безальтернативній основі, тобто партійно-номенклатурна система фактично підбирала кандидатів по одному на кожний округ, виборці приходили на дільниці і голосували. У таких умовах дуже просто було витримувати квоти для усіх верств населення, у тому числі й для жінок. Водночас, єдиною жінкою, яка очолювала Верховну Раду союзної республіки була українка – Валентина Шевченко.

Незаперечним фактом є те, що перебудова і демократизація радянського суспільства погіршили ситуацію щодо пропорційного представлення обох статей у парламенті. Так, у 1990 році, до Верховної Ради було обрано лише 3 % жінок. За результатами парламентських виборів 1994 року цей показник становив уже 5,7 %. Прогрес спостерігався і після проголошення результатів виборів 1998 року – 8,1 %. Втім, парламентські вибори 2002 року в ґендерному контексті повернули ситуацію до початку 90-х. До Верховної Ради IV скликання було обрано лише 5,3 % жінок.

У 2006 році було обрано 8,5 % жінок-депутатів. Позачергові вибори 2007 року практично не змінили ситуацію – кількість жінок у парламенті ледве перевищило показник 8 %.

Необхідно зазначити, що парламентські вибори 2002 року проходили за змішаною системою: 225 народних депутатів обиралися за пропорційною системою, а інші 225 – за мажоритарною.

На виборах 2006 і 2007 рр. вперше відбулося формування законодавчої влади в Україні на партійно-пропорційній основі, що розширило коло суб'єктів, які взяли участь у виборах. Особливістю цих виборів щодо їх ґендерної оцінки стало те, що вони відбулися нещодавно після прийняття у 2005 р. Закону України «Про забезпечення рівних прав

та можливостей жінок і чоловіків» і Указу Президента України «Про вдосконалення роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків».

Як суб'єкти виборчого процесу і відповідно до законодавства України, політичні партії, йдучи до влади, мали б цілеспрямовано діяти щодо обов'язковості застосування ґендерних норм і принципів притаманними їм політичними методами. Насамперед це передбачає включення ґендерного компоненту до політичних програм і платформ партій і їх блоків.

Однак, вибори продемонстрували недостатнє розуміння ґендерних питань і ґендерну «малочутливість» політичних партій. Цьому сприяла і відсутність закріплення принципу ґендерної рівності як щодо процесу самоорганізації самих політичних партій, так і участі їх у виборчому процесі в Законі України «Про політичні партії в Україні». У ст. 12 Закону йдеться про право політичних партій як суб'єктів виборчого процесу ідейно, організаційно і матеріально підтримувати жіночі та інші об'єднання громадян, подавати допомогу в їх створенні, що апелює до віджилої концепції поліпшення становища жінок, а не до прийнятого ґендерного підходу до формування рівності статей у політичній сфері.

Проблемою для політичного представництва в Україні є дуже повільне в ґендерному відношенні формування й реформування самих політичних партій за зразком європейських, як і освоєння ними європейського досвіду участі у виборчому процесі. Діяльність партій значною мірою зумовлена наявною в країні системою економічних відносин, у якій партії діють і яка справляє на них чималий вплив. Не відпрацьована і не засвоєна, ґендерна складова партійних ідеологій практично не проглядається у їх програмах і часто виявляється знехтуваною в реалізації кадрової партійної політики.

Як учасників виборчої кампанії 2007 року Центральна виборча комісія затвердила 20 політичних партій (блоків), зареєструвавши 4864 висунутих ними кандидатів у народні депутати України. Така значна кількість політичних партій (блоків) вказує на слабку політичну структурованість українського суспільства й недостатню сформованість політичних переваг, зокрема і в ґендерному відношенні.

Це підтверджує й розподіл за статтю склад висунутих політичними партіями (блоками) кандидатів у депутати (додаток 1, табл. 1).

Аналіз розподілу партійних списків за статтю на виборах–2007 показав, що реальні можливості в Україні бути обраними наявні переважно у чоловіків, тобто в країні є значний дисбаланс у представленості жінок і чоловіків уже на рівні кандидатів до органу законодавчої влади. Як і на виборах–2006, загальне співвідношення висунутих кандидатами в депутати жінок щодо кандидатів-чоловіків на виборах–2007 становило 1:4.

Водночас протягом останніх десяти років відбулося суттєве зростання кількості жінок-кандидаток до парламенту України – майже у два рази. Так, у 1998 р. жінки становили 11 % від загальної кількості кандидатів у народні депутати, а в 2002 р. – уже 19,56 %. Це дозволяє говорити про активнішу зацікавленість жіночої частини соціуму діяльністю партійних структур, отже, й про певні зміни їх політичного світогляду.

Водночас політична активність жінок є розпорошеною, про що свідчить їх діяльність у 137 політичних партіях, що діють у країні причому жінок найбільше у маловпливових політичних партіях. З іншого боку, їх участь у багатьох політичних партіях, які ще не набули впливу, засвідчує реальний інтерес жінок до соціально орієнтованих партій. Це підтверджує й

ранжувальний розподіл політичних партій (блоків) за відсотковою кількістю кандидаток-жінок, висунутих до парламенту на виборах 2006 і 2007 рр. (додаток 1, табл. 2). Та, не зважаючи на певне зростання кількості жінок-кандидаток у депутати до законодавчого органу влади, у формуванні виборчих партійних списків усе ж домінує традиційний підхід. У цілому для виборів, що відбулися на основі партійно-пропорційної системи, стає характерним певне розширення кількості жінок, включених до партійних списків як кандидаток у депутати.

Досить значна кількість політичних партій брала до уваги принципи ґендерної рівності під час формування списків, хоча на виборах–2006 найбільше висунутих жінок було представлено у списках 18-ти маловпливових партій, жодна з яких до парламенту не пройшла. У трьох із них кількість жінок-кандидаток сягала ледь не половини всього складу, причому це ті партія і блоки, до керівництва якими обрані жінки. У 14-ти політичних партіях жінки становили 20–34 % усього складу партійного списку.

10 політичних партій внесли до партійного списку 15–20 % жінок-кандидаток у депутати. Від 10 до 15 % становили жінки в партійних списках 12-ти політичних партій. На виборах–2007 кількість жінок у партійних списках сягала 30–40 % у третини суб'єктів виборчого процесу.

Проте політична практика виборів 2006 і 2007 рр. показала, що серед партій, які набрали необхідні прохідні відсотки, ґендерний підхід під час формування партійних списків практично не відчутний – ці партії не включили його до своїх політичних пріоритетів. Отже, ця ситуація засвідчує, що ґендерний підхід ще не став усвідомленим притягальним моментом під час формування органів законодавчої влади.

Так, блок «Наша Україна», широко пропагуючи європейські цінності, не розглядає ґендерну рівність серед фундаментальних цінностей і пріоритетів. У партійному списку цього блоку на виборах–2006 жінки становили 10,8 % (42 особи з 389), а на виборах–2007 – 14,7 % (59 осіб з 401 кандидата). Приблизно така ж кількість жінок – 10,59 % (47 осіб із 444) і 10 % (55 осіб із 450) представлена на виборах–2006 і 2007 серед кандидатів у списку Партії регіонів. Не відчувається ґендерного підходу у блоці, керованому політиком-жінкою – блоці Юлії Тимошенко. У партійному списку цього блоку жінки складають 15,49 % (63 особи з 407) на виборах–2006 і 11,3 % (51 особа з 450) на виборах–2007. Протягом двох виборів Ю. В. Тимошенко є однією жінкою в першій двадцятці партійного списку БЮТ. Комуністична партія України, яка за радянських часів керувалась негласною квотою в 33–36 % жінок у складі Верховної Ради України, на виборах до парламенту незалежної України внесла до свого списку лише 84 жінки із 448 кандидатів (18,75 %) на виборах 2006 р. і 80 жінок із 444 кандидатів (18 %) на виборах–2007 року; тобто співвідношення жінок і чоловіків у списках КПУ в середньому становило 1:6. Соціалістична партія України, яка відобразила і закріпила ґендерні принципи у своїй Програмі, на виборах–2006 внесла до виборчого партійного списку 14,14 % жінок (55 осіб). Ці процеси демонструють, що в Україні надто повільно відбувається зміна патріархатної політичної ідеології і відходять стереотипи минулого, і що населення не знає або слабо сприймає законодавство про ґендерну рівність. Ця ситуація також засвідчує слабкість громадянського впливу, передусім громадських (у тому числі й жіночих) організацій на партійні підходи до формування законодавчого органу державної влади і політичного представництва в цілому.

Ставлення політичних партій (блоків) в Україні до висунення і представленості статей у парламенті розкривається і в структурі самих партійних списків.

Як українська, так і світова виборча практика підтвердила, що найбільше шансів отримати депутатський мандат має той кандидат у депутати, прізвище якого знаходиться на початку партійного списку або хоча б у його центральній частині. Тому місце жінки-кандидатки в партійному списку в переважній більшості випадків означає прогнозовану можливість чи неможливість її проходження в парламент.

Відповідний аналіз показує, що політичні партії і блоки політичних партій під час складання списків зорієнтовані на традиційно чоловічий склад парламенту, що виразно демонструють результати виборів–2007 (додаток 1, табл. 3).

Про ущемлене становище жінок у партіях свідчить і те, що із 1016 жінок, внесених на виборах–2007 до партійних списків як кандидатки в депутати, 900 перебували у списках під номерами після № 41. Отже, фактично прізвищам жінок під час висунення кандидатів у депутати до органів влади відводилась переважно технічна функція.

Аналіз прізвищ кандидатів, які розміщені в межах перших сорока номерів політичних партій і блоків – переможниць на виборах 2006 і 2007 рр., – показує ґендерну малочутливість політичних структур, що їх висунули.

У списках політичних партій і блоків, які пройшли до парламенту, кількість жінок є вкрай низькою. Ґендерна рівність не була поставлена цими партіями як загальносуспільна проблема в країні, й вони не розглядали її як пріоритетну в політичному порядку денному. Що ж до виборців, то у своїй масі вони продемонстрували невисоку ґендерну культуру. Для більшості громадян вибори не стали інструментом вибору якості подальшого життя, а сприймаються як факт заміни керівництва, на яке вони покладають свої сподівання.

Глибоко консервативними у ставленні до рівності жінок і чоловіків і забезпеченні їм рівних можливостей участі в політичному житті на державному рівні є більшість передвиборних програм політичних партій (блоків), що також продемонстрували вибори 2006 і 2007 рр. У жодній із програм не розгортається конституційний принцип рівності прав і можливостей і не йдеться про виконання норм Закону «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків».

Лише деякі з політичних партій у передвиборних програмах зверталися до ґендерної проблематики, притому, що немало з них продовжували послуговуватись образом матері-берегині, жінки, з якою пов'язується піклування про добробут дітей. За ідеологією матері-берегині втрачається розгляд реального становища жінки і чоловіка в сучасному суспільстві, а зосередження уваги на материнстві й дитинстві поза батьківством показує глибину вкоріненості патріархального мислення серед політикуму й небажання сучасних політичних структур переорієнтуватись на утвердження паритетності в усіх сферах життя суспільства.

У цілому «жіноча тема» як така у виборчих програмах політичних партій і блоків на виборах–2006 і 2007 практично була відсутня, як і доти поширена ідеологема «поліпшення становища жінок» у широкому контексті виборів порівняно з попередніми виборами до парламенту. Водночас і проблема ґендерної рівності не знайшла свого широкого відображення. Тому для сучасних партій актуальним завданням є оволодіння проблемами ґендеру й визначення їх базовими під час аналізу соціальних процесів і формулюванні власних ідеологічних позицій. У такій ситуації необхідність знань щодо ґендерної проблематики для політичних партій виходить за внутрішньопартійні межі. Оскільки політичні партії є суб'єктами виборчого процесу, то їх ґендерна освіченість стає нагальною загальносуспільною і загальнодержавною проблемою.

Вибори також продемонстрували суттєвий прорив декількох жінок-політиків на всеукраїнську арену політико-партійного лідерства, що дає підстави відзначати творення інституту жіночого політичного лідерства в Україні. Причому такий інститут формується поза жіночим рухом. Жінки, які обирались до Верховної Ради України всіх скликань, не були харизматичними лідерками, виростили на ґрунті громадської діяльності в жіночих організаціях, а жіночий рух не став середовищем, спроможним зростити громадського лідера, здатного за світоглядом, рівнем політичного бачення, державного мислення і харизмою впливати на широкі верстви населення. Така ситуація в жіночому русі опосередковано свідчить, що політичні партії ще не стали партіями широких мас, зацікавленими в активності громадянського суспільства, у його об'єднанні у впливові організаційні структури.

Висунення й обрання народними депутатами України пов'язане з певним спектром можливостей. Саме вони значною мірою спричиняють нерішучість з боку жінок кандидуватися до органів влади. Серед таких можливостей, що зумовлюють висунення жінки кандидатом у народні депутати України, показовим є соціальний стан і місце праці. Економічно панівним і владно забезпеченим є чоловіче середовище, і саме в ньому нині формуються кандидати в народні депутати України. Не виключено, що, орієнтуючись в ситуації проходження до влади осіб, які займають керівні посади, жінки втрачають надію бути обраними й не випробовують себе на виборах.

Центральна виборча комісія, що публікує кількісні дані про кандидатів у депутати на виборах–2006 і 2007 рр. за посадою і заняттям, не дає їх розбивки за статтю, що свідчить про відсутність усталеного ґендерного підходу в Україні до оцінки всього виборчого процесу. Але, як це підтверджує ґендерний аналіз розподілу посад і занять кандидатів у народні депутати України, включених до списків політичних партій (блоків), без чоловічої підтримки попадання жінки до партійних списків і подальше просування на депутатське місце у виборчому процесі в сучасних умовах майже неможливе.

Приблизно третину кандидатів у народні депутати України, включених до списків політичних партій (блоків), становлять військовослужбовці, голови обласних рад, керівники обласних державних адміністрацій, органів місцевої виконавчої влади і самоврядування, керівники органів виконавчої влади та ін., переважно чоловічої статі.

Понад 300 народних депутатів Верховної Ради України попереднього скликання, переважно чоловіки, кандидують до парламенту наступного скликання. Майже всі політичні партії, що беруть участь у виборчому процесі, очолюють народні депутати України – чоловіки. Для них найбільш доступні механізми відтворення влади і ресурси забезпечення цього процесу. Це постійне відтворення в закритих списках обраних у попередніх скликаннях депутатів є суттєвою перепорою для входження жінки в парламент. Не випадково все частіше звучать голоси про необхідність внесення змін до виборчого законодавства, аби оновити парламент і запобігти його постійному самовідтворенню, у тому числі й за ґендерною ознакою.

До 30 % у списку кандидатів у депутати становлять підприємці, також переважно чоловічої статі, оскільки практично вся приватна власність є власністю чоловіків, тоді як жінки-підприємці наявні переважно у сфері малого і середнього бізнесу, а в систему влади потрапляють в основному представники великого бізнесу. Це формує корпоративну поруку, що ґрунтується на відпрацьованих чоловічих нормах спілкування. Жінка,

проходячи в таку систему, привносить демократичні зміни, бажані тільки для певної культури відносин, які в сьогоденній Україні знаходяться лише на початку свого утвердження.

У складі кандидатів у народні депутати України висуваються пенсіонери, що становлять 7–10 % складу кандидатів. Це особи, які в основній своїй масі сформовані за радянських часів і мають тверду орієнтацію на патерналістську роль держави стосовно жінки, чоловіка і сім'ї.

Дискримінація жінки під час виборів набуває і відкритих, і прихованих форм, зокрема внаслідок поширеності кланових зв'язків, протекціонізму, прагнення висувати «свою» людину, що призводить до небажання серйозно ставитися до жіночих кандидатур.

Частина з незначної кількості жінок, які кандидують, часто є далекими від політики. Їх у більшості рекрутують швидше до діяльності під час виборів як «зірок» у сферах мистецтва, спорту, як близьких і вірних помічників-консультантів тощо, далеких від політики і мало підготовлених для активної політико-правової діяльності у парламенті. Державно-політичне використання чоловіками політичної неосвіченості або малоосвіченості більшості із «запрошених» жінок розраховане для артикуляції чоловічого аргументу щодо виключення жінки із сфери політики як її неготовності до неї. Ці жінки, як показує практика, усі сфери життя будуть співставляти з моделлю чоловічої поведінки, сприймаючи її як норму. Тому за кількістю і рівнем «запрошених» тією чи іншою політичною партією (блоком) до складу партійних списків можна судити про рівень політичної здатності партії до розв'язання реальних суспільних і державних проблем, моральний рівень її членів і керівництва, про масштабність бачення і здатність до державницького підходу і політичного аналізу сучасних реалій національного розвитку і місця України у світових процесах.

Політична влада в Україні тісно пов'язана і переплетена з власністю. За оцінками експертів в Україні чоловіки контролюють понад 95 % економічних ресурсів, а жінки близько 5 %. Це свідчить про нерівність економічних умов і фактичне існування різних стартових можливостей жінок і чоловіків.

2.2.2. Український парламент: ґендерний склад

Представленість жінок і чоловіків у парламенті країни показує масштаби розв'язання в ній ґендерних проблем. Рекомендації ООН, що ґрунтуються на науковому аналізі світових ґендерних процесів, говорять: якщо в парламенті кількість жінок менша за 20 %, то в ньому не вирішуються на необхідному рівні питання дитинства і материнства, а якщо жінки не становлять 40 % складу парламенту, то соціальні питання лишаються поза його увагою. Якщо ці підходи покласти за основу під час оцінки ґендерного складу українського парламенту, то він потребує значної діяльності щодо ґендерного вдосконалення.

На виборах–2006 і виборах–2007 за партійно-пропорційною системою до Верховної Ради України пройшли п'ять політичних блоків (партій). Змінилася лише одна політична партія. (додаток 2, табл. 4). На кожних виборах за ґендерним складом народними депутатами України обрано однакову кількість осіб – 36 жінок і 414 чоловіків. Це співвідношення становить 1:11,5. Отже, ґендерний розрив у складі органу законодавчої влади України залишається надзвичайно великим, а представленість жінок – в 11,5 разів менша за чоловіків. Цей результат тільки дещо вищий за попередні парламентські вибори–2002, коли до Верховної Ради України пройшло всього 23 жінки (5,1 %). Однак вибори–2006 і вибори–2007 навіть близько не просунули Україну в бік європейських парламентів,

де середньоєвропейський показник представленості жінок становить 23 %, а загально-світовий – 14 %.

Розподіл за статтю народних депутатів України варто співставити зі світовими показниками, оскільки спостерігається світова тенденція до утвердження ґендерної рівноваги в парламентах. За середньосвітовими даними, у 1995 р. частка жінок серед парламентарів становила 11,3 %, а в 2005 р. – 16,0 %. Протягом 1995–2005 рр., тобто за 10 років, кількість парламентів із 30-відсотковою представленістю жінок зросла у чотири рази. Виконання цільового показника 30 % жінок і зростання його до 40-відсоткової представленості, яка вважається критичною масою жінок, необхідне, щоб вони могли добиватися в парламентах реальних змін. 18 країн світу мають представленість жінок у парламентах від 20 % до 50 % загального їх складу, 43 країни – 20–30 %, 67 країн – від 10 до 20 %. У парламентах інших країн світу жінки становлять до 10 %. Серед глав парламентів у 1995 р. із загальної кількості 228 обрано жінок 24 (10,5 %), у 2005 р. відповідно 254 і 21 (8,3 %). Серед країн на пострадянському просторі Україна займає передостаннє місце перед Киргизією щодо кількості жінок у складі парламенту. На світовому рівні Україна за представленістю жінок у парламенті посідає 109 місце поряд із Сомалі, Мадагаскаром і Алжиром (додаток 2, табл. 5).

Отже, перед Україною стоїть проблема найближчого виконання цільового показника 30-відсоткової представленості жінок в органах законодавчої влади, визначеного в «Цілях Тисячоліття. Україна».

Хоча за результатами двох виборів ще неможливо чітко визначити тенденції представництва статей в умовах пропорційної виборчої системи, але показники двох останніх виборів засвідчують, що поки йдеться швидше про зниження показників ґендерно рівного представництва у складі парламенту з кожними наступними виборами. Ця тенденція прослідковується у ході порівняння за статтю депутатського складу Верховної Ради України всіх скликань періоду її незалежності.

Розподіл народних депутатів за статтю у складі всіх скликань Верховної Ради незалежної України подається нижче.

Скликання	Загальна чисельність депутатів				Співвідношення жінок і чоловіків
	Жінок		Чоловіків		
	Осіб	%	Осіб	%	
Перше скликання (1990–1994 рр.)	13	3,0	421	97,0	1 : 33
Друге скликання (1994–1998 рр.)	19	5,7	316	94,3	1 : 17
Третє скликання (1998–2002 рр.)	35	8,1	395	91,9	1 : 12
Четверте скликання (2002–2006 рр.)	23	5,1	427	94,9	1 : 19
П'яте скликання (2006–2007 рр.)	36	8,0	414	92,0	1 : 12
Шосте скликання (2007 р.)	36	8,0	414	92,0	1 : 12

В умовах незалежності України в парламенті протягом всіх шести скликань жінки становлять від 3 до 8 відсотків.

За останні скликання в умовах незалежної України до Верховної Ради України обираються майже незмінні 8% від загальної кількості депутатів. Така стабільність ґендерного розподілу в складі парламенту протягом шести скликань ставить під загрозу зобов'язання, взяті у 2003 р. Україною як країною-учасницею ООН щодо вико-

нання до 2015 року проголошеної Декларацією тисячоліття ООН «Цілі тисячоліття» забезпечення рівності прав і жінок.

Зокрема, в аналітичній доповіді «Цілі розвитку тисячоліття: Україна», переданій Президентом України Генеральному Секретарю ООН 23 вересня 2003 р. під час 58-ї Генеральної Асамблеї ООН, ставиться ціль викорінення гендерної нерівності на всіх освітніх рівнях, а також визначаються додаткові планові показники зайнятості серед жінок і пропорційної участі жінок у роботі виборних і представницьких органів. Невиконання взятого зобов'язання не додасть Україні авторитету й поставить під сумнів ефективність демократичних перетворень в ній.

Гендерні диспропорції у складі депутатського корпусу сучасного парламенту екстраполюються й на склад його структурних інститутів – партійних фракцій, парламентських комітетів та інших структур.

Так, наприклад, розподіл народних депутатів за статтю у складі фракцій Верховної Ради України шостого скликання має такий вигляд:

- Фракція «Блок Юлії Тимошенко» – 11 (7 %) жінок і 145 (93 %) чоловіків;
- Фракція Партії регіонів – 12 (6,86 %) жінок і 93,14 %) чоловіків;
- Фракція Блоку «НАША УКРАЇНА – НАРОДНА САМОБОРОНА» – 7 (9,7 %) жінок і 65 (90,3 %) чоловіків;
- Фракція Комуністичної Партії України – 5 (18,5 %) жінок і 22 (91,5 %) чоловіків;
- Фракція «Блок Литвина» – 2 (10 %) жінок і 18 (90 %) чоловіків.

Вплив окремих жінок у фракціях більше пов'язаний з їх харизматичністю, лідерськими якостями і здатністю впливати на хід подій, тобто з особистісним впливом жінки-політика.

Дві партійні фракції з п'яти в парламенті п'ятого скликання очолювали жінки: фракцію БЮТ – Юлія Тимошенко і фракцію Партії регіонів – Раїса Богатирьова.

36 народних депутатів-жінок об'єктивно не можуть охопити своїм впливом великого масиву законопроектів під час їх підготовки і розгляду в парламентських комітетах. Вузкість такого впливу зумовлена насамперед великою кількістю парламентських комітетів і малою кількістю жінок у парламенті, а також недостатнім розумінням гендерної проблематики більшістю жінок-депутатів, тоді як саме в комітетах формуються закони, і забезпечується або ні їх гендерна складова. Проте слід наголосити й на визнанні активності жінок у роботі парламентських комітетів: у 26-ти парламентських комітетах Верховної Ради України п'ятого скликання три жінки були головами комітетів, три – заступниками голів і десять – головами підкомітетів. Не відбулося кардинальних змін й у 27-ми комітетах парламенту шостого скликання: лише одна жінка очолює комітет (Комітет з питань промислової і регуляторної політики та підприємництва), дві є першими заступниками голів комітетів (Комітет з питань державного будівництва та місцевого самоврядування, Комітет з питань культури і духовності), чотири – заступниками голів (Комітет з питань правосуддя, Комітет з питань економічної політики, Комітет з питань промислової і регуляторної політики та підприємництва) і шість – секретарями комітетів (Комітет з питань правової політики, Комітет з питань правосуддя, Комітет з питань бюджету, Комітет з питань культури і духовності, Комітет з питань науки і освіти, Комітет з питань охорони здоров'я).

Перелік комітетів з різноманітних галузей показує професіоналізм жінок-політиків у різних сферах суспільного життя. Також обрання жінок першими заступниками,

заступниками і секретарями за їх малої чисельності в парламенті засвідчує їх авторитет і вплив, що додатково свідчить про потребу ґендерної збалансованості у Верховній Раді України.

Усвідомлення, хоч і вкрай повільне, потреби прискорювати ґендерні перетворення, яке відбувається на тлі консервативних поглядів на становище і соціальний статус жінки і чоловіка, екстраполюється на сприйняття ґендерних проблем, що демонструє й процес творення парламентських комітетів у Верховній Раді.

Так, під час підготовчих засідань тимчасової Президії Верховної Ради України п'ятого скликання було підтримано пропозицію щодо створення парламентського комітету з питань сім'ї і ґендерної політики. Однак у трьох поданих на розгляд парламенту постановою щодо створення парламентських комітетів, внесених представниками фракції «Наша Україна» і БЮТ, вказаний комітет не згадувався. Не йдеться про ґендерні проблеми і в традиційно існуючому парламентському Комітеті з питань охорони здоров'я, материнства і дитинства. А це був важливий момент для створення комітету з рівних прав і можливостей після прийняття Закону про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Такий орган був би спроможний розгорнути на рівні парламентського комітету діяльність, спрямовану на законодавче забезпечення основних напрямів державної ґендерної політики, визначених у Законі.

Депутати парламенту створили у складі парламенту п'ятого скликання Підкомітет з питань ґендерної політики при Комітеті з прав людини, національних менших та міжнародних відносин. Його створення надало можливість цілеспрямувати й активізувати ґендерну діяльність в законодавчому органі. Такий же Підкомітет створено й у складі парламенту шостого скликання.

Отже, ґендерний склад структури парламенту України зберігає властивості, характерні переважно для «чоловічої» влади і відповідної демократії. Домінування осіб однієї статі в парламенті й надалі призводитиме до переважання в політичному порядку денному цінностей, насамперед пов'язаних із забезпеченням чоловічих інтересів. Такий ґендерний склад парламенту впливає й на його діяльність.

2.3. ФАКТОРИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПЕРЕВАГ ЧОЛОВІКАМ – НАРОДНИМ ДЕПУТАТАМ УКРАЇНИ

Переважання чоловіків серед депутатів парламенту України в сучасних умовах є реальністю. Склад депутатів владних структур є ґендерно незбалансованим, що дисонує з цілями, визначеними в Конституції України, де виписані завдання побудови демократичної, соціальної та правової держави й рівні права і можливості чоловіків і жінок.

Потрібен ґендерний аналіз того підґрунтя і тих переваг, на які чоловіки спираються у своєму прагненні до влади і практичних діях входження до неї. До таких чинників, що значною мірою зумовлюють переважне входження чоловіків у структури законодавчої влади, можна віднести найголовніші.

Перший. Чоловіче домінування в керівних владних структурах.

Державна влада залишається чоловічим простором діяльності. Тут в основному лише чоловік може реалізувати свою кар'єру. Звідти у великій кількості виходять народні депутати України, тобто відтворюють склад парламенту нового скликання.

Народні депутати України за посадою і заняттям до обрання їх до парламенту майже всі займали посади керівників. У реальному життєвому просторі їх займають чоловіки.

Вони, тобто чоловіки, призначають, звільняють чоловіків, реформують або створюють керівні посади в основному для чоловіків. Жінки – це вкрай незначна частина осіб у керівництві, причому, як правило, у сферах із низькою оплатою праці.

Джерелом формування депутатського корпусу є також працівники управлінських структур, які формують і виконують рішення, більше за інших знають механізми доступу до їх творення, до проходження в органи законодавчої влади. Жінки майже відсторонені від цих механізмів, вони обслуговуюча частина, а тому одиниці проходять до законодавчого органу.

Серед посад і занять депутатів майже немає таких, хто безпосередньо займається виробництвом. Основна маса обранців – бюрократія, причому найбільше це перші особи керівників, а не спеціалісти, що їх обслуговують. Такий склад має доступ до засобів масової інформації, вільні можливості пересування, широкого спілкування, доступу до владних важелів, вибудовану систему залежності від них. За статтю – це чоловіки, що становлять «адмінресурс» з відпрацьованими міжособистісними стосунками, зв'язками по вертикалі і горизонталі. У країні, де традиційно існував невідпрацьований правовий механізм формування владних структур, як формальні, так і неформальні чоловічі відносини, побудовані на «вольовому», «традиційному», «телефонному» праві в публічній сфері, відіграють ще велику впливову роль. Невипадково у висновках Міжнародної Місії із спостереження за виборами (ММСВ) 31 березня 2002 р. до Верховної Ради України серед інших факторів низького рівня довіри серед виборців вказувалося на такі:

«...Зловживання адміністративним ресурсом, у тому числі твердження про тиск на робітників державних установ голосувати за певних кандидатів, державні приміщення, які вибірково надавались тільки певним кандидатам, та розміщення виборчих матеріалів певних кандидатів у державних установах».

«Незаконне втручання органів державної влади у виборчий процес...»

Жінка в Україні довгий історичний час була відсторонена від публічної сфери. Нині вона має увійти в неї в умовах, коли чоловік освоїв усі її ніші і розташував в них усю систему особистісних залежностей. Чоловіки створили своє звичаєве право, виробили свої традиції, звичаї, а в умовах становлення ринку і свої кодекси честі й безчестя.

Уся соціальна система, незважаючи на потуги висування до влади жінок, побудована так, що здобути місце в системі влади для жінки є майже неможливим кроком. Потрібен досвід оволодіння скоріше організацією (яка часто лежить не на поверхні, а має викривлені, утаємничені форми) входження у владні системи, ніж оволодіння задекларованими правовими основами забезпечення входження в систему влади. Культура формування влади не подолала насильницьких форм оволодіння нею, які в наш час не тотожні збройним.

У таких умовах модернізація владного простору має включати й зміну у ставленні влади до жінки. Вона має перестати бути об'єктом контрольованої чоловіком дійсності. Модернізаційні процеси державно-владних перетворень включають і введення як їх складової в поле зору відносин між чоловіком і жінкою в системі влади. Радикальна модернізація української владної культури потребує включення не лише структурного перетворення державної влади, а й зміни соціальної її структури, модернізацію гендерних відносин у системі влади, відмову від розгляду статусу жінок лише як об'єкта свого впливу. А це вимагає змін у системі влади статусу жінки в напрямку забезпечення політичних можливостей для включення жіночих координат і цінностей як суспільно значимих, а їх виявлення як державно забезпеченого.

Система української влади, за всіх її конституційно-європейських правових підпорок і надзвичайної уповільненості у зверненні до соціальних проблем, створює образ жінки-полонянки, а не громадянки-господині. Її патріотична відданість більше землі й роду, ніж державі на цій землі. За такого ставлення держави до жінки так легко мільйони активних жінок виїздять до інших держав, які, якщо й не обіймають їх патріотизмом, то хоча б забезпечують можливість заробити на своє життя і залишених родин. Жінки йдуть на політично вигідні шлюби, зрікаючись властивої їм національної жіночності, приймаючи поведінку країн, у які вони прибувають, наступаючи на горло власної психології й властивої для українки прив'язаності до місця проживання.

Схвалювати пасивно чоловічі рішення, не підкріплені діянням соціальних і гуманістично спрямованих новотворень і прогресу, а наповнені лише патріотичною риторикою, – стало тягарем для жінки-об'єкта влади. Вона, будучи освіченою, усе більш стає розпорядницею власного життя й шукає шляхів і нішу комфортного самоутвердження й самостворення. Вона шукає шляхів власного вивищення, реалізації інтелекту, європейської освіченості. Орієнтація на європейський простір робить для неї цей простір зрозумілим. УВ ньому вона реалізує пошук рятунку. Осмислюючи можливість стати жінкою-європеїсткою, українська жінка залишає патріархальний світ батьківщини, намагаючись себе незалежити від патріархальної системи недосяжного державно-владного буття України.

В умовах, коли ринок охопив не лише економіку, а й політику, жінка входить у політичний ринок лише з напрацьованими за часи незалежності України правовими нормами, без рівної з чоловіками економічної опори. У такій ситуації чоловік виглядає сильнішим і таким економічно є насправді. Держава ще має виробити механізми входження жінки в систему влади, якщо вона прагне до демократичної, соціальної перспективи, у структурі якої мають бути виписані й гендерні перспективи.

Другий. Економічні підвалини – власність й управління економікою знаходяться в чоловічих руках.

В Україні в найбільших масштабах власність, великий бізнес й управління економікою майже одностатево-чоловічий. Управління економікою побудоване на чоловічій культурі прийняття рішень і на чоловічих підходах до соціальних питань, до яких ставляться як до жіночих, тобто як до другорядних порівняно з іншими. Чоловічий скепсис до соціальних питань як незначних, маловажливих є не що інше як прагнення зберегти сформоване панівне, комфортне для чоловіка становище за рахунок особистісного життя, фізичних, соціальних і духовних сил жінки, обмеження можливостей її у самореалізації.

Під час формування владних структур у сучасній Україні велика власність стає великим важелем у висуненні (самовисуненні) кандидатів у депутати, під час проведення виборчої кампанії, під час використання засобів масової комунікації і проходження до органів влади. Таких масштабів економічних важелів, що є в чоловіків, жінки не мають і в найближчий час ще не матимуть.

Будучи об'єктом політичної і економічної влади, жінка стає й об'єктом її власності. У таких незахищених умовах вона втрачає силу характеру. Вона стає оточеною всією системою соціальних страхів і поневірянь – безробіттям, відсутністю перспектив для себе й для членів родини, компромісами, пристосуванням до ситуацій, асиміляцією в нові середовища з чужою для неї культурою і звичаями, але такими, що дають їй можливість існувати. Усі життєві колізії жінки – далекі від чоловічого раціонального під-

ходу до буття. Владне око чоловіка закривається, коли йдеться про гендерну ідентичність, а розум ухиляється від розв'язання гендерних проблем. Обділення економічними можливостями для інтелектуального зростання й політичного самоутвердження, жінка шукає реальних можливостей реалізувати індивідуальну свободу.

Оцінка праці жінки в сучасній економіці має важливе методологічне значення під час оцінювання всіх процесів суспільного життя. Це проблема світового значення. Ведення домашнього господарства передбачає всю роботу вдома, спрямовану на підтримку й відтворення працівників; неформальна економіка – це така організація праці, у якій не існує чіткого розподілу між працею і капіталом й регулювання праці за допомогою закону або капіталістичної організації. Майже 66 % всієї роботи у світі доводиться на ці дві економічні сфери, що є некапіталістичними і які значною мірою ігноруються.

Аналізуючи національний капіталізм у масштабах України, можна стверджувати, що поряд з офіційною капіталістичною економікою держави існує велика «субекономіка» некапіталістичного виробництва, яка розширяється й, будучи непоміченою, вступає у взаємодію з офіційною економікою. Жінка, яка задіяна в домашній роботі, а також у неформальній економіці, вносить свій вклад у капіталістичну економіку. Отже, жінка вносить свій вклад в економіку значною мірою як безплатний. Це, у свою чергу, ставить її і в становище неоціненої політично і в системі політики як суб'єкта впливу на неї.

Третій чинник. Економічна і політико-правова привабливість законодавчої влади.

В умовах недоторканості народного депутата, відсутності відповідальності за бездіяльність або деструктивну його діяльність, а також в умовах корумпованості влади, про що повсякчасно звучить у виступах самих народних обранців, система влади ставить депутата в певне привілейоване становище, яке значно легше використовується чоловіками за наявності чоловічого корпоративізму, економічних підвалин та необтяженості домашньою сферою діяльності. У законодавстві норми такої привілейованості становища навіть мають виражене гендерне наповнення, яке скрупульозно виписане. Вони торкаються в основному турботи держави про соціально-економічний стан народного депутата-жінки або чоловіка і його сім'ї. Така турбота продовжується й тоді, коли він втрачає свої повноваження, тобто отримує забезпечення на все подальше життя. Як приклад, можуть бути, зокрема, такі норми.

Так, відповідно до частини п'ятої статті 20 Закону «Про статус народного депутата України» Верховна Рада України забезпечує колишньому народному депутату безпосередньо після закінчення строку його повноважень, на період його працевлаштування, виплату матеріальної допомоги у розмірі заробітної плати з урахуванням всіх доплат і надбавок, яку отримують працюючі народні депутати, але не більше одного року, а в разі навчання чи перекваліфікації – не більше двох років після закінчення строку повноважень народного депутата. У разі неможливості працевлаштування після зазначеного строку за колишнім народним депутатом зберігається виплата матеріальної допомоги у розмірі 50 відсотків заробітної плати з урахуванням всіх доплат і надбавок, яку отримують працюючі народні депутати, до досягнення ним пенсійного віку за умови, що трудовий стаж його перевищує *25 років для чоловіків і 20 років для жінок*.

У частині дванадцятій статті 20 Закону визначено, що у разі досягнення встановленого законом пенсійного віку за наявності трудового стажу *для чоловіків – не менше*

25 років, для жінок – не менше 20 років, а також у разі визнання інвалідом I або II групи народному депутату призначається пенсія в розмірі 80 відсотків місячної заробітної плати працюючого народного депутата на момент призначення пенсії. За кожний повний рік роботи понад 25 років для чоловіків і 20 років для жінок пенсія за віком і за інвалідністю збільшується на один відсоток наведеного вище заробітку, але не більше 90 відсотків зазначеного заробітку, без обмеження граничного розміру пенсії.

Відповідно до частини дев'ятої статті 20 Закону *дружина (чоловік) народного депутата* діючого скликання, у разі її (його) переїзду на проживання до міста Києва, за її (його) бажанням звільняється із свого місця роботи і повертається до нього в порядку переведення. Державна служба зайнятості першочергово пропонує їм рівноцінну роботу (службу). Частиною одинадцятою статті 20 Закону визначено, що *дружині (чоловіку) народного депутата*, звільненій (звільненому) у зв'язку з переїздом народного депутата для виконання депутатських повноважень у Верховній Раді України, у разі непрацевлаштування її (його) за місцем проживання чоловіка (дружини) перерва в роботі зараховується до загального і безперервного стажу роботи (служби). На вказаний період за *дружиною (чоловіком) народного депутата* зберігається місце роботи (служби), стаж роботи (служби) за спеціальністю, стаж роботи (служби), що дає право на встановлення відсоткових надбавок до заробітної плати, відсоткових надбавок й одержання виплат за вислугу років (за стаж роботи за спеціальністю на даному підприємстві), на виплату винагороди за результатами роботи підприємств, установ і організацій за рік, а також стаж роботи, що дає право на пенсію на пільгових умовах і в пільгових розмірах, якщо ця особа на момент переїзду не менше півроку займала посаду або працювала за професією, що передбачає такі пільги.

Якщо протягом трьох місяців після закінчення строку депутатських повноважень народний депутат змінив місце постійного проживання, то державна служба зайнятості першочергово пропонує його *дружині (чоловіку)* рівноцінну роботу (службу) за її (його) бажанням і згодою.

Зазначені норми Закону не містять обмежень чи привілеїв за ознакою статі для членів сім'ї народного депутата України, а також положень, які б унеможливили реалізацію їх положень для жінок і чоловіків, а тому їх слід вважати гендерно збалансованими. У цьому разі гендерна збалансованість є привабливою для попадання в народні депутати. І тут чоловіки активно використовують усі можливості, щоб не допустити правового унормування позитивних тимчасових заходів. Навіть вісім статей Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», у яких йдеться про позитивну дискримінацію, не спонукають парламент до прийняття таких норм у законодавстві, що гарантували проходження жінок до парламенту і сприяли б гендерній його збалансованості. Бо прийняття норм про позитивну дискримінацію автоматично порушувало б систему попадання в депутати, яка вже склалася і сприяє постійному відтворенню кожного попереднього складу парламенту за невеликими відступами, які найбільш стосуються саме жінок.

Четвертий чинник. Обмеженість гендерного світогляду у чоловічого населення країни.

Часто свідомо і в більшості підсвідомо протидія чоловіків входженню жінки в політику пов'язана з усталеним розумінням ними влади як застосування сили. У традиційних

суспільствах вона розглядалася як метод утвердження при владі і як метод управління. Сила у свідомості пов'язувалася також із страхом, який століттями на території України насаджувався вогнем і мечем.

Підсвідомість у багатьох чоловіків і нині підтримується й живиться силовими гендерними стереотипами: «політика – чоловіча справа», «політик – сфера не для жінок», «жінка – не для політики» й т. ін. Публічна пропаганда, яка формується в основному чоловіками й ґрунтується на підходах чоловічого бачення змін і перетворень, зосереджена великою мірою на представленні жінки як суб'єкта, пов'язаного в основному з реалізацією природних функцій і не здатного в цілому до участі в публічних формах організації суспільного й державного життя. Такий підхід у свідомості багатьох тримається на пристрасному зберіганні «жалісливої», «повної співстраждання до жінки» концепції, а саме «концепції захисту становища жінок». Причому, спираючись на цю концепцію, вони вбачають можливість «підвищити соціальний статус жінок» силами тих чоловіків, які так відсторонюють жінку від прагнення взяти участь у самопідвищенні цього статусу через діяльність у владних структурах. Вони ладні ще більше підвищити цей статус жінки в домашньому господарстві, ніде не зосереджуючи уваги на участі в ньому чоловічої сили, на ролі батьківства, на відповідальності за нього й т. ін.

Прогресивна сучасність керується не потребою чоловіка-заступника. Проблема самореалізації сучасної жінки в її потребі чоловіка-партнера. Тут також не стільки проблема в жінці-матері, як проблема в новому підході до чоловіка-батька в домашньому вогнищі. Конституційне закріплення їх рівності, як і рівноцінної турботи про материнство й батьківство, а також про дитинство з боку держави про них, не знімає проблеми реальних перетворень. Сильна жінка, яка прагне вийти з кола приватних інтересів, не лише мусить шукати доступу до чоловічого світу, а й мати чітку життєву програму, складовими якої мають стати: перетворення чоловічого світу, вплив на чоловічі ідеали і цим самим ставити під сумнів минулі п'єдестали в умовах сьогодення; творити жіночі п'єдестали, випрацьовувати політичні ідеали жінки-політика, утверджувати принципи товариськості й розвінчувати мономаскулінність у політиці, шукати активного спілкування жінок-політиків між собою. Жіночий голос політика має заговорити власним голосом, щоб зняти верховенство політика-чоловіка.

Велика кількість чоловіків, серед яких є й народні депутати, у масі своїй відчужено, а нерідко з іронією і часто із здивуванням, ще вимовляють визнаний світом гендерний підхід. Це свідчить про несформоване в них європейське мислення, відсутність аналізу світових процесів, обмеженість гуманітарної політики національною замкненістю і традиційними поглядами на заплановані перетворення, а, отже, й на темпи їх здійснення, ігнорування параметрів світового виміру прогресу тих суспільств, де гендерний індекс розглядається як важливий індикатор суспільного розвитку.

В Україні особливо серед чоловічого складу політиків часто підміняються гендерні проблеми демографічними, тобто проблемами народжуваності. Водночас є намагання стверджувати, що входження жінки в політику тягне за собою не що інше, як скорочення народжуваності, як вимирання нації. За цим цілеспрямовано криється: прихованість або ігнорування загальної європейського скорочення народжуваності, у якій Україна займає своє місце; слабкість економічної політики останніх десятиліть, що привела до злиденності частини нації; несформованість соціальної політики, що стає все більш

визначальною у світі і яка ще й досі в Україні перебуває у стані меншовартісності, а не сфери відтворення ЛЮДИНИ з усією гамою її гендерних властивостей.

Особливо загострюється проблема становища жінки і чоловіка під час виборчого процесу. Чоловіча активність у змаганні з жінкою особливо зосереджується на патріархальному її становищі. На таких постулатах будується реклама, потоки матеріалів у газетах, на радіо, телебаченні, яким ще не навчилися протистояти сучасна жінка й сучасний чоловік з авангардним мисленням.

П'ятий чинник. Обмеженість у політичних поглядах керівного складу окремих жіночих організацій.

У жіночому русі мало організацій, здатних активно протистояти напорі архаїзму з боку чоловіків у ставленні до жінки, обізнаних із сучасним світоглядом вільної жінки і вміють активно діяти в нових умовах. Багато з них свідчать про повну індиферентність громадсько-політичної позиції, про політичну безпорадність з боку жіночої громадськості. Вони створені за різного роду інтересами. Чоловіки не бачать в такій жіночій діяльності конкуренції для себе й не потребують підтримки таких жіночих структур. Партії не формують в цих організаціях середовища, з якого могли б черпати активістів, залучати до свого членства. Якщо в окремих випадках це й відбувається, то залишається ще випадковим. «Чоловічі» політичні партії часто є чоловічими економічними кланами, де жінці як активній політичній силі немає місця.

Шостий чинник. Людський потенціал України, значна частина якого має традиційні погляди на приватну жінку і громадського чоловіка.

В Україні потік модерного, прогресивного розвитку, де кожна людина – жінка і чоловік є вільною і становить як соціальну цінність, так і самоцінність у всіх сферах її самовираження, є надто вузький. Виходячи з цього, чоловічий актив не завжди у своїй діяльності прагне до такої форми діяльності, яка спрямована на використання жіночого потенціалу в публічній діяльності, без чого конституційні цілі залишаються великою метою.

Розвиток політичної демократії, творення соціальної держави, розширення й забезпечення прав і свобод громадян розглядаються як можливі, і лише в самих низах суспільства. Коли йдеться про включення жінки, як рівного суб'єкта, до процесу прийняття рішень, до вироблення загальнодержавних, загальнонаціональних стратегій суспільного розвитку з метою виведення жіночого соціуму за межі приватного життя і включення в суспільний процес обох статей як рівних у можливостях, тоді найчастіше чоловіки говорять про надуманість цього питання. Такого включення не допускає навіть значна частина народних депутатів України, про що свідчать їх виступи в парламенті, перед населенням, у засобах масової інформації.

Отже, постає питання щодо можливостей зміни гендерної ситуації в органах законодавчої влади України, а, отже, і забезпечення гендерної рівності через їх діяльність. Національна практика за радянських часів і вся сучасна міжнародна практика формування законодавчих органів підтвердила єдиний на початковій стадії демократичних форм формування цих органів – вжиття тимчасових заходів, а саме квотування. Підписавши і ратифікувавши Конвенцію щодо ліквідації всіх форм дискримінації щодо жінок, приєднавшись своїм підписом до інших міжнародних документів світового і європейського рівня, Україна власне сприйняла такі тимчасові заходи як можливу фактичну реальність.

Реальність усе більше потребує подолання історичної несправедливості стосовно політичного становища жінки, її можливостей впливати на політику. Сучасність потребує компенсаторних заходів, спрямованих на подолання перешкод для жінок щодо входження їх до системи влади. Питання про тимчасові заходи, позитивні дії широко поставлені, але не регламентовані в Законі «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». У сучасних умовах необхідна розгорнута практика конструктивних гендерних перетворень у системі законодавчої влади.

Україна має бути готова й до того, що РИЗИКИ: введення квотування буде супроводжуватися й розв'язанням низки проблем, серед яких:

- постане питання про дефіцит жінок-практичних політиків;
- можливість виникнення «скляної стелі» і «скляної стіни»;
- намагання з боку чоловіків підібрати й допустити до влади тих жінок, з якими їм зручно працювати, які відображають їхні інтереси й потреби, якими легко управляти, маніпулювати;
- протидія чоловіків щодо залучення жінок – політиків професіоналів, які можуть за своїми здібностями загрожувати їм об'єктивно витіснити їх з місць, які вони займають;
- протидія прийняттю рішень, у яких відображаються гендерні проблеми;
- суперечності в середині політичних партій між прихильниками гендерної рівності і їх супротивниками та ін.

Жодна політика в сучасних умовах не є результативною без врахування гендерного фактора, без спрямування її дії на реалізацію вимог і потреб сучасної жінки й чоловіка. Існує і зворотній зв'язок, коли жінка і чоловік здатні й мають механізми зв'язку зі структурами, що приймають політичні рішення, вносять корективи в управлінський процес, оцінюють наслідки політики, її результати, виражені в реальних підрахунках, передбачуваних і непередбачуваних, підсумках, становищі, проведеному аналізу сучасності й прорахунках на перспективу.

2.4. АКТИВІЗАЦІЯ ГЕНДЕРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ

З кінця 1990-х років – початку ХХІ століття активізувалась діяльність щодо гендерних перетворень в українському парламенті. Свідченням цього є й той факт, що протягом 1999г2005 рр. до Верховної Ради України надійшло в порядку законодавчої ініціативи вісім законопроектів із рівних прав і можливостей жінок і чоловіків. Показовим щодо цього є розширення числа суб'єктів законодавчої ініціативи, які виявили інтерес до гендерної проблематики (додаток 3, табл. 6).

Законопроекти обговорювалися на багатьох круглих столах, конференціях і нарадах для народних депутатів України, на наукових і науково-практичних конференціях. У вересні 2005 р. парламент прийняв «Закон про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». У ньому окреслені повноваження законодавчої влади з питання рівності статей, зокрема визначення основних засад гендерної політики держави.

Такі засади мають бути ще вироблені як один із найважливіших політичних і юридичних документів, що концептуально визначатимуть позиції України у сфері гендерних перетворень. У них повинно бути відображене звільнення від старих соціальних

відносин, суспільних та державних утворень й утвердження ефективніших соціальних і управлінських технологій. Необхідна нова культура гендерних відносин у самих державних структурах і в напрямках діяльності цих оновлених структур. Така діяльність і відповідальність за неї мають спиратися на оновлені розрахунки, зокрема зважати на те, що:

- населення країни складається з чоловіків і жінок, і жодна політика, що не бере до уваги обидві статі, в остаточному підсумку буде неефективною, обмеженою і не викликатиме довіри;
- необхідно застосовувати в усій законодавчій діяльності України принципу забезпечення рівності прав і можливостей жінок і чоловіків. Відповідно до міжнародних документів принцип гендерної рівності має бути визначеним як фундаментальний у всій загальнодержавній діяльності;
- необхідно здійснювати парламентський контроль за виконанням законодавчих актів з питань забезпечення гендерної рівності.
- У Законі наголошується на необхідності й потребі у прийнятті таких актів. На це особливо націлюється, коли йдеться про гендерно-правову експертизу законодавства:
- юридично визначається гендерна політика держави і механізми її інтегрування в усі сфери життя суспільства. Закон власне взаємопов'язує в ній впровадження гендерних підходів із створенням справедливого суспільства і стійкого й ефективного його розвитку;
- акцентується увага Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини на дотримання рівних прав і можливостей у рамках здійснення контролю за додержанням прав і свобод людини і громадянина. У щорічній доповіді Уповноваженого мають висвітлюватися питання дотримання рівності прав і можливостей статей.

У Законі, на жаль, не йдеться щодо створення посади Уповноваженого Верховної Ради з рівних прав і можливостей, хоча потреба в цьому реально існує. Практика, наприклад, пострадянської Республіки Литва це підтвердила. Необхідність у цьому підтверджує також досвід Швеції, Словенії, Німеччини та інших країн. Ці країни детально виписали компетенцію уповноважених, які сприяють дотриманню рівних можливостей жінок і чоловіків і слідкують за виконанням закону. Саме в такому разі Закон не залишається декларативним.

Розвиток активності щодо гендерних перетворень виражається в законотворчій діяльності парламентських комітетів Верховної Ради. Усе більше розширяється коло парламентських комітетів, що виявляють зацікавленість до проблем гендеру і намагаються практично долучитися до розробки документів із гендерних питань.

Комітет Верховної Ради з питань прав людини, національних меншин і міжнародних відносин за підтримки Програми рівних можливостей ПРООН й у співпраці з Міністерством України у справах сім'ї, молоді та спорту ініціював проведення третіх і четвертих парламентських слухань саме з гендерної проблематики.

З 1995 по 2007 рік в Україні питання становища статей розглядалося чотири рази на парламентських слуханнях, за результатами яких Верховна Рада України приймала відповідні постанови (додаток 3, табл. 7).

Порядок денний парламентських слухань і прийняті за їх результатами Постанови Верховної Ради України показують, що в листопаді 2006 р. вперше поставлено акцент на

розгляді питань власне ґендерної рівності «Рівні права та рівні можливості в Україні: реалії та перспективи», що є ознакою поступового вироблення в Україні ґендерної культури, що перемагає.

На відміну від перших і других парламентських слухань, що розглядали в основному становище жінок, останні слухання акцентували інтенсифікацію саме ґендерних перетворень і формування ґендерної культури в українському суспільстві, враховуючи особливості жіночого і чоловічого соціуму. Це демонструє відхід від патерналістськи спрямованої політики «поліпшення становища жінок» й утвердження політики рівних прав і можливостей жінок і чоловіків. Постанови Верховної Ради України, що затвердили рекомендації парламентських слухань, власне розкрили підхід законодавчого органу до ґендерних проблем суспільства і конкретизували напрями й механізми їх розв'язання.

Розширення міжнародних зв'язків України, вивчення світового досвіду формування і впровадження ґендерної політики, спільні з іншими країнами дії щодо утвердження ґендерної рівності засвідчують заходи, організовані й проведені Комітетом Верховної Ради України у закордонних справах у співпраці з Програмою рівних можливостей ПРООН. У листопаді 2006 р. ними було проведено Міжпарламентський круглий стіл «Роль парламенту у забезпеченні ґендерної рівності: міжнародний досвід», у роботі якого взяли участь представники парламентів і дипломатичних представництв Білорусії, Грузії, Литви, Польщі, Фінляндії і Швеції. На ньому прийнято Меморандум про важливість створення Міжпарламентської асамблеї паритетної демократії як сталої форми співпраці між парламентами з питань ґендеру. Відкритість Української держави до співпраці з іншими державами у сфері ґендеру є явищем нового, характерного для сучасного світу.

Інтенсифікації ґендерних перетворень сприяє діяльність Підкомітету з міжнародних відносин і ґендерної політики Комітету ВР України з питань прав людини, національних меншин і міжнародних відносин. Підкомітет аналізує ґендерну ситуацію в Україні, організовує широке обговорення, розробляє кроки до встановлення ґендерної демократії. Оскільки Підкомітет орієнтований на вдосконалення ґендерної політики, то можна очікувати на його активність щодо активізації інтересу до ґендерних проблем з боку партійних фракцій парламенту, які ще не виявляють необхідної зацікавленості до ґендерної проблематики.

Діяльність парламенту щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків передбачає його активність щодо розширення вітчизняного законодавства з ґендеру. Цього потребує й суспільство. Як свідчать соціологічні дослідження, лише 12 % опитаних громадян розглядають рівень розвитку законодавчої бази з ґендеру як високий, а основна частина респондентів сприймають його як посередній (44 %) і як низький (36 %). Отже, забезпечення ґендерної рівності потребує активізації діяльності всіх структур у системі законодавчої влади щодо здійснення в перспективі ґендерної експертизи чинного законодавства і творення нових ґендерних норм з урегулювання ґендерних відносин, створення політичної і юридичної бази для оптимального інтегрування ґендерної політики в усі сфери соціального життя, формування і дієвості механізму ґендерних перетворень і забезпечення цього процесу виконавчою владою.

2.5. КОМПЕТЕНЦІЯ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ: ҐЕНДЕРНИЙ ПІДХІД

Компетенція Верховної Ради України є великою за обсягом, але водночас збалансованою порівняно з компетенцією інших органів державної влади. Конституція України заснувала «сильний» парламент, не даючи змоги главі держави й урядові домінувати на внутрішньополітичній арені. Як і всі інші вищі органи державної влади, Верховна Рада України є органом загальної компетенції, тобто її повноваження стосуються практично всіх сфер суспільного життя.

У сфері державного будівництва до повноважень Верховної Ради України належить законодавче визначення:

- 1) засад внутрішньої і зовнішньої політики України;
- 2) засад організації й діяльності органів виконавчої влади, основ державної служби;
- 3) організації державної статистики й інформатики;
- 4) територіального устрою України;
- 5) судоустрою і судочинства, статусу суддів;
- 6) організації й діяльності прокуратури, органів дізнання і слідства; нотаріату, органів і установ виконання покарань;
- 7) основ організації і діяльності адвокатури;
- 8) засад місцевого самоврядування;
- 9) статусу столиці України, спеціального статусу інших міст;
- 10) організації і порядку проведення виборів і референдумів;
- 11) визначення організації і порядку діяльності Верховної Ради України, статусу народних депутатів;
- 12) порядку використання і захисту державних символів;
- 13) державних свят;
- 14) державних нагород та ін.

Крім того, важливими повноваженнями парламенту в даній сфері є призначення виборів Президента України, призначення чергових і позачергових виборів до органів місцевого самоврядування, а також призначення чи обрання на посади і звільнення з посад у випадках, передбачених Конституцією України.

У сфері забезпечення конституційної законності й правопорядку Верховна Рада України здійснює усунення Президента України з поста в порядку імпічменту, а також дострокове припинення повноважень Верховної Ради Автономної Республіки Крим за наявності висновку Конституційного Суду України про порушення нею Конституції України або законів України. Не менш як 45 народних депутатів мають право на конституційне звернення до Конституційного Суду України.

У сфері забезпечення обороноздатності і національної безпеки України до компетенції Верховної Ради України належить:

- 1) законодавче визначення основ національної безпеки, організації Збройних Сил України і забезпечення громадського порядку; правового режиму державного кордону України; правового режиму воєнного і надзвичайного стану;
- 2) оголошення за поданням Президента України стану війни і укладення миру;
- 3) схвалення рішення Президента України про використання Збройних Сил України та інших військових формувань у разі збройної агресії проти України;

4) затвердження загальної структури, чисельності, визначення функцій Збройних Сил України, Служби безпеки України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, а також Міністерства внутрішніх справ України;

5) схвалення рішення про надання військової допомоги іншим державам, про направлення підрозділів Збройних Сил України до іншої держави чи про допуск підрозділів збройних сил інших держав на територію України;

6) затвердження протягом двох днів з моменту звернення Президента України указів про введення воєнного чи надзвичайного стану в Україні або окремих її місцевостях;

7) затвердження протягом двох днів з моменту звернення Президента України указів про загальну або часткову мобілізацію та ін.

У сфері забезпечення основних прав і свобод громадян Верховна Рада України затверджує засади державної політики в галузі прав людини, здійснює законодавче визначення прав і свобод людини і громадянина, гарантій цих прав і свобод; основних обов'язків громадян; громадянства, правосуб'єктності громадян, статусу іноземців і осіб без громадянства; прав корінних народів і національних меншин; порядку застосування мов; засад регулювання праці й зайнятості; засад утворення і діяльності об'єднань громадян, засобів масової інформації; оголошення амністії та ін.

У бюджетно-фінансовій сфері Верховна Рада України має право:

1) затверджувати Державний бюджет України і вносити зміни до нього;

2) здійснювати контроль за виконанням Державного бюджету України; приймати рішення щодо звіту про виконання Державного бюджету України;

3) законодавчо визначати статус національної валюти, а також статус іноземних валют на території України;

4) законодавчо визначати систему оподаткування, податки і збори;

5) встановлювати порядок утворення і погашення державного внутрішнього і зовнішнього боргу;

6) визначати порядок випуску й обігу державних цінних паперів, їх види і типи;

7) затверджувати рішення про надання Україною позик і економічної допомоги іноземним державам і міжнародним організаціям;

8) затверджувати рішення про одержання Україною від іноземних держав, банків і міжнародних фінансових організацій позик, не передбачених Державним бюджетом України, здійснювати контроль за їх використанням;

9) призначати на посаду і звільнювати з посади Голову Національного банку України за поданням Президента України;

10) призначати і звільняти половину складу Ради Національного банку України та ін.

У сфері економіки до компетенції Верховної Ради України належить:

1) затвердження загальнодержавних програм економічного розвитку;

2) законодавче визначення правового режиму власності;

3) законодавче визначення правових засад і гарантій підприємництва, правил конкуренції і норм антимонопольного регулювання;

4) правове регулювання засад зовнішньоекономічної діяльності;

5) законодавче визначення засад створення і функціонування фінансового, грошового, кредитного та інвестиційного ринків;

6) визначення порядку створення і функціонування вільних та інших спеціальних зон, що мають економічний режим, відмінний від загального;

7) законодавче визначення засад організації й експлуатації енергосистем, транспорту і зв'язку та ін.

У соціальній сфері до відання українського парламенту належить затвердження концепції державної соціальної і сімейної політики, законодавче визначення основ соціального захисту населення, форм і видів пенсійного забезпечення; засад регулювання шлюбу і сім'ї, охорони дитинства, материнства, батьківства, виховання, освіти, культури й охорони здоров'я; засад регулювання демографічних і міграційних процесів, засад благодійницької діяльності та ін.

У сфері забезпечення екологічної безпеки України Верховна Рада України уповноважена здійснювати:

1) законодавче визначення засад використання природних ресурсів, виключної (морської) економічної зони, континентального шельфу; засад освоєння космічного простору;

2) затвердження протягом двох днів з моменту звернення Президента України указів про оголошення окремих місцевостей зонами надзвичайної екологічної ситуації;

3) затвердження програм охорони довкілля.

У статтях 8, 9 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» зазначено, що Верховна Рада України:

- визначає основні засади ґендерної політики держави;
- застосовує в законодавчій діяльності принцип забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків;
- у межах, передбачених Конституцією України, здійснює парламентський контроль за виконанням законодавчих актів з питань забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків.

До повноважень Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини відноситься:

- у рамках здійснення контролю за додержанням прав і свобод людини і громадянина здійснює контроль за дотриманням рівних прав і можливостей жінок і чоловіків;
- розглядає скарги на випадки дискримінації за ознакою статі;
- у щорічній доповіді висвітлює питання дотримання рівних прав і можливостей жінок і чоловіків.

2.6. ҐЕНДЕРНА СКЛАДОВА ПІД ЧАС РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНИХ ФУНКЦІЙ ВЕРХОВНОЮ РАДОЮ УКРАЇНИ

Функції Верховної Ради України можна виділити за двома основними критеріями: за формами діяльності і за об'єктами державно-владного впливу.

За формами діяльності, зазвичай, розрізняють законодавчу, установчу і контрольну функції парламенту, а за об'єктами – політичну, економічну та соціальну.

Прерогативною функцією Верховної Ради України є законодавча. Визнання Верховної Ради єдиним законодавчим органом країни означає, що жодний закон України не може бути прийнятий, якщо він не розглянутий і не схвалений парламентом, а сам парламент має повну компетенцію у сфері законодавства. Жоден інший орган державної влади не має права приймати нормативно-правові акти вищої юридичної сили, виступаючи від імені українського народу.

Через законотворчу діяльність Верховної Ради реалізується принцип народного суверенітету. За обсягом законодавчих повноважень Верховна Рада України належить до легіслатур (від латин. *legis* (*lex*) закон і *latus* встановлений) з необмеженою сферою законодавчих повноважень, тобто до парламентів, наділених правом парламентського верховенства (суверенітету). За Конституцією України парламент має право приймати закони з будь-яких питань. Водночас, Основний Закон (ст. 92) передбачає перелік питань, які підлягають виключно законодавчій регламентації: основи правового статусу особи, засади використання природних ресурсів, основи соціального захисту, правовий режим власності, засади зовнішніх зносин, територіальний устрій України, судоустрій, засади місцевого самоврядування, правовий режим державного кордону, організація і порядок проведення виборів і референдумів, організація і порядок діяльності Верховної Ради України, Державний бюджет України, одиниці ваги, міри і часу, державні нагороди та ін.

Будучи законодавчим органом, Верховна Рада України має й деякі контрольні повноваження стосовно Президента України й органів виконавчої влади. Щодо Президента цей контроль здійснюється шляхом аналізу й оцінки конституційності і законності його рішень і дій. У випадку скоєння Президентом державної зради чи іншого злочину парламент уповноважений притягнути його до конституційно-правової відповідальності у вигляді імпічменту (англ. *impeachment* – процедура притягнення до парламентського суду вищих посадових осіб держави), а за наявності сумнівів у конституційності правових актів глави держави парламентарі мають право звернутись до Конституційного Суду України з конституційним поданням.

Значними контрольними повноваженнями наділений парламент і щодо органів виконавчої влади. Такий контроль здійснюється шляхом затвердження Державного бюджету України і внесення до нього змін, контролю за виконанням цього бюджету, прийняття рішень зі звіту про його виконання (п. 4 ст. 85), контролю за діяльністю Кабінету Міністрів України (п. 13 ст. 85). Верховна Рада України за пропозицією не менше 1/3 народних депутатів України від її конституційного складу може розглянути питання про відповідальність Кабінету Міністрів України і прийняти резолюцію недовіри Кабінету Міністрів більшістю від конституційного складу Верховної Ради України (ст. 87). Досить ефективними формами контролю за урядовою діяльністю є парламентські слухання і слухання в комітетах, «Дні Уряду» в парламенті. Відповідно до вимог п. 2 ст. 10 Закону «Про комітети Верховної Ради України», на пропозицію комітету керівники Кабінету Міністрів, міністерств, комітетів, відомств, інших органів виконавчої влади зобов'язані прибути на його засідання і дати роз'яснення щодо питань, які розглядаються цим комітетом у порядку виконання контрольних повноважень. Згідно зі ст. 9.1.10 Регламенту Верховної Ради України, Міністерство фінансів щомісяця повинно надсилати Комітету з питань бюджету необхідну інформацію про стан бюджету і його виконання.

Ст. 86 Конституції України закріпила право народного депутата на сесії Верховної Ради звернутися із запитом до Кабінету Міністрів України, до керівників інших органів державної влади, які, у свою чергу, зобов'язані повідомити народного депутата про результати розгляду його запиту. Водночас, Закон «Про статус народного депутата України» передбачає, крім депутатського запиту (ст. 15), ще й

депутатське звернення (ст. 16), яке відрізняється від попереднього сферою охоплюваних питань, процедурою та юридичними наслідками розгляду.

Як свідчить політико-правовий досвід країн з усталеними демократичними традиціями, парламентський контроль є одним із найефективніших засобів контролю за адміністрацією, який забезпечує проведення законодавчо оформленого політичного курсу, визначення необхідних змін у програмах і діяльності уряду, запобігання просявам корупції і марнотратства. Водночас він є надійним каналом опосередкованого інформування громадськості про різні аспекти державного управління.

Установча функція парламенту насамперед пов'язана з установленням політичної системи і системи органів публічної влади, що здійснюється через прийняття Конституції. Крім того, установча функція Верховної Ради України передбачає наявність широких номінаційних повноважень, тобто повноважень, пов'язаних із призначенням, обранням, наданням згоди на призначення або звільнення посадових осіб, а також із формуванням інших органів публічної влади. Зокрема, парламентом здійснюється надання згоди на призначення Президентом Прем'єр-міністра України, Голови Антимонопольного комітету України, Голови Фонду державного майна України, Голови Державного комітету телебачення і радіомовлення, безстрокове призначення на посади суддів, призначення третини складу Конституційного Суду України, половини складу Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення та ін.

Усі зазначені функції Верховної Ради України пов'язані з виконанням представницької функції, оскільки згідно з Декларацією про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. тільки вона може виступати від імені всього українського народу.

Ґендерні підходи при реалізації контрольної функції парламенту.

Комітети, до компетенції яких віднесено підготовку і попередній розгляд питань, що належать до повноважень Верховної Ради України, відіграють ключову роль у здійсненні нею функцій парламентського контролю. Відомо, що найбільш активну і свідому частину громадянського суспільства складають неурядові організації. Розширення конструктивної співпраці з ними, у тому числі з тими, що поглиблено займаються ґендерними, дає відчутні можливості для посилення контролю за здійсненням ґендерної політики в Україні, дотриманням рівних прав, свобод і можливостей для жінок і чоловіків, утвердженням ґендерної демократії й формуванням ґендерної культури в суспільстві. Для державної ґендерної діяльності всіх гілок влади, усіх відомств має бути характерним: вироблення ґендерних стратегій і способів їх досягнення; цілеспрямована розробка планів, програм щодо втілення ґендерних стратегій; узгодження державних механізмів забезпечення ґендерної рівності з громадськими; ґендерна експертиза чинного законодавства, вироблення у разі потреби відповідних змін і доповнень до чинних законів, гарантування здійснення державної політики щодо ґендерної рівності; сприяння науковим установам у розробці ґендерних проблем і проведенні ґендерного аналізу соціальних процесів у країні, поглиблення ґендерної статистики тощо.

Історично зрозумілий наголос на політиці щодо становища жінок не виключає, а навпаки, передбачає в структурі ґендерної політики значну увагу поліпшенню становища чоловіків, а також формування в них ґендерної свідомості, ґендерної культури поведінки, орієнтації на паритетність відносин із жінкою.

У профільних комітетах, як відомо, попередньо розглядаються 24 обов'язкові доповіді і звіти, періодичне подання яких до Верховної Ради України передбачене Конституцією України і Законами України, що дає можливість проаналізувати гендерний стан справ у різних сферах суспільного життя і в разі необхідності звернути увагу не лише відповідних органів виконавчої влади, але й внести результати аналізу на пленарне засідання для їх обговорення і прийняття відповідного рішення.

Рекомендації комітетів підлягають обов'язковому розгляду органами державної виконавчої влади, органами місцевого самоврядування й об'єднаннями громадян, підприємствами. Про результати розгляду і вжиті заходи має бути повідомлено комітетам у встановлений ними термін.

Ефективною формою контролю можуть бути слухання з гендерних питань у комітетах, у ході яких з'являється можливість дати оцінку гендерного впливу політики, щоб уникнути негативних наслідків для суспільства і покращити якість й ефективність політичних рішень (законодавство, державні, стратегічні або вузькогалузеві програми).

ВИСНОВОК

Отже, для стратегії впровадження гендерних підходів ключовими є поняття статі, гендеру, гендерної рівності. Гендерна рівність (соціальна рівність між жінками й чоловіками) означає, що всі люди мають право вільно розвивати свої особистісні якості й робити вибір без обмежень, що накладаються чітко визначеними гендерними ролями, що різна поведінка, очікування і потреби жінок і чоловіків мають однаково цінуватися і заслуговують на однакову повагу.

Очевидно, що формальна рівність – це тільки один крок у напрямку реальної рівності. Для компенсації минулої і наявної дискримінації можуть знадобитися спеціальні заохочувальні заходи, преференційне ставлення.

У політиці чоловіче панування дискримінаційно зорієнтоване вже на стадії формування законодавчої влади. Жінка, будучи віддалена від власності, а, отже, відсторонена від керівництва, виявляється обмеженою й у проходженні до влади, де приймаються рішення соціально-економічного та іншого характеру і від яких залежить великою мірою її соціально-економічне становище і забезпечення гендерної рівності. Усе це свідчить про суттєво звужені політичні, економічні і правові можливості для жінок потрапити до парламенту. Якщо за мажоритарної системи можна було посилатися на небажання виборців обирати жінок, то нині гендерний дисбаланс формується у політичних партіях і передусім – їх керівництвом.

Отже, здійснювані в Україні гендерні перетворення відбуваються поза аналізом і практикою українських політичних партій, які фактично є нейтральними до гендерного виміру соціальних процесів. Цією гендерною індиферентністю вони об'єктивно стримують протікання й розвиток позитивних щодо гендерної рівності процесів і не сприяють досягненню прогресу у цій сфері. Утвердження жінок, висунення політичних лідерів з їх середовища, узагальнення реального становища і соціального статусного стану 54 % жіночого населення країни відбуваються поза партійним середовищем.

Виклики сучасності потребують створення партій оновленого типу, розширення в них жіночої представленості, перегляду партійних програм з урахуванням гендерних перспектив, розширення стратегії конкретних дій щодо просування жінок до виборних і

урядових органів, здійснення ґендерного аналізу партійного будівництва, кадрового складу політичних партій.

Для оцінки стану справ із ґендерної рівності доводиться враховувати етнічні, класові відмінності, такі виміри, як дискримінація за віком, станом здоров'я, сімейним статусом, сексуальною орієнтацією. Ґендерний аналіз є важливим на всіх етапах здійснення заходів у сферах політики: планування, впровадження, моніторингу та оцінювання. Під час проведення ґендерних слухань для оцінки ґендерного впливу доцільно враховувати критерії, визначені в Європейському Союзі, а саме: – відмінності між чоловіками і жінками у сфері політики, такі як:

1) участь (статевий склад цільових груп/групи населення, представництво жінок і чоловіків на посадах, відповідальних за прийняття рішень);

2) ресурси (розподіл критично важливих ресурсів, як то час, простір, інформація та гроші, політична й економічна влада, освіта і професійна підготовка, робота й кар'єра, нові технології, послуги з охорони здоров'я, транспортні засоби, вільний час);

3) норми й цінності, які впливають на ґендерні ролі, розподіл праці за ґендерними ознаками, ставлення й поведінка жінок і чоловіків, відповідно, і нерівність цінностей жінок і чоловіків, або чоловічих і жіночих характеристик;

4) права, які стосуються прямої і непрямой дискримінації за статтю, прав людини (включаючи свободу від сексуального насилля і позбавлення привілеїв), і доступ до судочинства в правовому, політичному або соціально-економічному оточенні;

5) як державна політика впливає на усунення нерівності та сприяє рівності між чоловіками й жінками (це стосується представницького співвідношення, розподілу ресурсів, переваг, завдань й обов'язків у приватному і громадському житті, цінностей і уваги, що приділяється чоловікам і жінками, чоловічим і жіночим характеристикам, а також поведінки й пріоритетів).

Жодна політика в сучасних умовах не є результативною без урахування ґендерного фактора, без спрямування її дії на реалізацію вимог і потреб сучасної жінки й чоловіка. Існує і зворотній зв'язок, коли жінка і чоловік здатні й мають механізми зв'язку зі структурами, що приймають політичні рішення, вносять корективи в управлінський процес, оцінюють наслідки політики, її результати, виражені в реальних підрахунках, передбачуваних і непередбачуваних, підсумках, становищі, проведеному аналізі сучасності й прорахунках на перспективу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. Із змінами, внесеними Законом України від 8 грудня 2004 р. № 2222-IV. – К., 2006. – 124 с.
2. Закон України «Про державну службу» від 16 грудня 1993 р. № 3723-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua.
3. Указ Президента України «Про Концепцію адаптації інституту державної служби в Україні до стандартів Європейського Союзу» від 5 березня 2004 р. № 278 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.president.gov.ua.
4. Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» від 15 листопада 2001 р. № 2789-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua.

5. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 08 вересня 2005 р. № 2866-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua.
6. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України “Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків”» від 15 квітня 2008 р. № 274-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua.
7. Указ Президента України «Про підвищення соціального статусу жінок в Україні» від 25 квітня 2001 р. № 283/2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua.
8. Указ Президента України Про Концепцію розвитку законодавства про державну службу в Україні від 20 лютого 2006 р. №140/2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.president.gov.ua.
9. Постанова Кабінету Міністрів «Про затвердження державної програми протидії торгівлі людьми на період до 2010 року» від 7 березня 2007 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua.
10. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної програми з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року» від 27 грудня 2006 р. № 1834 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua.
11. Постанова Кабінету Міністрів України «Про проведення гендерно-правової експертизи» від 12 квітня 2006 № 504 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua.
12. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової програми підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції України на 2008–2011 роки» від 5 листопада 2008 р. № 974 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ktm.gov.ua.
13. . Будагьянц Людмила. Гендерний аспект сучасної демократії / Л. Будагьянц // Народна армія. — 2010. — 10 берез. — С. 6.
14. Гендерний розвиток у суспільстві: (конспект лекцій). – 2-е вид. – К. : ПЦ «Фоліант», 2005. – 315 с.
15. Гендерна рівність в Україні та ЄС: проблема одна, гострота — різна // Профспілкові вісті. — 2009. — 11 груд. (№ 49/50). — С. 14.
16. Головка Т. М. Правове забезпечення гендерної рівності в законодавстві України : (кримінально-правовий контекст) / Т. М. Головка // Бюлетень Міністерства юстиції України. — 2010. — № 1. — С. 113–119.
17. Голяк Л. В. Спеціалізовані омбудсмени у механізмі утвердження гендерної рівності: конституційно-правові аспекти організації та функціонування / Л. В. Голяк // Бюлетень Міністерства юстиції України. — 2010. — № 3. — С. 126–133.
18. Впровадження гендерних підходів у роботу комітетів Верховної Ради України : практичний посібник. – К. : К.І.С., 2005. – 186 с.
19. Дашковська О. Державно-правовий механізм впровадження гендерної рівності в канадському суспільстві / О. Дашковська // Вісник Академії правових наук України. — 2009. — № 3. — С. 192–198.
20. Законотворчість: забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків / ред. О. І. Сулова. — К. : Заповіт, 2006. — 189 с.

21. Майор Марина. Законодавчі засади інституалізації ґендерної рівності в Україні / М. Майор // Політичний менеджмент. — 2009. — № 6. — С. 127–134.
22. Мельник Т. М. Міжнародний досвід ґендерних перетворень: закони зарубіжних країн з ґендерної рівності / Т. М. Мельник. — К. : Логос, 2010. — 320 с.
23. Основи теорії ґендеру : навч. посібник. — К. : «К.І.С.», 2004. — 536 с.
24. Орлова Тетяна. Фемінізм в Україні: проблема та історіографія / Т. Орлова // Історичний журнал. — 2009. — № 4. — С. 47–58.
25. Петрова Р. Г. Гендерология и феминология : учеб. пособие для студ. вузов / Р. Г. Петрова. — М. : Дашков и К, 2009. — 272 с.
26. Український шлях до ґендерної рівності : збірник матеріалів по проекту. — Ч. 2 / уклад. О. В. Плахотнік. — Х. : Крона, 2007. — 27 с.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Основи ґендерного підходу щодо партійного лідерства в Україні.
2. Лідерство в політичній сфері: ґендерні аспекти.
3. Концепції політичного лідерства й рівні можливості жінок і чоловіків.
4. Характеристика ґендерно-чуттєвого і ґендерно-стереотипного напрямів, ґендерно-нейтрального підходу.
5. Тенденції формування складу вітчизняного парламенту: ґендерно-статистичний аналіз.
6. Ґендерні питання в парламентській діяльності:
  - 6.1. Представленість жінок в органах законодавчої влади, визначене у «Цілях Тисячоліття: Україна».
  - 6.2. Ґендерна нерівність і вирішення соціальних питань парламентом.
  - 6.3. Відмінності між чоловіками і жінками у сфері політики.
7. Основні завдання зазначені у «Цілях розвитку тисячоліття: Україна».
8. Чинники, що зумовлюють переважне входження чоловіків у структури законодавчої влади.
9. Законодавчі ініціативи щодо ґендерної політики в діяльності Верховної Ради України.
10. Основні положення Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків».
11. Повноваження Верховної Ради України у сфері забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків.
12. Повноваження Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини у сфері забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків.
13. Парламентські слухання з ґендерних питань – як один із видів контрольної функції парламенту.
14. Основні завдання Підкомітету з міжнародних відносин і ґендерної політики Комітету Верховної Ради України з питань прав людини, національних меншин і міжнародних відносин.
15. Роль паритетної демократії у формуванні політичної еліти в сучасному українському суспільстві.
16. Соціальна дискримінація жінок.

РОЗДІЛ III. ФОРМУВАННЯ ІМІДЖУ ЖІНКИ-ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРА

Ключові слова: *імідж жінки-політичного лідера, основні чинники формування іміджу політичного лідера, етапи формування іміджу жінки-політичного лідера, політична платформа кандидата, професійні характеристики лідера.*

3.1. ОСНОВНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ІМІДЖУ ЖІНКИ-ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРА

Під чинниками формування іміджу жінки-політичного лідера, ми будемо розуміти безпосередні рушійні сили, які впливають як на процес побудови первинного іміджу, його апробацію на електораті, так і на формування в політичній свідомості населення вторинного конструкту. Під умовами ми розуміємо зовнішні обставини, які оточують процес апробації первинного іміджу на електораті, а також формування вторинного конструкту в політичній свідомості.

Зазначимо, що імідж жінки-політичного лідера формується в політичній свідомості населення, під якою розуміємо сукупність певних політичних ідей, поглядів, теорій, настроїв, почуттів, інтересів, що формуються у процесі пізнання суб'єктом політико-владних відносин.

Основними чинниками формування іміджу політичного лідера поза контекстом його гендерної специфіки є психосоціальні характеристики політика, особливості його цільової аудиторії, а також специфіка, яку накладають канали комунікації. Зазначені чинники іміджу мають бути деталізовані з врахуванням його гендерної природи.

З метою виокремлення факторів формування іміджу жінки-політичного лідера, спочатку зазначимо, що цей процес складається з низки етапів, на кожному з яких, ті чи інші з них відіграють визначальну роль.

Першим етапом формування іміджу, що є рівноцінним як для жінки-політика, так і для чоловіка, є збір і аналіз інформації. Він включає в себе – інформацію про психофізіологічні, соціальні, політичні, економічні, національні, культурні характеристики політика; вибір цільової аудиторії, на яку буде спиратися політик, й аналіз інформації про неї. Так, мають бути дані відповіді на питання про соціально-економічні, матеріальні, територіальні, політичні, освітні, національні, етнічні характеристики аудиторії; образ «ідеального» кандидата з точки зору її представників; за умови його наявності – попередній контакт політика з аудиторією – і, відповідно, утворений образ «реального» кандидата; ірраціонального компонента – наявні у суспільстві архетипи, міфи, соціальні настанови і стереотипи, особливості менталітету населення. Останню складову у край важко визначити, але інформація про неї, а у подальшому і використання, сприятиме оптимізації сформованого іміджу.

Другий етап – конструювання «стратегічного» іміджу, тобто співставлення «ідеального» і «реального» іміджу кандидата. На цьому етапі має бути визначена політична платформа кандидата, а саме: вибір його політико-ідеологічної доктрини, окреслення певних рамок суспільно-політичних цінностей і ідеалів, які він пропагує, концепції суспільно-політичного розвитку, якої дотримується, формування передвиборчої програми, робота над зовнішнім виглядом. Водночас, на другому етапі обов'язково має бути врахована вся

інформація, яка зібрана на попередньому етапі. Отже, формується, так званий, «первинний» імідж, що повністю залежить від команди політика.

Третій етап – апробація первинного іміджу на електораті. Тут обирають канали комунікації, і саме на цьому етапі активно починає діяти спонтанний компонент іміджу – про який ми поговоримо дещо пізніше – відбувається контакт політичної свідомості населення з «первинним» іміджем, і формується «вторинний» імідж, конструкт, який повністю лежить у площині спонтанного-свідомого.

Четвертий етап – оцінка ефективності вторинного іміджу політика і його корекція. Тут збирається інформація про вторинний імідж кандидата, для цього необхідно зробити практичний аналіз громадської думки, і визначити, чи є сформований імідж (ми свідомо уникаємо вживання дієслова – створений) ефективним. Крім того, пам'ятаючи про синергетичну природу іміджу, який постійно змінюється, подібного роду завдання стоять перед політиком і його командою протягом усього політичного життя.

Виокремивши етапи формування іміджу жінки-політичного лідера, маємо змогу перейти до аналізу чинників, що впливають на цей процес на кожному з них.

Отже, як ми вже зазначали, імідж взагалі й імідж жінки-політика зокрема мають формуватися на основі врахування реальних характеристик кандидата. Фундаментом формування іміджу жінки-політичного лідера є психофізіологічні якості індивіда: стать, вік, фізичні дані, анатомія і морфологія тіла; темперамент, характер, здібності, воля, емоції тощо. І хоча, ми не можемо докорінно змінити зазначені характеристики – процес їх корегування є можливим. Для виборця вельми важливою є інформація про фізичне здоров'я і зовнішній вигляд кандидата (і до жінки-політика тут висувуються дуже прискіпливі вимоги).

Окрему увагу хотілось би приділити статі політичного лідера, її впливу на імідж. З цього приводу існують різні види ґендерних стереотипів щодо якостей, характеристик особистості тієї чи іншої статі, її поведінки, професійної діяльності. Імідж ділової жінки, яка досягла значних успіхів, залишається в суспільній свідомості «чоловікоподібним».

Нині можемо відзначити тенденцію до зміни в розумінні місця жінки в політичному житті суспільства. За даними соціологічних опитувань чоловіки й жінки ще й досі приписують один одному традиційні якості.

«Ідеальній жінці», на думку більшості респондентів, мають бути притаманні такі якості, як доброта, зовнішня привабливість, ерудиція, розум, вихованість, скромність. Зазвичай, жінки-політики також мають демонструвати зазначені риси, щоб знаходити підтримку своїх дій як в очах чоловічої, так і жіночої частини населення.

Як бачимо, до чинників формування іміджу жінки-політичного лідера в їх особистісному вимірі, відносимо її зовнішність, психоемоційні характеристики, освіту, вік, особистий і професійний досвід. Окрім, особистих рис на формування іміджу жінки-політика також впливають її найближче оточення, партія чи блок, яку вона представляє, політична команда, з якою співпрацює, родина, характеристики біографії тощо. Суспільство здатне вибачити жінці-політику її «жіночність», тільки в разі наявності сильної, переважно «чоловічої» команди однодумців, які своїми особистими і професійними рисами, доповнюють її імідж. Крім того, важливу роль відіграє родинна підтримка, гармонійне особисте життя жінки-політика.

Ще одним важливим фактором, що здійснює вплив на формування іміджу жінки-політика, є характеристики цільової аудиторії. Політик не має суттєво переважати свій

електорат за такими показниками як соціально-економічний, матеріальний, освітній і культурний, територіальний статуси. Для цього жінка-політик має відповідати характеристикам своєї аудиторії.

Суспільство ставить перед сучасною жінкою занадто багато вимог, які вона для досягнення політичного успіху має виконувати на найвищому рівні. І політики тут не є виключенням: вони мають бути зразком для наслідування в усьому: і в професійній діяльності, і в особистому житті. Так, цікавим у цьому плані є образ колишнього прем'єр-міністра Ізраїлю Г. Меїр. Не зважаючи на той факт, що вона була одним із найвідоміших світових політиків, при цьому, вона лишалася повноцінною жінкою: викладала, готувала, була «пересічною бабусею», тобто сформувався імідж, який не відрізнявся суттєво від звичайної громадянки.

Також на формування первинного іміджу жінки-політика впливають особливості громадської думки щодо «ідеального» і «реального» кандидатів. Нині дуже поширеним є арсенал політичних досліджень, постійно вивчаються соціальні, ідеологічні, політичні настанови й уподобання виборців, їхні симпатії й антипатії. Обумовлено це нагальною потребою вивчення ідеологічних і соціопсихологічних настанов громадян щодо іміджу «ідеального» політичного діяча в певному вимірі суспільної свідомості. Водночас у побудові іміджу мають бути враховані результати досліджень характеристик іміджу реального кандидата, сформованого громадськістю на основі спонтанних, незрежисованих виступів кандидата в засобах масової інформації до початку політичної кампанії.

Зазначені вище фактори формування іміджу жінки-політика – її природно задані психофізіологічні особливості, соціальні, політичні, економічні характеристики; особисте бачення власного іміджу; особливості цільової аудиторії; а також образи «ідеального» і «реального» кандидатів впливають на формування первинного іміджу, і зараховані нами до цілеспрямованої площини цього процесу. Водночас, варто враховувати і спонтанні фактори – до них ми відносимо мотиваційну сферу особистості жінки-політика, а також особливості її політичної культури. До мотиваційної сфери особистості включаються уявлення про потреби, інтереси, цілі, наміри, прагнення, збудники, які є у людини, про зовнішні фактори, що змушують її вести себе певним чином, про управління діяльністю в процесі її здійснення тощо. Зазвичай, деякі мотиваційні аспекти можуть бути свідомо враховані в процесі формування іміджу жінки-політика, проте, більшість з них, на нашу думку, діють латентно, що й дозволяє, нам відносити цей фактор до площини спонтанного.

Наступним фактором, що починає діяти на третьому етапі формування іміджу – апробації первинного іміджу на електораті, є характеристики каналів комунікації політика й аудиторії. Вимоги каналу, визначаються можливостями передавання інформації, і, відповідно, формуючи імідж, й апробуючи його на електораті, не можна забувати про специфіку того чи іншого каналу комунікації – телебачення, радіомовлення чи інших електронних засобів масової комунікації, а також друкованих, візуальних інструментів комунікації тощо. Кожен із них висуває власні вимоги до тієї інформації про політика, яка подається, і, відповідно, прямо позначається на її змісті, тим самим, впливаючи на поведінку виборців.

У контексті формування іміджу жінки-політика також варто враховувати специфічні особливості використання того чи іншого каналу комунікації. Їх специфіка накладає свій відбиток на сприйняття виборцями політика: акценту на її зовнішності сприятиме використання телебачення, друкованих чи візуальних засобів, аудійоване сприймання

можливе у радіоефірах жінки-політика. Відповідно, робиться наголос на тій чи іншій стороні її особистості. Інтернет, як електронний засіб масової інформації, користується більшою популярністю серед молодого населення, що також може бути використаним для підвищення рейтингу серед електорату. На нашу думку, використання телебачення і радіомовлення сприятиме оптимізації іміджу жінки-політичного лідера, адже дозволить зосередити увагу на її зовнішніх даних, дасть можливість підкреслити приємність тембру голосу (у разі, звичайно, його наявності).

На третьому етапі формування іміджу жінки-політика починають діяти спонтанні компоненти політичної свідомості, адже сформований первинний імідж інтегрується до неї. Тут на його сприйняття і відображення впливають менталітет населення, його політична культура взагалі, і її гендерні аспекти зокрема.

Також, успіх діяльності сучасного політичного лідера пов'язаний з урахуванням позитивного світового досвіду. Зазначений досвід, поряд з негативними явищами, характерними для політичної сфери, засвідчує зразки високого професіоналізму, моральності, відповідальності перед народом. Надзвичайно важливим у здійсненні політичного лідерства є органічне поєднання особистих якостей лідера з визначальними особливостями національного характеру, ментальності суспільства. Не слід також забувати про сучасні технології реалізації політичного лідерства. Однак вони мають бути лише засобами посилення органічних, професійних характеристик лідера. Якщо їх не існує, тоді виникає явище «штучного лідера», який не може й не повинен довго затримуватися на політичному горизонті.

Визначальними цінностями сучасного світового співтовариства є духовність, свідомість, культура, світоглядно-ціннісна зорієнтованість людини «творити» нове буття, новий світ, нові обрії цивілізованості, які в кінцевому підсумку впливають на духовні цінності кожної людини як творчого суб'єкта суспільного поступу. Як бачимо, більшість із зазначеного переліку мають гендерно орієнтоване забарвлення, є більш властивими для мови політичного дискурсу жінки-політика.

У контексті формування іміджу жінки-політичного лідера зазначений чинник також набуває вагомого значення: суспільство, для якого не є характерним на ментальному рівні прийняття жінки як активного учасника рольових стосунків, не схильне приймати осіб жіночої статі як активних акторів суспільно-політичного життя.

Однією з важливих складових політичної системи суспільства є політична культура населення, як сукупність елементів і феноменів свідомості, культури в цілому, політичної поведінки, формування і функціонування держави і політичних інститутів, що забезпечують відтворення політичного життя суспільства, політичного процесу.

Безумовно, жінки здебільшого сприймають політичні події на емоційному, практично-побутовому рівні (зниження рівня життя, зарплат, житлова проблема, медичне обслуговування, догляд за дітьми та ін.), тоді як чоловіки, більш масштабні в політичних орієнтирах. Встановлено, що жінки симпатизують політичним партіям гуманітарного, духовного спрямування. Чоловіки здебільшого схильні аналізувати зміст і особливості діяльності окремих партій.

У цьому контексті цікавою є прес-конференція Консорціуму «Національний екзит-пол'2007», у якій зазначається, що порівнюючи практику голосування за різні політичні сили чоловіків і жінок, насамперед, потрібно відзначити вищу підтримку Партії регіонів

жінками, порівняно з чоловіками (це спостерігалось і на парламентських виборах 2006 року). На президентських виборах 2004 року за лідера партії регіонів В. Януковича жінки також голосували частіше, ніж чоловіки. При цьому, із збільшенням віку підтримка особами жіночої статі цієї політичної партії зростає. Схожа тенденція простежується в підтримці жіночою частиною населення Блоку Юлії Тимошенко. Жінки більш лояльно ставляться до цієї політичної сили, але при цьому, експерти відзначають тут протилежну тенденцію: дана політична сила користується популярністю молодшої частини жіночого електорату.

Свідомий аспект формування іміджу жінки-політика передбачає врахування зазначених вище гендерних особливостей масової свідомості у формуванні передвиборчої платформи (первинний імідж), крім того, на формування вторинного іміджу зазначені аспекти також накладають свій відбиток. Тобто, можемо стверджувати, що цільовою аудиторією іміджу жінки-політика має бути здебільшого молоде покоління, представники (представниці) якого прогресивніше сприймають осіб жіночої статі у вищих ешелонах влади.

Виходячи з визначення факторів, як власне людей, їхніх ідей і уподобань, мрій, потреб, інтересів і взагалі будь-яких властивостей, до основних чинників формування іміджу жінки-політичного лідера відноситься мотиваційна сфера як жінки-політичного лідера, її партії чи блоку, членів її команди, так і населення в цілому (їхні потреби, інтереси, цілі, наміри, прагнення, збудники, настрої, почуття тощо); система поглядів, знань, почуттів, цінностей та уявлень політика, її команди і населення щодо політичної сфери суспільства (їхня політична культура, гендерні особливості останньої); психофізіологічні, соціальні, політичні, економічні, національні, культурні характеристики політика, членів її команди, а також соціально-економічний, матеріальний, освітній, культурний, територіальний статус її цільової аудиторії; а також концепцію політичної реклами як безпосереднього інструменту переводу первинного іміджу у вторинний конструкт кандидата.

Усі інші аспекти можуть бути розглянутими як умови формування іміджу, що буде розглянуто у наступному підрозділі.

3.2. УМОВИ ФОРМУВАННЯ ІМІДЖУ ЖІНКИ-ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРА

Під умовами ми будемо розуміти обставини, у яких відбувається формування іміджу жінки-політичного лідера.

Першою групою умов є *політичні* умови, тобто специфіка зовнішньополітичної орієнтації конкретної держави, особливості політичного поля (політичної культури зокрема, і політичної системи і режиму в цілому).

Політична система суспільства є середовищем, у якому відбувається процес формування іміджу жінки-політичного лідера. Політична система – це цілісна, впорядкована сукупність політичних інститутів, політичних ролей, відносин, процесів, принципів політичної організації, державних і недержавних органів влади й управління, включаючи самоуправління, які здійснюють певні політичні функції і підпорядковані набору політичних, соціальних, юридичних, ідеологічних, культурних норм, історичним традиціям і настановам політичного режиму конкретного суспільства.

Особлива увага під час вивчення умов формування іміджу жінки-політичного лідера, має приділятися гендерному зрізу політичної системи. Так, наприклад, імідж формується в умовах загальної тематичної лінії – жінка і політика. Будь-яка політична система

включає в себе цілу низку показників: специфіку жіночих рухів і організацій, представленість жінок у політичному житті країни, ґендерні аспекти політики держави в цілому тощо. Найчастіше, причинами низького представництва жінок у сучасному парламенті потрібно шукати не у відсутності готовності виборців голосувати за жінок, а в процесі висування кандидатів на виборах. Так, жінки, не маючи достатнього політичного, економічного і культурного капіталів (ресурсів) у минулому, зустрічають складнощі процесу входження в політику нині. Жіночі організації в більшості пострадянських країн зараз також є украй слабкими і розрізненими, мають неадекватні ідеологічні лозунги і не здатні представляти інтереси свого електорату. База для рекрутування жінок у політику де в чому є меншою, ніж для чоловіків, адже жінки є менш політично активними і менше цікавляться політикою, ніж чоловіки. Також є певний взаємозв'язок між представленістю жінок і їх підтримкою з боку великих підприємств, фінансових кіл, політичної еліти тощо. Політична система залежить від середовища, у якому вона функціонує і розвивається. Ідеться про способи реалізації влади, сукупність прийомів, засобів і методів, за допомогою яких вона здійснюється, тобто певний політичний режим.

В умовах тотальних змін усіх галузей і сфер суспільного буття ті ідеї, які раніше всіма вважалися утопічними й абсурдними, нині стають цілком реальними. І багато хто починає розуміти, що застарілі стереотипи і моделі поведінки зараз уже не є ефективними. Відповідно, якщо раніше про жінок, як активних учасників політичного процесу, ми, навіть, не замислювалися, то нині, використовуємо як козир трансформаційні зміни, гасло «якщо чоловіки не спроможні змінити ситуацію, тоді справу беруть до рук жінки».

Взагалі, сучасні українські умови є настільки динамічними і непередбаченими, що дозволяє говорити про їх сприятливість для висування жінок на провідні ролі політичного життя.

Крім того, жінки завжди вміли краще адаптуватися до складних умов, легше переносити суспільні й індивідуальні метаморфози, що в умовах українського суспільства набуває особливого значення. На нинішньому етапі розвитку нашого суспільства характерною стає політизація жіночої свідомості; зростання громадської активності жінок (про що свідчить збільшення чисельності жіночих громадських організацій і політичних партій); деяка соціально-психологічна готовність суспільства (часто вона не є остаточно усвідомленою громадськістю) поставити жінку-політика на один рівень з чоловіком. Жінки є активними учасниками малого і середнього бізнесу, часто є більш гнучкими, спроможними вдало пристосуватися до новітніх ринкових умов, а також опанувати нові методи управління.

Можемо стверджувати, що жіноче лідерство, як феномен для українського соціуму, є властивою рисою, проте й нині залишається незаповненою жіноцтвом його політична сфера. Якщо на рівні місцевих громад жіноча частина має більше можливостей представляти свої інтереси, то у вищих ешелонах влади ситуація залишається украй критичною.

Слід зазначити, що в країнах із перехідною економікою, до яких належить й Україна, ґендерна проблематика стала на порядок денний тільки після Пекінської конференції (тоді як у країнах із розвиненою демократією вона розробляється з 70-х років минулого століття). Інституційні механізми в нашій державі, які були створені з метою оптимізації вирішення ґендерних питань, не є загально визнаними в політичному просторі, не мають чітко окреслених мандатів, відповідного фінансового забезпечення й освічених кадрів.

Проте, не можна стверджувати, що у світі рух до гендерної рівності був легким. Першим кроком у напрямку обговорення місця жінки в суспільстві стала постановка цього питання в рамках міжнародних зустрічей і конференцій, проведених ООН і її спеціалізованими установами на початку 90-х років XX століття з різних проблем розвитку. Проблеми жінок були включені в національні механізми із захисту прав людини і низку розроблених у зв'язку з цим документів. Новий етап у боротьбі за гендерну рівність почався з проведення вже згаданої нами Четвертої всесвітньої конференції зі становища жінок, яка пройшла в Пекіні у 1995 році. Одним з її головних висновків стала теза про те, що нерозв'язаність багатьох проблем у сфері становища жінок багато в чому пояснюється відсутністю національних і міжнародних механізмів контролю. Саме об'єднання сил усіх жіночих організацій на національному і міжнародному рівнях з опорою на міжнародно-правові документи і міжнародні організації може сприяти досягненню рівних прав і можливостей між чоловіками і жінками.

Отже, ми визначаємо, що ще однією умовою формування іміджу жінки-політичного лідера, є феномен глобалізації.

Наступною групою є *соціально-психологічні умови*, до яких можна відносити, усі обставини взаємодії людини, групи, і суспільства; інтереси різних соціальних груп, громадську думку, чутки і багато інших соціально-психологічних явищ. Громадська думка, як соціальний феномен, є безпосереднім виразом образів і понять масової свідомості, саме їй належить право регуляції політичної поведінки громадян, а також відображення і вираження оцінки тих подій, що відбуваються, наявних політичних інститутів, суб'єктів тощо.

До соціально-психологічних умов формування іміджу жінки-політика можна віднести також закони і закономірності масового сприйняття цього феномену: особливості комунікатора, повідомлення, специфіка каналу комунікації, характеристики аудиторії – вміло використовуючи кожен із зазначених аспектів, ми можемо розраховувати на переконання людини чи групи людей діяти у вигідному для нас напрямку.

Наступна група – *історичні умови* формування іміджу жінки-політика – це конкретна фаза історичного буття, традиції політичного лідерства, конкретна політична, соціально-економічна ситуація, образи «ідеального» кандидата, особливості менталітету населення тощо. Так, наприклад, політична система суспільства знаходить свій конкретний вираз у певній політичній ситуації, відповідно, конкретні ситуаційні умови позначаються на формуванні іміджу жінки-політичного лідера. Без правильної, адекватної оцінки розкладу політичних сил унеможливується прийняття відповідних політичних рішень.

Під час оцінювання політичної ситуації важливим моментом є впливовість авторитетних осіб – неформальних лідерів виборчого округу.

Ще двадцять років назад говорити про активну участь жінок у прийнятті політичних рішень і державному управлінні було украй важко; сучасна ситуація є дещо іншою. Якщо раніше жінка могла впливати на розвиток суспільного буття тільки опосередковано – через чоловіків політичних лідерів; то нині їх допомога жінкам не потрібна. Причинами таких змін, є, на нашу думку, не тільки процеси демократизації, модернізації, гуманізації; але й перехід українського суспільства до ринкових форм господарювання, що вимагають оволодіння новими стилями і методами управління (більш гнучкими, адаптивними, гуманними); а також традиційно сильна позиція жіноцтва в українському суспільстві, яка склалася історично.

Ще однією групою умов формування іміджу жінки-політика – є, *нормативні* умови – особливості законодавства у сфері ґендерних питань у конкретній країні й у світі в цілому. Питання ґендерної рівності в законодавчих механізмах різних країн, міжнародно-правові документи ООН з питань розвитку національних механізмів із ґендерної рівності, політика ООН і Європейського Союзу з цієї проблематики тощо. Ґендерна політика – це комплексна цілеспрямована діяльність держави, міжнародних і недержавних організацій щодо інтегрування ґендерного підходу для ліквідації всіх форм дискримінацій за ознакою статі в суспільстві. Вона є не просто окремим напрямком державної політики, а інтегруючим компонентом усіх її напрямків, що враховує вплив на представників різної статі.

ВИСНОВКИ

Процес формування іміджу жінки-політичного лідера відзначається багатогранністю і поліваріативністю, що ускладнює однозначне розведення чинників і умов, які його детермінують. Крім того, імідж жінки-політика є складним динамічним утворенням, що, не зважаючи на достатньо сталу структуру, постійно змінюється в межах площини спонтанного і цілеспрямованого. І саме ця діалектика простежується в його сутності, змісті і різновидах.

Імідж жінки-політичного лідера формується в політичній свідомості населення як результат відображення первинного іміджу, що створений політиком і її командою на основі врахування низки умов суб'єктивного і об'єктивного характеру; й апробації цього первинного конструкту на електораті. Звідси, до змістовних елементів іміджу жінки-політичного лідера нами віднесено: характеристики жінки-політика, політичної партії чи блоку, інтереси яких вона представляє, певні особливості команди кандидата; характеристики цільової аудиторії цього іміджу; їх політичну культуру і мотиваційну сферу; образи «ідеального» і «реального» кандидатів, що сформувалися у цієї аудиторії внаслідок індивідуального і колективного досвіду людей; особливості каналів комунікації, за допомогою яких відбувається апробація сформованого первинного конструкту на його електораті; колективне несвідоме, менталітет населення. Зазначені змістовні характеристики іміджу знаходять свій прояв у його різновидах – образах Матері-Берегині, Спокусниці-Барбі, Іграшки-Талісмана, Залізної Леді-Ділової Жінки.

Ті елементи, які здебільшого віднесені нами до площини цілеспрямованого, здійснюють рішучий вплив на процес формування іміджу, що дозволяє нам віднести їх до його чинників. Інші, які діють у сфері спонтанного-цілеспрямованого, визначено нами, як умови формування. Процес формування іміджу проходить чотири етапи: від збору всієї потрібної інформації до аналізу ефективності іміджу політика, що сформований у політичній свідомості населення.

До основних чинників формування іміджу жінки-політичного лідера ми будемо відносити мотиваційну сферу як жінки-політичного лідера, її партії чи блоку, членів її команди, так і населення в цілому; їх політичну культуру; характеристики політика, членів її команди, а також статус її цільової аудиторії; концепцію політичної реклами.

Серед умов формування іміджу нами виокремлено такі групи: політичні, історичні, соціально-психологічні, нормативні, а також технологічні умови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алиева С. Как выглядит женщина-политик [Электронный ресурс] / С. Алиева. – Режим доступа : <http://www.rosbalt.ru/2008/04/19/476263.html>.
2. Андрееenkova А. В. Причины низкого представительства женщин в выборных органах власти в России и на Украине в 1990-е годы [Электронный ресурс] / А. В. Андрееenkova // Гендерная реконструкция политических систем / сборник под ред. Степанова Н. М., Кириченко М. М., Кочкиной Е. В. – СПб. : ИСПГ-Алетейя, 2003. – 991 с. – Режим доступа : <http://www.owl.ru/win/books/genderpolicy/index.htm>.
3. Батраченко І. Г. Відмінності репрезентації образу жінки-політика у свідомості молоді та представників зрілого віку [Електронний ресурс] / І. Г. Батраченко, Т. І. Рудик. – Режим доступу : www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/.../8%20-%20Batrachenko-Rudyk.htm.
4. Бендас Т. В. Гендерные исследования лидерства / Т. В. Бендас // Вопросы психологии. – 2000. – № 1. – С. 87–95.
5. Гендерні паритети в умовах трансформації суспільства : монографія / Юрій Сергійович Шемшученко, Наталія Миколаївна Онищенко, Ярослава Миколаївна Шевченко [та ін.] ; [за заг. ред. Н. М. Онищенко, Н. М. Пархоменко]. – К. : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2007. – 372 с.
6. Гендерный глоссарий [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.policy.hu/khassanova/glossary_rus.htm. – Заголовок с экрана.
7. Голдмен С. Как создается имидж в американской политике / С. Голдмен // США: экономика, политика, идеология. – 1990. – № 10. – С. 55–64.
8. Денисюк С. Гендерні аспекти формування іміджу політичного лідера / Світлана Денисюк // Політичний менеджмент. – 2007. – № 2. – С. 176–184.
9. Жилкин Д. С. Влияние гендера на самореализацию женщин / Д. С. Жилкин, А. А. Чекалина // Журнал прикладной психологии. – 2003. – № 2. – С. 2–8.
10. Кочубей Л. Політичне лідерство і PR-діяльність / Лариса Кочубей // Політичний менеджмент. – 2006. – Спец. вип. – С. 83–90.
11. Кочубей Л.О. Виборчі технології : навч. посіб. / Лариса Олександрівна Кочубей. – К. : Український центр політичного менеджменту, 2008. – 332 с. – (Бібліотека журналу «Політичний менеджмент»).
12. Кравченко А. Три имиджа женщин в политике [Электронный ресурс] / А. Кравченко. – Режим доступа : <http://www.nomad.su/?a=8-200603210105>.
13. Лисюк А. Комунікативний аспект політичного лідерства: культурологічні засади / А. Лисюк // Політичний менеджмент. – 2006. – Спеціальний випуск. – С. 99–108.
14. Лікарчук Н. В. Формування іміджу політичного лідера в процесі виборчої кампанії : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / Н. В. Лікарчук. – К., 2003 – 21 с.
15. Ліщинська О. С. Четверта всесвітня конференція зі становища жінок: на шляху в ХХІ століття / О. С. Ліщинська // Наука. Релігія. Суспільство. – 2009. – № 3. – С. 59–63.
16. Менеgetти А. Жeнщина третього тисячелеття / А. Менеgetти ; пер. с итальянского Славянской ассоциации Онтопсихологии ; изд. 2-ое. – М. : ННБФ «Онтопсихология», 2002. – 256 с.

17. Издательство «Высшая антропологическая школа», 2003. – 155 с.
18. Онопрієнко Н. В. Імідж – фактор успішної діяльності. Проблеми і шляхи доступу [Електронний ресурс] / Н. В. Онопрієнко. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/PSPE/.../Onoprienko_108.htm.
19. Перельгіна Е. Б. Теоретические основания имиджа как феномена интересубъектного взаимодействия / Е. Б. Перельгіна // Журнал прикладной психологии. – 2003. – № 2. – Психология управления. – С. 25–33.
20. Петров М. В. Процес формування іміджу України в медійному просторі сучасної Румунії : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / М. В. Петров. – Чернівці, 2007. – 20 с.
21. Пірен М. І. Психологія ґендерних відмінностей та врахування соціального конструкту статі в політиці і громадській діяльності / М. І. Пірен // Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави : зб. наук. праць / за заг. ред. В. М. Литвина та М. М. Слюсаревського. – К. : ДОК-К, 1997. – С. 122.
22. Почепцов Г. Г. Имидж и выборы. Имидж политика, партии, президента / Г. Г. Почепцов. – К. : Издательство АДЕФ-Украина, 1997. – 140 с.
23. Почепцов Г. Г. Имиджелогия / Г. Г. Почепцов. – М. : «Рефл-бук», К. : «Ваклер», 2002. – 704 с.
24. Прес-конференція «Підсумки Національного екзит-полу'2007». 4 жовтня 2007 року. Українське національне агентство – Укрінформ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kiis.com.ua/txt/doc/08102007/pru.pdf>. – Заголовок з екрану.
25. Скар О. Соціально-психологічні моделі поведінки політичних лідерів /

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Основні чинники формування іміджу політичного лідера.
2. Етапи формування іміджу політичного лідера.
3. «Ідеальний» і «реальний» імідж кандидата.
4. Фактори формування іміджу жінки-політичного лідера.
5. Ґендерні стереотипи щодо якостей і характеристик лідера тієї чи іншої статі.
6. Особливості використання каналів комунікації. для формування іміджу політичного лідера.
7. Світовий досвід реалізації політичного лідерства.
8. Політичні умови формування іміджу жінки-політичного лідера.
9. Соціально-психологічні умови формування іміджу жінки-політичного лідера.
10. Історичні умови формування іміджу жінки-політика.
11. Нормативні умови формування іміджу жінки-політичного лідера.
12. Значення впливу партійної і політичної еліти на формування політичної культури суспільства. Визначте особливості регіональної політичної еліти.
13. Ґендерний аспект українського парламентаризму.
14. Вплив діяльності жінок на гуманізацію політики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. Із змінами, внесеними Законом України від 8 грудня 2004 р. № 2222-IV. — К., 2006. — 124 с.
2. Закон України «Про державну службу» від 16 грудня 1993 р. № 3723-XII [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.rada.gov.ua.
3. Указ Президента України «Про Концепцію адаптації інституту державної служби в Україні до стандартів Європейського Союзу» від 5 березня 2004 р. № 278 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.president.gov.ua.
4. Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» від 15 листопада 2001 р. № 2789-III [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.rada.gov.ua.
5. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 08 вересня 2005 р. № 2866-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.rada.gov.ua.
6. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України "Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків"» від 15 квітня 2008 р. № 274-VI [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.rada.gov.ua.
7. Указ Президента України «Про підвищення соціального статусу жінок в Україні» від 25 квітня 2001 р. № 283/2001 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.rada.gov.ua.
8. Указ Президента України Про Концепцію розвитку законодавства про державну службу в Україні від 20 лютого 2006 р. №140/2006 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.president.gov.ua.
9. Постанова Кабінету Міністрів «Про затвердження державної програми протидії торгівлі людьми на період до 2010 року» від 7 березня 2007 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.rada.gov.ua.
10. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної програми з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року» від 27 грудня 2006р. № 1834 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.rada.gov.ua.
11. Постанова Кабінету Міністрів України «Про проведення гендерно-правової експертизи» від 12 квітня 2006 № 504 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.rada.gov.ua.
12. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової програми підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції України на 2008–2011 роки» від 5 листопада 2008 р. № 974 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.kmu.gov.ua.
13. Агеева В. Чоловічий псевдонім і жіноча незалежність // Три доли: Марко Вовчок в українській, російській та французькій літературі / упорядник В. Агеева. — К. : Факт, 2002. — С. 103–113.

14. Алещенко В. Гендерний аспект або чи погана та жінка, яка не мріє стати ... генералом? / В. Алещенко // Військо України. — 2006. — № 3. — С. 4–6.
15. Аніщук Н. В. Поняття гендерного насильства у контексті дискримінації за статевою ознакою: теоретико-правові аспекти / Н. В. Аніщук // Юридический вестник. — 2008. — № 1. — С. 18–20.
16. Анисимов Е. В. Женщины у власти в XVIII веке как проблема / Е. В. Анисимов // Вестник истории, литературы, искусства. Отд-ние ист.-филол. наук РАН. — М. : Собрание; Наука, 2005. — С. 328–335.
17. Апотенко О. Гендерна політика в Україні / О. Апотенко // Банківська справа. — 2001. — № 4. — С. 13–17.
18. Бабст Стефані. До питання гендерної політики НАТО / С. Бабс // Наука і оборона. — 2010. — № 2. — С. 46–47.
19. Балабанова Е. С. Экономическая зависимость женщин: сущность, причины и последствия / Е. С. Балабанова // Социологические исследования. — 2006. — № 4. — С. 47–56.
20. Бендас Т. В. Гендерные исследования лидерства / Т. В. Бендас // Вопросы психологии. — 2000. — № 1. — С. 87–95.
21. Болотіна М. Б. Соціальне законодавство України. Гендерна експертиза /відп. ред. Т. М. Мельник. — К. : Логос, 2001. — 82 с.
22. Будагьянц Людмила. Гендерний аспект сучасної демократії / Л. Будагьянц // Народна армія. — 2010. — 10 берез. — С. 6.
23. **Бурдьє Пьер.** Социальное пространство: поля и практики / пер. с фр. / сост., общ. ред. пер. и послесл. Н. А. Шматко. — СПб. : Алетейя; М. : Институт экспериментальной социологии, 2005. — 576 с.
24. Брандт Г. А. Природа женщины как проблема (концепции феминизма) / Г. А. Брандт // Общественные науки и современность. — 1998. — № 2. — С. 167–180.
25. Васютинський В. О. Владно-підвладні аспекти статево-рольової і гендерної взаємодії / В. О. Васютинський // Практична психологія та соціальна робота. — 2006. — № 6. — С. 6–16; № 7. — С. 21–31.
26. Вілкова Олена. Сучасні моделі гендерної політики: сутність та особливості впровадження / О. Вілкова // Політичний менеджмент. — 2008. — № 6. — С. 160–166.
27. Сайт Верховної Ради України. — <http://www.rada.gov.ua>.
28. Введение в гендерные исследования : учебное пособие для студентов вузов / ред. И. В. Костикова. — М. : Аспект-Пресс, 2005. — 256 с.
29. Венгер Ольга. Особливості становлення гендерної демократії в Україні / О. Венгер // Політичний менеджмент. — 2009. — № 3. — С. 145–152.
30. Восьний Казимир. Гендерні аспекти зайнятості: українські реалії і світовий досвід / К. Восьний // Вісник Тернопільського національного економічного університету. — 2009. — № 1. — С. 69–80.
31. Гендерний склад представницьких органів державної влади // Жінка у світі політики. Жінчина в мире политики. Women in politics. Бюлетень. — 2000. — № 25. Березень. — С. 4–17.
32. Гендерна статистика для моніторингу досягнення рівності жінок і чоловіків (Україна). — К., 2000. — 54 с.

33. Гендерна експертиза українського законодавства (концептуальні засади) / відп. ред. Т. М. Мельник. — К. : Логос, 2001. — 120 с
34. Головка Т. М. Правове забезпечення гендерної рівності в законодавстві України: (кримінально-правовий контекст) / Т. М. Головка // Бюлетень Міністерства юстиції України. — 2010. — № 1. — С. 113–119.
35. Голяк Л. В. Спеціалізовані омбудсмани у механізмі утвердження гендерної рівності: конституційно-правові аспекти організації та функціонування / Л. В. Голяк // Бюлетень Міністерства юстиції України. — 2010. — № 3. — С. 126–133.
36. Грабовська І. Проблеми та перспективи жінки в сучасній українській політиці / І. Грабовська // Сучасність. — 2001. — № 6. — С. 54–59.
37. Гуренко М. М. Наукознавчі засади утвердження гендерної рівності / М. М. Гуренко // Південноукраїнський правничий часопис. — 2007. — № 3. — С. 94–96.
38. Дашковська О. Гендерна рівність у системі демократичних принципів організації суспільства // Право України. — 2009. — № 12. — С. 134–139.
39. Дашковська О. Міжнародні механізми забезпечення гендерної рівності / О. Дашковська // Вісник Академії правових наук України. — 2005 — № 1. — С. 199–206.
40. Діброва Володимир. Володимир Діброва: «Дотримання паритету в гендерній політиці є одним з головних аргументів на користь більш широкого залучення жінок до військової сфери» / бесіду вела Н. Дубчак // Військо України. — 2010. — № 3. — С. 16–18.
41. Дороніна Т. Категорія «гендер» у суспільному розвитку // Директор школи. Україна. — 2007. — № 6. — С. 62–67.
42. Дубчак Наталія Іванівна. Жінки у Збройних Силах України: проблеми гендерної політики / Н. І. Дубчак // Стратегічні пріоритети. — 2008. — № 4. — С. 187–192.
43. Дем'янчук Б. Жінок у політиці просто бояться! [Електронний ресурс] / Б. Дем'янчук. — Режим доступу : http://www.rivnepost.rv.ua/showarticle.php?art=011025_
44. Дуда М. Женщины и власть / М. Дуда // Правда Украины. — 1994. — № 25. — 10 марта. — С. 3.
45. Іващенко О. Жіноче лідерство: політичні та соціальні виміри [Електронний ресурс] / О. Іващенко. — Режим доступу : — <http://ozis.kr.ua/ivaschenko.html>. — Дата перегляду — 17.02.06.
46. Іващенко О. Участь жінок у політиці України / О. Іващенко // Слово і час. — 1997. — № 2. — С. 69–72.
47. Жінки у суспільних рухах низового рівню // Жінка у світі політики. Жінчина в мире политики. Women in politics. Бюлетень. — Січень 2000. — № 24. — С. 18–25.
48. Женщины в политике [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http.praviopravda.ee/index.php?aid=121>. — Дата перегляду — 22.01.07.
49. Здравосмыслова Е. А. Социология гендерных отношений и гендерный подход в социологии / Здравосмыслова Е. А., Темкина А. А. // Социс. — 2000. — № 11. — С. 15–24.
50. Ключко О. И. Гендерная стереотипия в изучении актуальных социальных проблем / О. И. Ключко // Общественные науки и современность. — 2008. — № 6. — С. 160–169.

51. Кононко А. Жінка в сучасній політиці України / А. Кононко. – Харків, 1996.
52. Костицький В. Жінка в політиці: рівність чи рівноправність? / В. Костицький // Голос України. – 1996. – 6 червня. – С. 6.
53. Лаврінчук І. П. Трудове законодавство України. Гендерна експертиза / відп. ред. Т. М. Мельник. – К. : Логос, 2001. – 70 с.
54. Луценко О. А. Історія жіночого руху в Україні //Бут Л. О., Луценко О. А. Гендерна освіта в Вузi: в 2-х ч. Ч. 1. : Спецкурси: навч.-метод. посiб. для викладачiв соціально-гуманітарних дисциплін та студ. вищих навч. закладiв. — Суми : СумДПУ, 2001. — С. 19–40.
55. Луценко О. А. Проблема гендера в сучасній політичній теорії та практиці //Бут Л. О., Луценко О. А. Гендерна освіта в Вузi: в 2-х ч. Ч. 1.: Спецкурси: навч.-метод. посiб. для викл. соц.-гуман. дисц. та студ. вищих навч. зал. — Суми : СумДПУ, 2001. — С. 85–102.
56. Майор Марина. Законодавчі засади інституалізації гендерної рівності в Україні / М. Майор // Політичний менеджмент. — 2009. — № 6. — С. 127–134.
57. Макаренко Л. Гендерний менталітет в умовах сучасних перетворень / Л. Макаренко // Часопис Київського університету права. — 2007. — № 2. — С. 21–28.
58. Мельник Т. М. Міжнародний досвід гендерних перетворень : закони зарубіжних країн з гендерної рівності / Т. М. Мельник. — К. : Логос, 2010. — 320 с.
59. Мельник Т. М. Гендер у світовій і національній думці / Т. М. Мельник //Науковий світ. — 2005. — № 12. — С. 2–4; Науковий світ. — 2006. — № 1. — С. 8–10; № 2. — С. 28–30.
60. Мельник Т. М. Гендерна політика в Україні / Т. М. Мельник. — К., 1999.
61. Мейтус В. Ю. Политическая партия: стратегия и управление / Мейтус В. Ю., Мейтус В. В. – К. : Эльга, Ника-Центр, 2004. – 404 с.
62. Нікітіна В. Жінка в Українській політиці / В. Нікітіна // Гендер: реалії та перспективи в українському суспільстві. – К., 2003. – С. 253–256.
63. Орлова Тетяна. Фемінізм в Україні: проблема та історіографія / Т. Орлова // Історичний журнал. — 2009. — № 4. — С. 47–58.
64. Пахарев А. Д. Политическое лидерство и лидеры / А. Д. Пахарев. – К., 2001.
65. Політична наука в Україні: стан і перспективи: матеріали всеукраїнської наукової конференції (Львів, 10 –11 травня 2007 року) / укл. Поліщук М., Скочиляс Л., Угрин Л. – Львів : ЦПД, 2008. — 308 с.
66. Поленина С. В. Права женщин в системе прав человека: международный и национальный аспект. / С. В. Поленина. — М., 2000.
67. Петрова Р. Г. Гендерология и феминология : учеб. пособие для студ. вузов / Р. Г. Петрова. — М. : Дашков и К, 2009. — 272 с.
68. Пищулин Н. П. Политическое лидерство и электоральный процесс / Н. П. Пищулин // Полис. – 1998. – № 5. – С. 148–149.
69. Попкова Л. Политическое участие женщин: «профессионалы» и «матери-хозяйки» [Електронний ресурс] / Л. Попкова. — Режим доступу : – www.owl.ru/win/womplus/2002/02_09.html. — Дата перегляду – 05.03.07.
70. Роуз Х. Исследования женских проблем в Великобритании / Х. Роуз // Социс. – 1992. – № 5. – С. 52–59.

71. Силласте Г. Г. Гендерная социология как частная социологическая теория // Социс. – 2000. – № 11. – С. 5–15.
72. Снар О. Політичне лідерство: гендерний аспект [Електронний ресурс] / О. Снар. — Режим доступу : http://politicon.iatp.org.ua/tpgs/scnar_1.htm. — Дата перегляду – 12.04.07.
73. Снар О. Гендер у політиці: проблеми та перспективи запровадження [Електронний ресурс] / О. Снар. — Режим доступу : <http://www.galarina@kiev.idc.net>.
74. Український шлях до гендерної рівності : зб. матеріалів по проекту. Ч. 2 / уклад. О. В. Плахотнік. — Х. : Крона, 2007. — 27 с.
75. Табышалиева А. Женщины и лидерство: доступ к политической власти [Електронний ресурс] / А. Бабышалиева. — Режим доступу : http://rus.geteway.kg/gender_lead: дата перегляду – 12.04.07.
76. Шестопал Е. Б. Психологический профиль российской политики 1990-х. Теоретические и прикладные проблемы политической психологии / Е. Б. Шестопал. – М. : «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2000. – 431 с.
77. Харченко Л. Г. Представления о гендерных ролях в современном украинском обществе как фактор формирования современных гендерных стереотипов / Л. Г. Харченко // Соціальна педагогіка: теорія та практика. — 2005. — № 4. — С. 57–61.
78. Центр політичних та соціологічних досліджень «Социс» <http://www.byut.com.ua/ukr/news-753>
79. Шкуратова О. Власть по женской линии / О. Шкуратова // Коммерсант. – Рейтинг. – 2006. – № 1. – С. 36–39.

ГЛОСАРИЙ

1. Гендер — поняття, що увійшло у вжиток із соціології і визначає соціальну стать людини на відміну від біологічної статі, соціально-рольовий статус, який визначає соціальні можливості кожної статі в освіті, професійній діяльності, доступ до влади, сімейній ролі й репродуктивній поведінці і є одним: із базових вимірів соціальної структури суспільства. Ще одне значення — соціальна особливість статі людини на відміну від біологічної статі (sex), соціально-рольовий статус, який визначає соціальні можливості людини — чоловіка і жінки — в усіх сферах життєдіяльності.

У літературі існує декілька концепцій гендера. Це обумовлено як відносною «молодістю» гендерного підходу (перші наукові праці з'явилися близько двадцяти років тому), так і складністю самого феномена. Для всіх цих базових положень є розрізнення понять стать (sex) і гендер (gender). Стать — це термін, що означає ті анатомо-біологічні особливості людей (в основному — в репродуктивній системі), на основі яких люди визначаються як чоловіки або жінки. Його слід вживати тільки стосовно характеристик і поведінки, які впливають безпосередньо з біологічних відмінностей між чоловіками і жінками. **Гендер** — це складний соціокультурний конструкт, який відображає відмінності в ролях, поведінці, ментальних і емоційних характеристиках між чоловічим і жіночим. У рамках цього підходу гендер розуміється як організована модель соціальних відносин між жінками і чоловіками, яка не тільки характеризує їх спілкування і взаємодію в сім'ї, а й визначає їхні соціальні відносини в основних інституціях суспільства. Гендер, отже, трактується як один із базових вимірів соціальної структури суспільства, який разом з іншими соціально-демографічними і культурними характеристика-

ми (раса, клас, вік) організує соціальну систему. Соціальне відтворення ґендерної свідомості на рівні індивідів підтримує засновану за ознакою статі соціальну структуру. Втілюючи у своїх діях очікування, які пов'язані з їх ґендерним статусом, індивіди конституують ґендерні відмінності й одночасно обумовлені ними системи панування і володарювання. У багатьох суспільствах жінок і чоловіків не тільки сприймають, але й оцінюють по-різному, обґрунтовуючи це ґендерними особливостями і різницею в здібностях, відмінностями в розподілі влади між ними.

Ґендер конструюється через певну систему соціалізації, розподілу праці й культурні норми, ролі і стереотипи, що існують у суспільстві. Вони певною мірою визначають психологічні якості, здібності, види діяльності, професії людей залежно від їхньої біологічної статі. Водночас ґендерні ролі і норми не мають універсального змісту і значно розрізняються в різних суспільствах. У цьому розумінні бути чоловіком або жінкою означає, зовсім не володіння певними природними якостями, а виконання певної ролі. У сучасних соціальних і гуманітарних дослідженнях ґендер використовується не як незмінна й універсальна конструкція. Поняття ґендер означає не річ або предмет, не багато речей або предметів, а комплексне переплетіння стосунків і процесів.

Сукупність характеристик, ролей і моделей поведінки, які розділяють жінок і чоловіків й обумовлені не біологічно, а соціальне і культурно. Стать — біологічно обумовлена характеристика, тоді як ґендер має соціальну природу, є продуктом соціально-культурних норм і очікувань. Такі характеристики змінюються з часом і залежно від країни і культурного середовища. Концепції ґендеру стосуються не тільки жінок або чоловіків, але й відносин, що складаються між ними. Ґендерні відносини постійно переглядаються, а, отже, змінюються політичні, економічні, соціальні та культурні умови зовнішнього середовища на локальному, національному та міжнародному рівнях.

2. Ґендерний аналіз — якісний і кількісний аналіз будь-якої інформації, що має ґендерну цінність, мета якого — визначити присутність у відносинах, що вивчаються, невідповідності, нерівності й установити межі ґендерної дискримінації. Він включає збирання деталізованої ґендерної інформації, яка стає основою політичного планування, встановлення міри вливу ґендерних програм, планів на ґендерну нерівність. Він також засвідчує як ґендерно нерівні відносини можуть впливати на досягнення і цілі ґендерної політики, включаючи ґендерну рівність.

3. Ґендерна демократія — система волевиявлення двох статей — жінок і чоловіків — у громадянському суспільстві як рівних у правах і можливостях, що законодавчо закріплені й реально забезпечені в усвідомленні політико-правових принципів, діях, розбудові суспільних і державних структур з урахуванням ґендерних інтересів і потреб.

4. Ґендерні стратегії — визначення суспільно значимих ґендерних спрямувань у діяльності соціумів і їх організаційних структур, спрямованих на утвердження ґендерної демократії в суспільстві з метою розвитку ґендерної культури.

5. Ґендерний індекс людського розвитку — визначені Організацією Об'єднаних Націй показники, що відображають становище в країні чоловіка і жінки в таких базових напрямках людського розвитку: можливість вести здоровий спосіб життя і довго жити; доступність якісної освіти; рівень матеріального добробуту.

6. Ґендерна політика — утвердження партнерства статей у визначенні і втіленні політичних цілей, завдань і методів їх досягання в діяльності політичних структур — держави, політичних партій, громадсько-політичних об'єднань.

7. **Гендерна рівність** — процес справедливого ставлення до жінок і чоловіків. Для забезпечення справедливості критерії часто повинні компенсувати історичні й соціальні перешкоди, які не дають жінкам і чоловікам можливості існувати в рівних умовах. Справедливість веде до рівноправності.

8. **Гендерна рівноправність** означає, що жінки і чоловіки користуються однаковим статусом, мають однакові умови для реалізації всіх прав людини і можливість робити свій внесок у національний, політичний, економічний, соціальний і культурний розвиток, а також мати користь від результатів. Тобто — це рівне оцінювання суспільством подібностей і відмінностей між жінкою й чоловіком і розрізнення ролей, які вони відіграють.

9. **Гендерна рівність/справедливість** може бути зрозуміла у два способи. Перший – формальний підхід, який означає одноманітне ставлення до кожного, незважаючи на обставини. Він базується на теорії, що всі люди рівні і ставлення до них повинно бути відповідне. З другого боку, існує реальний підхід, який має вираз у рівності всіх у досягненні прибутку, ніж в отриманні рівного ставлення. Це є суттю гендерної рівності (Статус жінки Канади. 1996). Гендерна роль жінки часто заважає їм здобути рівні можливості й отримати рівний доступ до ресурсів, навіть тоді і коли зазначене вільно й відкрито надається іншій статі, визнаючи нерівний вплив політики (яка навіть може бути зовсім недискримінаційною) на жінок і чоловіків. Політика гендерної рівності передбачає використання всіх необхідних засобів для гарантування жінкам і чоловікам рівності у разі використанні ресурсів і можливостей.

10. **Гендерна соціалізація** — процес засвоєння людиною соціальної ролі, визначеної для нього суспільством від народження, залежно від того, чоловіком чи жінкою вона народилась.

11. **Гендерна стратифікація** — ієрархічний розподіл у суспільстві економічних і соціальних ресурсів за статевою приналежністю.

12. **Гендерна чутливість** — один із критеріїв оцінки планування змін, проектів, методів дослідження й аналізу. Зміни, що плануються, методи, чутливі в гендерному відношенні, якщо вони враховують існуюче становище жінок і чоловіків, не погіршують становище жінок і чоловіків, сприяють встановленню гендерного балансу.

13. **Гендерні ролі** — зразки поведінки жінок і чоловіків, які ґрунтуються на традиційних очікуваннях, пов'язаних з їхньою статтю, а також сукупність загальноприйнятих, з точки зору культури, норм і правил поведінки, які закріплюються за людьми в конкретній ситуації. Гендерні ролі різняться в суспільствах із різною культурою і змінюються з часом.

14. **Гендерний баланс** — фактичний або такий, що планується, стан справ, за якого зрівнюється соціальне, економічне, політичне становище чоловіків і жінок. Встановлення гендерного балансу спирається на сукупність ключових показників, серед яких найбільше значення мають рівномірний розподіл доходів, представництво на управлінських і політичних посадах, рівень завантаження під час ведення домашнього господарства і громадських справ, досягнутий рівень освіти, рівень захворюваності і тривалість життя.

15. **Гендерні стереотипи** — набір загальноприйнятих норм і суджень, які стосуються існуючого становища чоловіків і жінок, норм їхньої поведінки, мотивів і потреб. Гендерні стереотипи закріплюють існуючі гендерні розбіжності і стають перепорою до змін стану справ у сфері гендерних відносин.

16. **Гендерна демократія** — система волевиявлення у громадянському суспільстві двох статей — жінок і чоловіків, — як рівних у можливостях і правах, що законодавчо закріплені й реально забезпечені в політико-правових принципах, діях.

ДОДАТОК 1

Таблиця 1

Розподіл кандидатів у депутати від політичних партій і виборчих блоків партій на виборах–2007¹

№	Партія (виборчий блок партій)	Кількість зареєстрованих кандидатів у депутати (осіб)	З них:			
			Жінок		Чоловіків	
			Осіб	%	Осіб	%
1	Комуністична партія України	444	80	18,0 %	364	82 %
2	Партія регіонів	450	55	10,0 %	395	90 %
3	Блок «НАША УКРАЇНА – НАРОДНА САМООБОРОНА»	401	59	14,7 %	342	85,3 %
4	Блок Юлії Тимошенко	450	51	11,3 %	399	88,7 %
5	Блок Литвина	260	32	12,3 %	228	87,7 %
6	Прогресивна соціалістична партія України	404	164	40,7 %	240	59,3 %
7	Всеукраїнське об'єднання «Свобода»	351	42	12 %	309	88 %
8	Соціалістична партія України	282	80	18 %	241	85,4 %
9	Всеукраїнська партія Народної Довіри	86	23	26,7 %	63	73,3 %
10	Партія національно-економічного розвитку	136	40	29,3 %	96	70,7 %
11	Блок „Всеукраїнська громада”	104	23	22,3 %	81	77,7 %
12	Виборчий блок Людмили Супрун – Український регіональний актив (УРА)	388	73	19,0 %	315	81,0 %
13	Партія Вільних Демократів	85	19	22,35 %	66	77,65 %
14	Комуністична партія України (оновлена)	41	14	34,1 %	27	65,9 %
15	Селянський Блок «Аграрна Україна»	136	17	12,5 %	119	87,5 %
16	Партія Зелених України	147	25	17,0 %	122	83,0 %
17	Український Народний Блок	214	53	15,0 %	161	85,0 %
18	Виборчий блок політичних партій «КУЧМА» (Конституція – Україна – Честь – Мир – Антифашизм)	168	53	31,5 %	115	68,5 %
19	Блок партії пенсіонерів	92	33	35,1 %	59	64,9 %
20	Блок «Християнський блок»	225	80	35,6 %	145	64,4 %
	ВСЬОГО:	4864	1016	24 %	3848	76 %
	Співвідношення кількості жінок і чоловіків	1 : 4				

1 Підрахунки зроблені Міністерством сім'ї, молоді та спорту України

Таблиця 2

Розподіл місць політичних партій (блоків) за відсотковою кількістю жінок, внесених до партійних списків на виборах–2006 і виборах–2007 рр².

ВИБОРИ–2006

Відсоткове місце політичної партії (блоку) за кількістю кандидаток-жінок	Кількість жінок у партійних списках		Політична партія (блок)
	%	Осіб	
	45,98	40	Партія Зелених України
	45,31	58	Блок Безпартійних «Сонце»
	40,61	160	Блок Наталії Вітренко «Народна Опозиція»
	33,52	61	Політична партія України «Партія Політики Путіна»
	32,35	11	Політична партія «Європейська столиця»
	30,0	6	Партія Соціального Захисту
	29,17	7	Партія національно-економічного розвитку
	27,17	25	Партія Пенсіонерів України
	26,13	23	Виборчий блок «Євген Марчук – Єдність»
	23,53	28	Блок «Патріоти України»
	23,04	47	Політична партія «Третя сила»
	22,5	9	Українська партія «Зелена планета»
	22,4	41	Виборчий блок «Влада народу»
	21,6	73	Виборчий блок «Держава – Трудовий Союз»
	21,31	13	
	21,28	10	Ліберальна партія України
	21,05	8	Партія «Віче»
	19,0	34	«Блок ЮРІЯ КАРМАЗІНА»
	18,75	84	Комуністична партія України
	18,7	23	«Блок Лазаренка»
	17,83	28	Політична партія «Партія екологічного порятунку "ЕКО+25"»
	16,89	37	Український Народний Блок Костенка і Плюща
	16,66	6	Соціально-Християнська Партія
	16,33	16	Виборчий блок «Блок Бориса Олійника і Михайла Сироти»
	15,49	63	Блок Юлії Тимошенко
	15,31	62	Блок НДП
	15,0	6	Народний Рух України за єдність
	14,67	11	Політична партія «Вперед, Україно»
	14,29	12	Українська Консервативна партія
	14,14	55	Соціалістична партія України

2 Підрахунки зроблені Міністерством сім'ї, молоді та спорту України

Відсоткове місце політичної партії (блоку) за кількістю кандидаток-жінок	Кількість жінок у партійних списках		Політична партія (блок)
	%	Осіб	
	14,05	17	Всеукраїнське Об'єднання «Свобода»
	12,9	4	Політична партія «Трудова Україна»
	12,09	52	«Народний блок Литвина»
	12,09	11	Виборчий блок політичних партій «За Союз»
	11,48	7	Селянська партія України
	11,07	33	«Громадянський блок "Пора"»
	10,8	42	Блок «НАША Україна»
	10,59	47	Партія регіонів

У партійних списках всіх інші 10 політичних партій (блоків) кількість жінок становить нижче 10%.

ВИБОРИ-2007

Відсоткове місце політичної партії (блоку) за кількістю кандидаток-жінок	Кількість жінок у партійних списках		Політична партія (блок)
	%	Осіб	
1.	40,7	164	Прогресивна Соціалістична Партія України
2.	35,6	80	Блок «Християнський блок»
3.	35,1	33	«Блок партії пенсіонерів»
4.	34,1	14	Комуністична Партія України (оновлена)
5.	31,5	53	Виборчий блок політичних партій «КУЧМА» (Конституція – Україна – Честь – Мир – Антифашизм)
6.	29,3	40	Партія національно-економічного розвитку України
7.	26,7	23	Всеукраїнська партія Народної Довіри
8.	22,35	19	Партія Вільних Демократів
9.	22,3	23	Блок «Всеукраїнська громада»
10.	19,0	73	Виборчий блок Людмили Супрун Український Регіональний Актив (УРА)

³ Підрахунки зроблені Міністерством сім'ї, молоді та спорту України

Таблиця 3

Розподіл у партійних списках позицій жінок, висунутих кандидатами у народні депутати України на виборах до Верховної Ради України у 2007 р.

№	Партія (виборчий блок партії)	Кількість жінок у партійних списках	З них:				
			У першій п'ятірці	У першій десятці	У першій двадцятці	У перших сорока номерах	Від № 41 і далі
1	Комуністична партія України	80	1	1	4	5	75
2	Партія регіонів	55	2	2	2	4	51

³ Підрахунки зроблені Міністерством сім'ї, молоді та спорту України

№	Партія (виборчий блок партій)	Кількість жінок у пар- тійних спис- ках	З них:				
			У першій п'ятірці	У першій десятці	У першій двадцят- ці	У перших сорока номерах	Від № 41 і далі
3	Блок «НАША УКРАЇНА – НАРОДНА САМООБОРОНА»	59	-	2	5	5	54
4	Блок Юлії Тимошенко	51	1	1	1	2	49
5	Блок Литвина	32	-	-	1	2	30
6	Прогресивна соціалістична пар- тія України	164	2	6	9	15	149
7	Всеукраїнське об'єднання «Свобода»	42	1	2	2	2	40
8	Соціалістична партія України	80	1	1	1	1	79
9	Всеукраїнська партія Народної Довіри	23	2	2	5	9	14
10	Партія національно-економічно- го розвитку України	40	1	1	4	9	31
11	Партія Зелених України	25	1	1	1	7	18
12	Блок «Всеукраїнська громада»	23	1	2	2	12	11
13	Виборчий блок Людмили Супрун – Український регіональний актив (УРА)	73	2	2	2	3	70
14	Партія Вільних демократів	19	1	1	3	6	13
15	Блок партії пенсіонерів України	33	2	2	3	5	28
16	Комуністична партія України (оновлена)	14	2	4	7	12	2
17	Селянський блок «Аграрна Україна»	17	-	-	1	1	16
18	Український Народний Блок	53	1	1	2	3	50
19	Виборчий блок політичних пар- тій «КУЧМА» (Конституція – Україна – Честь – Мир – Антифашизм)	53	2	2	3	6	47
20	Блок «Християнський блок»	80	1	2	3	7	73
ВСЬОГО:		1016	24	35	63	116	900

ДОДАТОК 2

Таблиця 4

Гендерний склад Верховної Ради України п'ятого і шостого скликань, обраний за партійно-пропорційною системою на виборах–2006 і виборах–2007 рр.

№	Політична партія (блок політичних партій)	Всього обрано народних депутатів України		З них:			
		Вибори – 2006 р	Вибори – 2007 р.	чоловіків (осіб, %)		жінок (осіб, %)	
				Вибори – 2006 р.	Вибори – 2007 р.	Вибори – 2006 р	Вибори – 2007 р.
1.	Блок Юлії Тимошенко	129	156	121 94,0 %	144 92,3 %	8 6,0 %	12 7,7 %
2.	Партія регіонів	186	175	172 93,0 %	163 93,0 %	14 7,0 %	12 7,0 %
3.	Блок «Наша Україна – Народна самооборона»	81	72	72 89,0 %	65 91,2 %	9 11,0 %	7 8,8 %
4.	Комуністична партія України	21	27	18 95,7 %	23 85,0 %	3 3 %	4 15,0 %
5.	Блок Литвина*	–	20	–	19 95,0 %	–	1 5,0 %
6.	Соціалістична партія України**	33	–	31 94 %	–	2 6 %	–
ВСЬОГО:		450 100 %	450 100 %	414 92 %	414 92 %	36³ 8 %	36 8 %

Таблиця 5

Представленість жінок за кількістю осіб і відсотків у національних парламентах країн світу

–	Країна	Нижня палата парламенту				Верхня палата парламенту			
		Дата виборів	Кількість місць у палаті	З них жінок:		Дата виборів	Кількість місць у палаті	З них жінок:	
				осіб	%			осіб	%
1	Руанда	09 2003	80	39	48.8	09 2003	26	9	34.6
2	Швеція	09 2006	349	165	47.3	–	–	–	–
3	Фінляндія	03 2007	200	84	42.0	–	–	–	–
4	Коста-Ріка	02 2006	57	22	38.6	–	–	–	–
5	Норвегія	09 2005	169	64	37.9	–	–	–	–
6	Данія	02 2005	179	66	36.9	–	–	–	–
7	Нідерланди	11 2006	150	55	36.7	05 2007	75	26	34.7
8	Куба	01 2003	609	219	36.0	–	–	–	–
9	Іспанія	03 2004	350	126	36.0	03 2004	259	60	23/2
10	Мозамбік	12 2004	250	87	34.8	–	–	–	–
11	Бельгія	06 2007	150	52	34.7	06 2007	71	27	38.0

–	Країна	Нижня палата парламенту				Верхня палата парламенту			
		Дата виборів	Кількість місць у палаті	З них жінок:		Дата виборів	Кількість місць у палаті	З них жінок:	
				осіб	%			осіб	%
12	Південно-Африканська республіка	04 2004	400	131	32.8	04 2004	54	18	33.3
13	Австрія	10 2006	183	59	32.2	N.A.	62	17	27.4
14	Нова Зеландія	09 2005	121	39	32.2	–	–	–	–
15	Ісландія	05 2007	63	20	31.7	–	–	–	–
16	Німеччина	09 2005	614	194	31.6	N.A.	69	15	21.7
17	Бурунді	07 2005	118	36	30.5	07 2005	49	17	34.7
18	Танзанія	12 2005	319	97	30.4	–	–	–	–
19	Уганда	02 2006	332	99	29.8	--	–	–	–
20	Швейцарія	10 2007	200	59	29.5	10 2007	36	6	16.7
21	Перу	04 2006	120	35	29.2	–	–	–	–
22	Білорусь	10 2004	110	32	29.1	11 2004	58	18	31.0
23	Гвіана	08 2006	69	20	29.0	–	–	–	–
24	Андорра	04 2005	28	8	28.6	–	–	–	–
25	Македонія	07 2006	120	34	28.3	–	–	–	–
26	Східний Тимор	06 2007	65	18	27.7	–	–	–	–
27	Афганістан	09 2005	249	68	27.3	09 2005	102	23	22.5
28	Намібія	11 2004	78	21	26.9	11 2004	26	7	26.9
29	Гренада	11 2003	15	4	26.7	11 2003	13	4	30.8
30	В'єтнам	05 2007	493	127	25.8	–	–	–	–
31	Ірак	12 2005	275	70	25.5	–	–	–	–
32	Сурінам	05 2005	51	13	25.5	–	–	–	–
33	Лаос	04 2006	115	29	25.2	--	–	–	–
34	Еквадор	10 2006	100	25	25.0	–	–	–	–
35	Литва	10 2004	141	35	24.8	–	–	–	–
36	Австралія	10 2004	150	37	24.7	10 2004	76	27	35.5
37	Сінгапур	05 2006	94	23	24.5	–	–	–	–
38	Ліхтенштейн	03 2005	25	6	24.0	–	–	–	–
39	Лесото	02 2007	119	28	23.5	03 2007	33	10	30.3
40	Сейшели	05 2007	34	8	23.5	–	–	–	–
41	Гондурас	11 2005	128	30	23.4	–	–	–	–
42	Люксембург	06 2004	60	14	23.3	–	–	–	--
43	Туніс	10 2004	189	43	22.8	07 2005	112	15	13.4
44	Мексика	07 2006	500	113	22.6	07 2006	128	22	17.2
45	Об'єднані Арабські Емірати	12 2006	40	9	22.5	–	–	–	--
46	Філіппіни	05 2007	237	53	22.4	05 2007	23	4	17.4
47	Болгарія	06 2005	240	53	22.1	–	--	--	--
48	Ерїтрея	02 1994	150	33	22.0	–	--	--	--
49	Сенегал	05 2007	150	33	22.0	08 2007	100	40	40.0

–	Країна	Нижня палата парламенту				Верхня палата парламенту			
		Дата виборів	Кількість місць у палаті	З них жінок:		Дата виборів	Кількість місць у палаті	З них жінок:	
				осіб	%			осіб	%
50	Ефіопія	05 2005	529	116	21.9	10 2005	112	21	18.8
51	Естонія	03 2007	101	22	21.8	–	–	–	–
52	Молдова	03 2005	101	22	21.8	–	–	–	–
53	Хорватія	11 2003	152	33	21.7	–	–	–	–
54	Пакистан	10 2002	342	73	21.3	03 2006	100	17	17.0
55	Португалія	02 2005	230	49	21.3	–	–	–	–
56	Канада	01 2006	308	64	20.8	N.A.	100	35	35.0
57	Монако	02 2003	24	5	20.8	–	–	–	–
58	Польща	010 2007	460	94	20.4	10 2007	100	8	8.0
59	Сербія	01 2007	250	51	20.4	–	–	–	–
60	Китай	02 2003	2980	604	20.3	–	–	–	–
61	Корейська Народно-демократична республіка	08 2003	687	138	20.1	--	–	–	–
62	Домініканська республіка	05 2006	178	35	19.7	05 2006	32	1	3.1
63	Об'єднане Королівство Великої Британії	05 2005	646	127	19.7	N.A.	751	142	18.9
64	Тринідад і Тобаго	10 2002	36	7	19.4	10 2002	31	10	32.3
65	Гвінея	06 2002	114	22	19.3	–	--	–	–
66	Словаччина	06 2006	150	29	19.3	–	–	–	–
67	Латвія	10 2006	100	19	19.0	–	–	–	–
68	Венесуела	12 2005	167	31	18.6	–	–	–	–
69	Франція	06 2007	577	107	18.5	09 2004	331	56	16.9
70	Нікарагуа	11 2006	92	17	18.5	–	–	–	–
71	Сен-Вінсент і Гренадини	12 2005	22	4	18.2	–	–	–	–
72	Судан	08 2005	436	79	18.1	08 2005	50	2	4.0
73	Екваторіальна Гвінея	04 2004	100	18	18.0	–	–	–	–
74	Мавританія	11 2006	95	17	17.9	01 2007	56	10	17.9
75	Таджикистан	02 2005	63	11	17.9	03 2005	34	8	23.5
76	Узбекистан	12 2004	120	21	17.9	01 2005	100	15	15.0
77	Італія	04 2006	630	109	17.9	04 2006	322	44	13.7
78	Непал	01 2007	329	57	17.9	–	–	–	–
79	Маврикій	07 2005	70	12	17.1	–	–	–	–
80	Болівія	12 2005	130	22	16.9	12 2005	27	1	3.7
81	Сальвадор	03 2006	84	14	16.7	–	–	–	–
82	Панама	05 2004	78	13	16.7	–	–	–	–
83	Зімбабве	03 2005	150	25	16.7	11 2005	66	23	34.8
84	Сполучені Штати Америки	11 2006	435	71	16.3	11 2006	100	16	16.0
85	Греція	09 2007	300	48	16.0	–	–	–	–
86	Туркменія	12 2004	50	8	16.0	–	–	–	–

–	Країна	Нижня палата парламенту				Верхня палата парламенту			
		Дата виборів	Кількість місць у палаті	З них жінок:		Дата виборів	Кількість місць у палаті	З них жінок:	
				осіб	%			осіб	%
87	Казахстан	08 2007	107	17	15.9	08 2005	47	2	4.3
88	Чехія	06 2006	200	31	15.5	10 2006	81	12	14.8
89	Буркіна-Фасо	05 2007	111	17	15.3	–	–	–	–
90	Кабо-Верде	01 2006	72	11	15.3	–	–	–	–
91	Бангладеш	10 2001	345	52	15.1	–	–	–	–
92	Ангола	09 1992	220	33	15.0	–	–	–	–
93	Чилі	12 2005	120	18	15.0	12 2005	38	2	5.3
94	Замбія	09 2006	157	23	14.6	–	–	–	–
95	Боснія і Герцеговина	10 2006	42	6	14.3	03.2007	15	2	13.3
96	Кіпр	05 2006	56	8	14.3	–	–	–	–
97	Ізраїль	03 2006	120	17	14.2	–	–	–	–
98	Камерун	07 2007	163	23	14.1	–	–	–	–
99	Гвінея-Бісау	03 2004	100	14	14.0	–	–	–	–
100	Малаві	04 2004	191	26	13.6	–	–	–	–
101	Республіка Корея	04 2004	299	40	13.4	–	–	–	–
102	Барбадос	05 2003	30	4	13.3	05 2003	21	5	23.8
103	Ірландія	05 2007	166	22	13.3	07 2007	49	9	18.4
104	Ямайка	09 2007	60	8	13.3	09 2007	21	3	14.3
105	Домініканська республіка	05 2005	31	4	12.9	–	–	–	–
106	Сьєра Леоне	08 2007	124	16	12.9	–	–	–	–
107	Габон	12 2006	120	15	12.5	02 2003	91	14	15.4
108	Ліберія	10 2005	64	8	12.5	10 2005	30	5	16.7
109	Нігер	11 2004	113	14	12.4	–	–	–	–
110	Багами	05 2007	41	5	12.2	05 2007	15	8	53.3
111	Словенія	10 2004	90	11	12.2	12 2002	40	3	7.5
112	Гватемала	09 2007	158	19	12.0	–	–	–	–
113	Мальдіви	01 2005	50	6	12.0	–	–	–	–
114	Арабська Республіка Суринам	04 2007	250	30	12.0	–	–	–	–
115	Сан-Маріно	06 2006	60	7	11.7	–	–	–	–
116	Азербайджан	11 2005	124	14	11.3	–	–	–	–
117	Індонезія	04 2004	550	62	11.3	–	–	–	–
118	Румунія	11 2004	331	37	11.2	11 2004	137	13	9.5
119	Ботсвана	10 2004	63	7	11.1	–	–	–	–
120	Уругвай	10 2004	99	11	11.1	10 2004	31	3	9.7
121	Гана	12 2004	230	25	10.9	–	–	–	–
122	Джибуті	01 2003	65	7	10.8	–	–	–	–
123	Свазіленд	10 2003	65	7	10.8	10 2003	30	9	30.0
124	Антигуа і Барбуда	03 2004	19	2	10.5	03 2004	17	3	17.6

–	Країна	Нижня палата парламенту				Верхня палата парламенту			
		Дата виборів	Кількість місць у палаті	З них жінок:		Дата виборів	Кількість місць у палаті	З них жінок:	
				осіб	%			осіб	%
125	Центральна Африканська Республіка	05 2005	105	11	10.5	–	–	–	–
126	Марокко	09 2007	325	34	10.5	09 2006	270	3	1.1
127	Угорщина	04 2006	386	40	10.4	–	–	–	–
128	Малі	07 2007	147	15	10.2	–	–	–	–
129	Парагвай	04 2003	80	8	10.0	04 2003	45	4	8.9
130	Камбоджа	07 2003	123	12	9.8	01 2006	61	9	14.8
131	Російська Федерація	12 2003	447	44	9.8	N.A.	178	6	3.4
132	Гамбія	01 2007	53	5	9.4	–	–	–	–
133	Грузія	03 2004	235	22	9.4	–	–	–	–
134	Японія	09 2005	480	45	9.4	07 2007	242	42	17.4
135	Вірменія	05 2007	131	12	9.2	–	–	–	–
136	Мальта	04 2003	65	6	9.2	–	–	–	–
137	Малайзія	03 2004	219	20	9.1	03 2004	70	18	25.7
138	Туреччина	07 2007	549	50	9.1	–	–	–	–
139	Бразилія	10 2006	513	45	8.8	10 2006	81	10	12.3
140	Таїланд	10 2006	242	21	8.7	–	–	–	–
141	Чорногорія	09 2006	81	7	8.6	–	–	–	–
142	Кот-д'Івуар	12 2000	223	19	8.5	–	–	–	–
143	Бенін	03 2007	83	7	8.4	–	–	–	–
144	Колумбія	03 2006	166	14	8.4	03 2006	102	12	11.8
145	Демократична Республіка Конго	07 2006	500	42	8.4	01 2007	108	5	4.6
146	Індія	04 2004	545	45	8.3	07 2006	242	26	10.7
147	Сомалі	08 2004	256	21	8.2	–	–	–	–
148	Мадагаскар	09 2007	125	10	8.0	03 2001	90	10	11.1
149	Україна	09 2007	450	36	8.0				
150	Алжир	05 2007	389	30	7.7	12 2006	129	4	3.1
151	Лівійська арабська Джамахірія	03 2006	468	36	7.7	–	–	–	–
152	Конго	06 2007	135	10	7.4	10 2005	60	8	13.3
153	Того	10 2007	81	6	7.4	–	–	–	–
154	Кенія	12 2002	219	16	7.3	–	–	–	–
155	Албанія	07 2005	140	10	7.1	–	–	–	–
156	Нігерія	04 2007	358	25	7.0	04 2007	109	9	8.3
157	Беліз	03 2003	30	2	6.7	03.2003	12	3	25.0
158	Сент-Кітс і Невіс	10 2004	15	1	6.7	–	–	–	–
159	Монголія	06 2004	76	5	6.6	–	–	–	–
160	Чад	04 2002	155	10	6.5	–	–	–	–

–	Країна	Нижня палата парламенту				Верхня палата парламенту			
		Дата виборів	Кількість місць у палаті	З них жінок:		Дата виборів	Кількість місць у палаті	З них жінок:	
				осіб	%			осіб	%
161	Самоа	03 2006	49	3	6.1	–	–	–	–
162	Сент-Лусія	12 2006	18	1	5.6	01 2007	11	2	18.2
163	Йорданія	06 2003	110	6	5.5	11 2005	55	7	12.7
164	Шрі-Ланка	04 2004	225	11	4.9	–	–	–	–
165	Ліван	05 2005	128	6	4.7	–	–	–	–
166	Кірібаті	08 2007	46	2	4.3	–	–	–	–
167	Гаїті	02 2006	98	4	4.1	02 2006	30	4	13.3
168	Іран	02 2004	290	12	4.1	–	–	–	–
169	Вануату	07 2004	52	2	3.8	–	–	–	–
170	Тонга	03 2005	30	1	3.3	–	–	–	–
171	Комори	04 2004	33	1	3.0	–	–	–	–
172	Маршалові острови	11 2003	33	1	3.0	–	–	–	–
173	Бутан	N.A.	150	4	2.7	–	–	–	–
174	Бахрейн	11 2006	40	1	2.5	12 2006	40	10	25.0
175	Єгипет	11 2005	442	9	2.0	06 2007	264	?	?
176	Сан-Томе і Принсіпі	03 2006	55	1	1.8	–	–	–	–
177	Кувейт	06 2006	65	1	1.5	–	–	–	–
178	Папуа – Нова Гвінея	06 2007				–	–	–	–
179	Йемен	04 2003	301	1	0.3	04.2001	111	2	1.8
180	Киргизія	02 2005	72	0	0.0	–	–	–	–
181	Мікронезія	03 2005	14	0	0.0	–	–	–	–
182	Оман	10 2007	84	0	0.0	N.A.	58	9	15.5
183	Палау	11 2004	16	0	0.0	11 2004	9	0	0.0
184	Катар	06 2005	35	0	0.0	–	–	–	–
185	Саудівська Аравія	04 2005	150	0	0.0	–	–	–	–
186	Соломонові острови	04 2006	50	0	0.0	–	–	–	–
187	Тувалу	08 2006	15	0	0.0	–	–	–	–
188	Аргентина	10 2007	257	?	?	10 2007	72	?	?
189	Науру	08 2007	18	?	?	–	–	–	–

(Станом на листопад 2007 р.)

ДОДАТОК 3

Таблиця 6

Законопроекти з рівних прав та можливостей чоловіків і жінок, подані до Верховної Ради України протягом 1999–2005 рр. суб'єктами законодавчої ініціативи

№	Назва законопроекту	Дата подання законопроекту	Суб'єкти законодавчої ініціативи
1	Закон України «Про державні гарантії рівних прав та можливостей чоловіків і жінок»	Жовтень 1999 р.	Народний депутат України Ковалко М. П.
2	Закон України «Про національну стратегію поліпшення становища жінок в Україні»	Жовтень 1999 р. ⁴	Народний депутат України Костицький В. В.
3	Закон України «Про державні гарантії рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»	Червень 2001 р.	Народні депутати України М. Ковалко, І. Осташ, К. Самойлик, З. Ромовська
4	Закон України «Про забезпечення рівності прав жінок та чоловіків»	Вересень 2002 р.	Народний депутат України Зварич Р.
5	Закон України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків»	Березень 2003 р.	Народні депутати України Волков О. М. і Біловол О. М.
6	Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»	Грудень 2003 р.	Народні депутати України Фоменко К. О., Білозір О. В., Супрун Л. П., Шкіль А. В., Семенюк В. П., Катушева З. Г., Надрага В. І., Кириченко Л. Д., Прошкуратова Т. С., Гармаш Г. Ф., Самойлик К. С., Григорович Л. С., Будаг'янц М., Бахтеєва Т. Д., Терещук С. М., Драчевський В. В., Кармазін Ю. А., Маркуш М. А., Кирилов В. Д.
7	Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»	Січень 2004 р.	Кабінет Міністрів України
8	Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»	Грудень 2004 р.	Народні депутати України Самойлик К. С. і Надрага В. І.

4 Закон повторно вносився у лютому 2001 р.

Таблиця 7.

Парламентські слухання з питань становища жінок та рівності статей в Україні

№	Порядок денний парламентських слухань	Дата проведення	Постанови Верховної Ради України за результатами парламентських слухань
	Про виконання в Україні положень Конвенції ООН «Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок»	12 липня 1995 р.	Постанова Верховної Ради України «Про Рекомендації учасників парламентських слухань щодо Виконання в Україні Конвенції ООН «Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок»» від 12 липня 1995 р.
	Становище жінок в Україні: реалії та перспективи	9 червня 2004 р.	Постанова Верховної Ради України «Про Рекомендації парламентських слухань «Становище жінок в Україні: реалії та перспективи»» від 29 червня 2004 р.
	Актуальні завдання та проблеми попередження гендерного насильства	21 листопада 2006 р	Постанова Верховної Ради України «Про Рекомендації парламентських слухань «Сучасний стан та актуальні завдання у сфері попередження гендерного насильства»» від 22 березня 2007 р.
	Рівні права та рівні можливості в Україні: реалії та перспективи	21 листопада 2006 р.	Постанова Верховної Ради України «Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Рівні права та рівні можливості в Україні: реалії та перспективи»» від 27 червня 2007 р.

